

Přírodovědecká
fakulta
Faculty
of Science

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

KRAJINA EUROREGIONŮ 2011 – 2014

Editoři Martin Hais a Pavla Staňková

České Budějovice I 2014

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

KRAJINA EUROREGIONŮ 2011 – 2014

Přírodovědecká fakulta, Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích

**Euroregiony:
Šumava, Pomoraví, Praděd/Glacensis**

ISBN: 978-80-7394-462-9

OBSAH

ÚVOD A PODĚKOVÁNÍ	5
CO JE KRAJINA EUROREGIONŮ?	7
EUROREGION	7
KURZY KRAJINY EUROREGIONŮ V LETECH 2011 – 2014	9
KRAJINA EUROREGIONŮ 2011	10
KRAJINA EUROREGIONŮ 2012	12
KRAJINA EUROREGIONŮ 2013, PODZIMNÍ ČÁST	19
TÉMATA STUDENTSKÝCH ESEJÍ (2013)	21
PŘÍRODNÍ PODMÍNKY RYCHLEBSKÝCH HOR A ŽULOVSKÉ	
PAHORKATINY	22
ČLOVĚK A KRAJINA – VYUŽÍVÁNÍ A OCHRANA	40
LIDSKÉ STOPY V KRAJINĚ – HISTORICKÁ A ESTETICKÁ DIMENZE	
KRAJINY	70
KRAJINA EUROREGIONŮ 2013/2014 – JESENICKO, ZIMNÍ ČÁST	109
PŘÍLOHA 1 – KRAJINA EUROREGIONŮ 2011	112
PŘÍLOHA 2 – KRAJINA EUROREGIONŮ 2012	114
PŘÍLOHA 3 – KRAJINA EUROREGIONŮ 2013	117
PŘÍLOHA 4 – KRAJINA EUROREGIONŮ V ZIMĚ 2014	120

Úvod a poděkování

Tato publikace přináší souhrnné informace o kurzech Krajina euroregionů, které proběhly od roku 2011 do února roku 2014. Má sloužit jako pracovní nástroj, zdroj informací i jako možná inspirace pro pořádání podobných kurzů. Publikace obsahuje popis hlavního cíle kurzu a je doplněna o krátké zprávy z jednotlivých exkurzí. Největší část publikace tvoří texty esejí k podzimnímu kurzu v roce 2013. V příloze jsou též mapy navštívených míst na jižní Moravě v roce 2012, na Jesenicku a v polském pohraničí na podzim roku 2013 a v únoru roku 2014, pro Jesenicko jsou zařazeny též programy kurzů.

Za vznikem tohoto kurzu stála hlavní myšlenka vytvořit předmět, který v době úzce zaměřených oborů s velkou mírou specializace jde svojí podstatou napříč obory a umožňuje poznatky propojovat a chápat tak nové souvislosti vztažené ke konkrétnímu území. Nabízí se tu krajina jako výsledek působení přírodních sil a člověka, kde právě stav krajiny vypovídá o jejím dlouhodobém i aktuálním využívání a utváření. Krajina je tedy naším zrcadlem a mnohé o nás vypovídá. Kurz by měl vést ke zpětné vazbě a uvědomění našeho vlivu na krajinu při současném respektování přírodních podmínek. Přestože je potěšitelné, že již minula doba principu „poručíme větru, dešti“, stále je co zlepšovat, včetně lidského respektu k naší krajině.

Na tomto místě bych rád poděkoval spolutvůrkyni myšlenky Krajiny euroregionů Dr. Veronice Kadlecové, Dr. Tomášovi Kučerovi za vedení prvního kurzu a pomoc při organizaci ostatních ročníků. Kolegům Mgr. Jitce Strakové, Mgr. Stanislavu Grillovi, Mgr. Katarzyne Slodczyk, Mgr. Hance Fluksové za velkou pomoc s kurzem a za aktivní účast. Mgr. Pavle Staňkové děkuji za spolupráci na editačních úpravách na této publikaci. Mgr. Janu Fialovi děkuji za přečtení celého textu a editační úpravy. Velký dík patří prof. Josefu Fantovi za účast a

cenné vstupy na kurzu v roce 2012. Velký dík patří všem průvodcům a spolupracovníkům na našich kurzech. V roce 2012 se jednalo o kolegy z Ústavu plánování krajiny Zahradnické fakulty Mendelovy univerzity v Brně: Dr. Markétě Flekalové, Ing. Daniele Vítové a Ing. Lence Kulišťákové. Dále patří velký dík zoologovi Dr. Miroslavu Šebelovi a pracovníkovi CHKO Pálava Mgr. Jiřímu Kmetovi. V roce 2013 patří velký dík pracovníkům Hnutí Brontosaurus: Tomáši Hradilovi a Mgr. Jiřímu Glabazňovi. Dále velmi děkujeme za poutavé vyprávění o historii regionu Pavlu Macháčkovi. Za pomoc a vedení exkurzí vřelý dík Michalu Kriškovi, Petru Ovesnému, Mgr. Martinovi Hanáčkovi a v neposlední řadě též velké díky za poutavou exkurzi po geologii Stolových hor, kterou nám připravil docent Juranda Wojewoda. Velmi děkuji též našim projektovým a ekonomickým manažerkám Ing. Lucii Klimešové, Ing. Evě Dvořákové, Mgr. Haně Zoubkové a Ing. Renatě Krinesové.

Také děkuji všem studentům, kteří se kurzu Krajina euroregionů zúčastnili, přičemž eseje z kurzu v roce 2013 byly použity pro tuto publikaci. Obzvláště mě těší, že si někteří kurz opakovaně zapisovali a podíleli se velkou měrou na tom, že na kurzu panovala i přátelská atmosféra. Rovněž velmi děkuji za finanční podporu projektu MOSUR, plným názvem *„Mezioborová síť spolupráce pro policy development v oblasti udržitelného rozvoje, reg. č. CZ.1.07/2.4.00/17.0130“*. Projekt je spolufinancován z Evropského sociálního fondu a státního rozpočtu České republiky.

V Českých Budějovicích 22. 4. 2014

Martin Hais

CO JE KRAJINA EUROREGIONŮ?

Jedná se o kurz Přírodovědecké fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, který má podobu několikadenní exkurze do zvolené příhraniční oblasti, která je vymezená jako euroregion nebo jeho jádrová oblast. Euroregionem je myšlena příhraniční oblast dvou nebo tří evropských států (přesné vysvětlení pojmu je níže v textu). Cílem tohoto předmětu je naučit studenty vnímat českou krajinu ve středoevropském kontextu, poznat regionální specifika, srovnat příhraniční krajiny, propojit kulturní, historické, přírodovědné a socioekonomické poznatky v daném regionu. Principem kurzu je porovnat rozdíly dvou států v příhraniční oblasti, která může mít podobné přírodní poměry, ale odlišný socioekonomický vývoj, nebo naopak podobný historický vývoj se diferencoval dle měnících se přírodních podmínek. Kurz je založen na aktivním přístupu studentů, kteří si předem zpracovávají zadaná témata, a to individuálně, nebo ve skupinách. K tématům pak mají krátký výklad přímo na dané lokalitě. Na konci kurzu je závěrečná diskuze s cílem určit podíl vlivu jednotlivých krajinotvorných procesů na výsledném uspořádání krajiny. Výsledkem kurzu má být tedy syntetické propojení různých vlivů na krajinu i člověka, jejich vzájemné vazby i míra jejich důležitosti.

EUROREGION

Euroregion (evropský region) je definován v Evropské rámcové úmluvě o přeshraniční spolupráci z května 1980 (tzv. Madridská úmluva), ke které ČR přistoupila 22. 6. 1998. Pojem se používá v souvislosti s regionální spoluprací přes hranice evropských států, a to nejen z hlediska hospodářského, cílem je i

sblížení sousedních států v oblasti kulturního a společenského života. Česká republika (CZ) je v současné době součástí 14 euroregionů, které sdílí s čtyřmi sousedními státy – Slovenskem (SK), Polskem (PL), Německem (D) a Rakouskem (A). Jsou to: *Beskydy/Beskidy* (s PL a SK), *Bílé Karpaty/Biele Karpaty* (s SK), *Dobrava/Dobrawa* (s PL), *Egrensensis* (s D), *Glacensis* (Pomezí Čech, Moravy a Kladska – s PL), *Krušnohoří/Erzgebirge/Rudawy* (s D), *Labe/Elbe* (s D), *Nisa/Neiße/Nysa* (s D a PL), *Pomoraví – Weinviertel – Zahorie/Weinviertel – Sudmähren – Westslowakei* (s A a SK), *Praděd/Pradziad* (s PL), *Silesia* (s PL), *Silva Nortica* (Severní hvozd, Jihočeská Silva Nortica – s A), *Šumava – Bavorský les/ Bayerischer Wald – Böhmerwald* (s A a D), *Těšínské Slezsko/Śląsk Cieszyński* (s PL). Seznam evropských euroregionů je na adrese: <http://www.aebr.eu/en/index.php>.

Tato spolupráce s sebou přináší mnoho zajímavého, neboť tím, že zahrnuje příhraniční oblasti, umožňuje pozorovat na malém území shodné či rozdílné rysy hospodářství, sociálního zapojení obyvatel či kulturního dědictví v každodenním životě. Hraniční regiony v sobě zároveň odrážejí historický vývoj, který může mít následky až do dnešní doby (ať již se jedná o následky související s vysídlení původního obyvatelstva z oblasti Sudet či s celkovou izolací a nedostatečnou integrací těchto území). Obzvláště v případě České republiky, jejíž hranice je z velké části tvořena přirozeně pohořími, hraje izolace a nižší populační hustota významnou roli v utváření krajiny a v jejím využití. Přeshraniční spolupráce má pomoci některé tyto nevýhody smazávat a zlepšovat životní podmínky obyvatel těchto oblastí.

Euroregiony jsou předmětem zájmu ve výše jmenovaném kurzu právě pro přítomnost kontrastu a tím i možnosti srovnání různých jevů. Například stejné přírodní podmínky, ale odlišný politický vývoj oblasti rozdělené hranicemi má za výsledek odlišný charakter krajiny (příklad jižní

Moravy a přilehlé části Rakouska). Na druhou stranu, odlišné podmínky, izolovanost území mohou i v případě stejné politiky státu být zdrojem řady regionálních specifik.

KURZY KRAJINY EUROREGIONŮ V LETECH 2011 – 2014

Od roku 2011, kdy byla pořádána první exkurze, prošel kurz Krajina euroregionů značným vývojem. První ročník kurzu byl postaven na vnímání krajiny v širším kontextu a zahrnoval poměrně rozsáhlou oblast jižních a západních Čech. V následujících letech byl kurz více zaměřen na lokální úroveň s cílem propojit informace vztažené k jednomu území. Současně byla snaha o vyrovnanější zastoupení exkurze v sousední zemi, aby rozsah informací byl pro oba příhraniční regiony shodný. Proto také v průběhu času vzrůstal i počet dnů strávených na exkurzi. Z původních čtyř dnů se délka kurzu zvýšila na šest v roce 2013 a navíc v tomto roce proběhlo i zimní pokračování s cílem srovnat život obyvatel (zejména jejich obživu), turismus a přírodní podmínky mezi létem (exkurze proběhla na začátku října) a zimou.

Do kurzu byli také aktivně zapojeni sami studenti formou připravených esejí před kurzem, které pak prezentovali na vybraných lokalitách.

KRAJINA EUROREGIONŮ 2011

V roce 2011 se exkurze uskutečnila na území euroregionu Šumava – Bavorský les/ Bayerischer Wald – Böhmerwald, na pomezí Čech, Rakouska a Německa. Studenti se seznámili se základní terminologií krajinné ekologie a krajinné typologie, s konceptem euroregionů a s principy ochrany volné přírody. Rovněž diskutovali témata jako je krajinný ráz a jeho ochrana, vliv člověka na krajinu (fragmentace a ruderalizace krajiny, vývoj sídel a komunikací či naopak vliv vysídlení, komponovaná krajina, otázka původních a exotických dřevin...) a hodnota krajiny z hlediska hospodářského, estetického a náboženského.

Účastníci během exkurze navštívili mnoho míst – jihočeské vesnice Holašovice a Zábोří (lidová architektura selského baroka v kontrastu s novodobými vlivy), renesanční lovecký zámek Kratochvíle, poutní kostel s komponovanými průhledy v Lomci, Americkou zahradu v Chudenicích (introdukce a kultivace okrasných dřevin), rozhlednu na Čerchově (Železná opona a její význam v ochraně přírody), zaniklou ves Pleš (téma vysídlení Sudet, ruderalizace krajiny), národní přírodní památku Kladská rašeliniště (role vody v krajině) či zámek Kynžvart (otázka realizace golfového hřiště přímo v zámeckém parku a nekontrolovaná invaze bolševníku velkolepého). Zajímavostí byl též hadcový skalní výchoz se vzácnou květenou (např. rožec kuřičkolistý *Cerastium alsinifolium*) v národní přírodní památce Křížky (viz obrázek 1).

Obr. 1. Národní přírodní památka Křížky (nahore) a sukcese suchomilných společenstev na vápencovém lomu nedaleko Rabí (dole).

KRAJINA EUROREGIONŮ 2012

O rok později, na podzim roku 2012, studenti poznávali euroregion Pomoraví – Weinviertel – Zahorie/Weinviertel – Sudmähren – Westslovačsko, v oblasti jižní Moravy a Rakouska. Tato oblast je známá příhodnými klimatickými podmínkami, které umožňují pěstování vinné révy. Jedním z hlavních témat tedy byl i vliv vinařství na krajinu jižní Moravy a dále otázky týkající se evropských dotací pro zemědělce či potravinové soběstačnosti jednotlivých států.

Účastníci měli možnost srovnat strukturu zemědělských ploch na českém a rakouském území. Současně se seznámili s konceptem komponované krajiny (především na příkladu Lednicko-valtického areálu), kde krajina formována přírodními procesy je dotvářena lidským působením na základě předem daných duchovních, uměleckých či filosofických záměrů s hlavním cílem vnášet do krajiny řád a prezentovat její krásu spolu s lidským majetkem, především tedy s architektonickými památkami. Přírodně cenné lokality byly dokumentovány na příkladu Přírodní památky Betlém, nebo nedaleké Pouzdřanské stepi s výskytem vzácného ktránu tatarského (*Crambe tatarica*). Klimatické a geologické anomálie byly dokumentovány na příkladu Pálavy, kam směřovala jedna z exkurzí (viz mapka v příloze 2). Mezi Břeclaví a Lanžhotem jsme mohli obdivovat lužní lesy a jejich pestrou druhovou skladbu. Historické objekty v krajině dokumentují nejenom památky Lednicko-valtického areálu a Mikulova, ale zajímavá byla i prohlídka Muzea železných opony nedaleko Kolonády na Reistně u Valtic. Diskutován byl rovněž vliv těžby a význam následné revitalizace lomů. V krajině mají své místo i různé náboženské prvky – kříže, kapličky, boží muka, na mnoha místech se nachází poutní místa propojená poutními cestami. Dalším velkým tématem byl právě vliv vzniku

poutních míst na celý region, či jak ovlivnilo vlastnictví půdy v rukách církve využití a podobu krajiny.

Exkurze probíhala především na českém území (Pálava, Mikulov, Lednicko-valtický areál, Pohansko), v Rakousku jsme navštívili středověký hrad Falkenstein a poutní baziliku Maria Dreieichen.

Obr. 2. Exkurze po Lednicko-valtickém areálu (nahore) a město Mikulov (dole). Foto: Jan Fiala

Otázky ke krajině Euroregionů v roce 2012

(za tématem je jméno studenta, který téma zpracovával)

Okruh revitalizace (garant Veronika Holcová – Kadlecová)

- 1) Jaký vliv na krajinu měla výstavba VD Nové Mlýny?
(Václav Voska)
- 2) Zhodnoťte význam rekultivací v navštívených lomech
(1) Číměř, (2) Betlém – bývalá pískovna, (3) Svatý kopeček, (4) Turolď. Jaká byla historie těžby
v jednotlivých lomech? Diskutujte vhodnost rekultivací
vs. spontánní sukcese. (Lenka Schmidtmayerová)
- 3) Proč je návrat vody do krajiny klíčovým prvkem
k obnovení její funkčnosti? (Eva Kadlčková)
- 4) Revitalizace vodních toků (Eliška Rydlová)
- 5) Lužní lesy

Okruh sakrální památky (garant Stanislav Grill)

- 1) Jak ovlivňuje vlastnictví půdy v rukách církve využití a
podobu krajiny?
 - a. Církevní majetek v době rozkvětu tvorby
kulturní krajiny a dnes?
 - b. Otázka církevních restitucí ve vztahu ke
krajinnému plánování?
- 2) Kříž, kaplička, boží muka jako znamení krajiny? Jaký byl
a jaký je význam těchto prvků v krajině?
 - a. Proč se dané prvky stavěly a staví?
 - b. Na kterých místech se umísťují?
 - c. Význam, symbol, vysvětlení?
- 3) Jak se mění vnímání sakrální architektury v procesu
reformace? Jaká byla motivace a důvody pro náhlou
změnu stylu v architektuře na příkladu Pálavy a
Lednicko-valtického areálu (baroko × neoklasicistní styl,
barokní katolicismus × antické symboly)? Jak se měnil

architektonický styl a jednotlivé prvky architektury v LVA? (Anna Elexhauserová)

- 4) Velikost, monumentální podoba a architektura sakrálních staveb ve vztahu k člověku. Jaké bylo působení „hmoty“ na vnímání člověka v době stavby a v podobě výsledku? Co bylo motivací, zdrojem a zajištěním daných staveb v době vzniku? Jak se projevuje místo v krajině na výslednou stavbu na příkladu konfrontace Svatého Kopečku u Mikulova a kostela se zámekem ve Valticích? (Kateřina Vlčková)
- 5) Jak vznikala poutní místa a jaké je jejich spojení s rozvojem regionu na příkladu poutní baziliky Maria Dreieichen? (Pavla Staňková)
 - a. Mění se vnímání „svatých“ během historie?
 - b. Existuje rozdíl ve vnímání církve a církevních památek v Rakousku a u nás? Čím jsou způsobené rozdíly a co máme společné?
 - c. Jak se měnila architektura daného místa v průběhu historie?

Okruh polyhistorie (garant Martin Hais)

- 1) Kdo přinesl na jižní Moravu víno. Jaké odrůdy se zde pěstují a proč. Jak pěstování vína utvářelo krajinu jižní Moravy. (Jana Beránková)
- 2) Jak vypadal každodenní život Slovanů ve Velkomoravské říši? Které projevy činnosti starých Slovanů nalézáme v krajině dodnes? (Michal Choma)
- 3) Kdy přišel na Moravu první Lichtenštejn? Jak dlouho zde vládla tato rozvětvená dynastie? Jejich vliv na utváření architektury staveb a zámeckých parků. (Anna Lachmanová)
- 4) Co se odehrálo v roce 1938 na Pohansku? Opouštění ŘOPíků a další doba temna. Mohla se tato doba podepsat na našem národním sebevědomí? (Petr Prášil)

- 5) Co byla železná opona a proč ji lidé překonávali. Co nalézali na druhé straně? Život v exilu ano či ne. (Gabriela Kotrbová)
- 6) Náboženské poutě, jejich význam dříve a dnes. Je naše společnost sekulární? Srovnání s ostatními sousedy ČR (Šárka Kottová)

Okruh Biodiverzita (garant Tomáš Kučera)

- 1) Jak geodiverzita podmiňuje biodiverzitu? Jak se to projevuje na Pálavě a jak se mohlo stát, že druhohorní vápence leží výš, než třetihorní usazeniny? Zaměřte se na původ vápencových bradel a jejich vznik. (Hana Fluksová)
- 2) Proč pod Pálavou tábořili paleolitici a na Pálavě rostou stepní druhy? V čem se Pálava liší od ostatních vápencových území v Čechách (zejména Moravského a Českého krasu)? (Zdeněk Brož)
- 3) Kdo je to stepní běžec? V jakém bioregionu se nacházíme a které druhy jsou zde typické migrační elementy, kde rostou, a jak se zde udržely? Jaké další příklady odlehlých výskytů se zde vyskytují (alpské či karpatské elementy)? (*Místo: Pouzdřany-Kolby*)(Jan Fiala)
- 4) Byla Pálava někdy ostrovem? Jaká je historie jihomoravských slaništních biotopů a jaké jsou současné přírodní poměry a stav slanisek? (Erika Smrtová)
- 5) Jak a odkud se na Pálavě vzala koza bezoárová a jak zase zmizela? (*Místo: Stolová hora*)(Petra Kokořová)

Okruh Krajinný ráz (garant Tomáš Kučera)

- 1) Proč jsou staré (památné) stromy zajímavé z přírodního a z kulturního hlediska a jaké příklady po cestě potkáme? (*Místo: Lednice*)(Vít Pejcha)
- 2) Kde se můžeme seznámit se zajímavými dřevinami severní Ameriky a východní Asie? Proč u nás tyto druhy

v přírodě nerostou, i když v kultuře se jim daří dobře?

Lit: Hieke 1985.

- 3) Které prvky skládají dohromady tzv. komponovanou krajinu Lednicko-valtického areálu UNESCO, za jakých podmínek tato mohla vzniknout a jak se dnes udržuje?
- 4) Jak se změnilo hospodaření oproti minulosti před 2. světovou válkou a po ní? Jak se liší struktura hospodaření na Slavonicku, Mikulovsku a v Rakousku? Proč? Lit: Bičík *et al.*, www.mapy.cz. (Eliška Kalčíková)
- 5) Proč na historických vinicích rostou cizokrajné topoly? Kdo za to může? (Jana Zemanová)

Okruh úživnost (garant Jitka Straková)

- 1) Jak mohou čeští farmáři různorodým využíváním krajiny přispět k udržitelným ekonomickým a sociálním podmínkám českého zemědělství? (Eliška Janská)
- 2) Jaké pociťujete silné a slabé stránky evropské zemědělské dotační politiky v měnící se české krajině? (Lucie Pavlíková)
- 3) Co vyjadřuje ekologická stopa regionu, jak se počítá a jaké informace a data pro její výpočet potřebujeme? (*Místo: kdykoliv, např. po cestě domů*)(Tomáš Plener)
- 4) Jak jsou ekosystémové služby propojeny s lidskou spokojeností? (Iva Tomková)
- 5) Přispívá potravinová soběstačnosti k zajištění potravinové bezpečnosti? Jak je možné porovnat potravinovou bezpečnost příhraničních oblastí Čech a Rakouska?

Obr. 3. Zakončení cyklistické exkurze Lednicko-valtickým areálem v Lanžhotě (nahore). Eva Kadlčková prezentuje svoje téma na na Reistně u Valtic (dole). Foto: Jan Kadlec

KRAJINA EUROREGIONŮ 2013, PODZIMNÍ ČÁST

Třetí ročník kurzu Krajina euroregionů se uskutečnil 30. 9. – 5. 10. 2013 v oblasti Rychlebských hor, Žulovské pahorkatiny, polského Klodska a Stolových hor, tedy na pomezí euroregionů Praděd/Glacensis. Z přírodních vlivů na krajinu bylo možné demonstrovat modelování reliéfu kontinentálním ledovcem v oblasti Žulovské pahorkatiny až po pískovcové věže Stolových hor. Exkurze zahrnovaly část pojednávající o klimatu, vegetaci či fauně dané oblasti. Vliv lidské činnosti jsme si ukázali na případu lomů zvyšujících geodiverzitu krajiny. Pozadu nezůstala ani kulturní stránka, kdy jsme navštívili řadu sakrálních památek (např. Neratov, kostel na Boží hoře) a dále umělecké předměty v krajině, jejichž autorem je Rychlebská excentrická záležitost (REZ, např. židle na Lánském vrchu). Lázně Jeseník a obnovené prameny byly dokladem věhlasu Jesenicka v devatenáctém století. Zajímavou částí byla návštěva centra Hnutí Brontosaurus („Hobitín“), které má na Jesenicku řadu projektů zaměřených na obnovu krajiny, mimo jiné i v místech zaniklých obcí po odsunu německého obyvatelstva. Výklad místního historika pana Macháčka nám pak pomohl zarámovat vývoj zdejší oblasti do historických souvislostí. Navštívili jsme rovněž Ekocentrum Rychleby nedaleko města Jeseník, jehož hlavní náplní je kromě environmentálního vzdělávání také pomoc sociálně slabším skupinám obyvatelstva.

Polská část kurzu zahrnovala návštěvu štol po uranové těžbě nedaleko Medvědí jeskyně na severním svahu Kralického sněžníku. Výhled z Kralického Sněžníku byl přínosný pro získání představy o okolní krajině, jejím reliéfu a krajinném krytu. V polském Klodsku jsme si připomněli i českou minulost města včetně prohlídky místních gotických památek. Zajímavostí

tohoto města, kterou nelze vynechat, byla i podzemní část ochranné vojenské pevnosti. Geomorfologickou rozmanitost polské příhraniční části jsme ocenili v NP Stolové hory, kde jsme měli odbornou přednášku docenta geologie Juranda Wojewody z wroclavské univerzity. Při poznání regionu jsme zohlednili ekonomické srovnání obyvatel na české i polské straně. Zajímal nás hlavně potenciál a alternativy pro hospodaření na malých farmách. Polským příkladem byla farma na pěstování aronií a výrobu produktů džemů, likérů apod. (Ekofarma Jarków nedaleko města Lewin Klodzki). Na české straně jsme navštívili pstruhařství v Nýznerově a vyslechli poutavé povídání pana Kopeckého o úskalích provozování takové živnosti. Exkurzi jsme zakončili v Neratově prohlídkou kostela, který byl v rámci rekonstrukce doplněn i o prvky moderní architektury (např. skleněná střecha ve tvaru kříže).

Obr. 4. Společné foto z exkurze ve Stolových horách (PL). Foto: Stanislav Grill

TÉMATATA STUDENTSKÝCH ESEJÍ (2013):

PŘÍRODNÍ PODMÍNKY RYCHLEBSKÝCH HOR A ŽULOVSKÉ PAHORKATINY

- Geologie a místopis (Pavla Staňková)
- Žulovská pahorkatina – oblíková krajina (Michaela Dulovcová)
- Činnost kontinentálního ledovce – bludné kameny (Jitka Neuwirthová)
- Klima (Lenka Schmidtmayerová)
- Vegetace Rychlebských hor – Račí údolí (Vít Pejcha)
- Fauna Rychlebských hor (Jan Havlíček)

ČLOVĚK A KRAJINA – VYUŽÍVÁNÍ A OCHRANA

- Ochrana přírody v Čechách a v Polsku (Vladimír Hrbek)
- Využívání krajiny Rychlebských hor v průběhu času (Eva Stehlíková)
- Obchodní stezky středověku na území Kladska (Lucie Houdková)
- Historie těžby zlata v Rychlebských a Zlatých horách (Petra Kokořová)
- Lomy jako součást krajiny (Lucie Pavlíková)
- Možnosti obživy obyvatel Rychlebských hor (Alena Bartošová)
- Alternativní zemědělství v Čechách a Polsku (Šárka Otáhalová)
- Neziskové a veřejně prospěšné aktivity v Rychlebských horách a polském příhraničí (Jan Fiala)

LIDSKÉ STOPY V KRAJINĚ – HISTORICKÁ A ESTETICKÁ DIMENZE KRAJINY

- Umělecká díla v krajině (Monika Nováková)
- České šlépěje a otisky v Kladsku (Jiří Tůma)

- Typické prvky polské, české a pruské architektury v Kladsku (Michala Bryndová)
- Poutní cesty v Rychlebských horách, Kladské kotlině a okolí – od středověku o dnešní doby (Václav Šebelík)
- Neratov – kostel s originální architekturou minulosti a budoucnosti (Klára Hajšmanová)
- Hraničky – osudy vsí v pohraničí (Milan Oberreiter)
- Slavní rodáci – Vinzenz Priessnitz, vodní doktor (Kateřina Zadinová)

PŘÍRODNÍ PODMÍNKY RYCHLEBSKÝCH HOR A ŽULOVSKÉ PAHORKATINY

GEOLOGIE A MÍSTOPIS RYCHLEBSKÝCH HOR (Pavla Staňková)

Poloha: Rychlebské hory (Rychleby; na polské straně Góry Złote pro severní část a Góry Bialskie pro jižní část pohoří) se rozkládají na ploše 460 km² (276 km² na české straně) v severozápadním výběžku severní Moravy, severozápadně od pohoří Hrubého Jeseníku. Jsou tvořeny soustavou ker vyzdvížených nad níže položené oblasti v severní části a naopak pokleslé oproti Hrubému Jeseníku a Králickému Sněžníku. Rychleby jsou poměrně ploché pohoří, výšková členitost dosahuje 300–500 m. Nejvyšším vrcholem je Smrk (1125 m n.m.), střední nadmořská výška činí 644,7 m n.m. Oblast můžeme rozdělit na dva mikroregiony – Javornicko a Žulovsko. Na jihozápadě jsou Rychlebské hory odděleny Kladským sedlem od Králického Sněžníku, na jihu sousedí s Hanušovickou vrchovinou. Od Hrubého Jeseníku je na východě dělí Ramzovské

sedlo s údolím, které vede přes Lipovou a Jeseník. Údolí vedoucí přes Českou Ves až do Velkých Kunětic odděluje Rychleby od Zlatohorské vrchoviny. Rychlebské hory jsou hraničním pohořím nejen mezi Polskem a Českou republikou, ale rovněž historicky oddělovaly Slezsko a Kladsko.

Geomorfologické členění: Z hlediska geomorfologického členění spadají Rychlebské hory (celek) do Jesenické oblasti Krkonošsko-jesenické subprovincie (též Sudetská subprovincie) provincie České vysočiny. Rozlišujeme dále tři podcelky: Hornolipovskou a Travenskou hornatinu a Sokolský hřbet. Hornolipovská hornatina je nejvyšším podcelkem (se 17 tisícovkami) a se dělí na dva okrsky: Velkovrbenské rozsochy (podokrsky Kunčické rozsochy a Jivinské rozsochy) a Petříkovskou hornatinu (podokrsky Smrčská hornatina a Kopřivnické rozsochy). Na polském území pokračuje jako Góry Bialskie. V rámci Travenské hornatiny rozlišujeme tři okrsky: Nýznerovskou hornatinu, Hřibovskou hornatinu a Hoštický stupeň.

Vývoj geologie Rychlebských hor: Je to právě geologická historie, která je jedním ze zajímavých aspektů celé oblasti. Projevila se v podobě pestré mozaiky vyvřelých, usazených i přeměněných hornin a s nimi spojenými charakteristickými geomorfologickými útvary. Nejvýznamněji se na utváření reliéfu podepsalo prvohorní hercynské (variské) vrásnění, které vyvrásnilo mimo jiné celou Českou vysočinu. Převládající horninou jsou žuly (granity) a jim podobné vyvřelé horniny, které souvisle vystupují v oblasti Žulovské pahorkatiny a vytváří zde rozsáhlý žulový pluton (150 km²). Žuly často obsahují menší kry metamorfovaných hornin (ruly a mramor) a jsou doprovázeny dalšími vyvřelými horninami (granodiority, diority,

atd.). Následně zde od mladších prvohor dochází k intenzivní sedimentaci. V období mladších třetihor jsou díky záplavám zanášeny i usazeniny jílu, písků a štěrků. Za zmínění stojí miocenní usazeniny na Javornicku, v okolí Uhelné a Bernartic, ze kterých vznikly ložiska žáruvzdorných jílu a dokonce i sloj hnědého uhlí (lignitu). Období kvartéru je charakterizováno střídáním dob ledových a meziledových. Pevninský ledovec ze Skandinávie dosáhl až do oblasti Jesenicka (poprvé v období Elster I) a do nižších nadmořských výšek Rychlebských hor (do 540 m n. m.). Pokryl celou Vidnavskou nížinu, Žulovskou pahorkatinu a zanechal po svém roztátí místy až 50 m mocné uloženiny. Převážně se jedná o štěrkopísky a tzv. souvkové hlíny (zvláštní typ hlín vzniklých činností ledovců, které jsou tvořeny písčitými hlínami až hlinitými písky svtroušenými souvkami i bloky transportovaných hornin). Například v okolí Vidnavy, Javorníku a Písečné obsahují pestrou škálu transportovaných hornin počínaje šedými a černými pazourky konče skandinávsko-baltskými žulami, porfyry a porfyrity, které mají nejčastěji růžové, červené až červenohnědé zbarvení. Činností ledovce vznikaly rovněž unikátní skalní útvary – například tzv. oblíky, které můžeme obdivovat především na loukách Šíravý východně od vsi Kobylá nad Vidnavkou.

Místopis Rychlebských hor: Původ názvů míst je různý a nabízí mnohá reálná i smyšlená vysvětlení. Obvykle se ale pojí k nějakému člověku, skupině lidí, kteří území obývali, k specifickým přírodním podmínkám nebo události. Asi všichni známe původ názvu hlavního města Prahy tradovaný v díle Dějiny národu českého spisovatele a národního buditele Františka Palackého. Původ je ovšem předmětem řady diskuzí a existuje více teorií. Praha se tedy možná neodvívá od slova práh, ale může souviset s pražením (obilí, lesa...) či vyprahlým

návřším, na kterém byl postaven Hrad (na tzv. *prazje*). A třeba takové Postoloprty se možná jmenují podle toho, že tam obyvatelé *prtali postole*, tedy spravovali boty.

Místopis Rychleb je neméně zajímavý. Třeba pro takové vysvětlení etymologie pojmenování vrchu Šibeničnik (331 m) nemusíme chodit daleko. Hraničky jsou zaniklá horská osada, která ležela – jak již název napovídá – na hranici s nynějším Polskem. Název Račí údolí svádí k domněnce, že se zde vyskytují raci. Je to sice možné, ale původní německý název (Krebsgrundtall, německy *Krebs* = rak) vznikl jako zkomolenina původního názvu *Gereb*, což znamenalo propast. Řada míst je pojmenována podle nějakého rodáka či významné osoby (Annín, Petrovice, Petříkov, Tomíkovice a další). Klasickou studnicí inspirace pro místní názvy je i výskyt živočicha či rostliny či asociace s ním. A tak v Rychlebských horách najdeme třeba Borůvkovou horu, Maliník, Dubový vrch, Hadí vrch a řadu dalších.

Jak již bylo naznačeno, díky pestrému geologickému vývoji je oblast Rychlebských hor poměrně bohatou na nerostné bohatství, což se nezhřídkou projevilo právě v místopisu – řada názvů míst odráží geologickou historii – ať již svým tvarem či podložím, které sebou nese často typické struktury, barevnost, specifické půdní podmínky či přímo naleziště nerostné suroviny. A tak tam, kde se těží (či těžil) vápenec, narazíme na názvy jako Vápenná, Vápenný či Vápenný kopec. Žulová je městečko, kde se nachází několik velkých lomů na žulu a bývala zde dokonce i škola pro kameníky a sochaře. Stejný původ mají názvy Žulový vrch (719 m) či samotná Žulovská pahorkatina. Člověk nemusí být detektiv, aby rozluštil původ názvů pro Stříbrné údolí, Stříbrný vrch, obec Stříbrnice, či polské město Złoty Stok. A dál? Nedaleko obce Uhelná se těžíval lignit, na Čedičovém vrchu čedič, na Břidličném vrchu břidlice a na Hadci hadec. Mnoho názvů je

odvozeno od barvy vody místní řeky či potůčku – z Rychlebských hor uvedu například Černou Vodu, Červený důl, Bílý potok, Černý potok, Červený potok atd. Jedním z důvodů charakteristického zbarvení vody či dna je právě podloží – jsme tedy stále u geologie.

Závěrem: Pátrání po původů jmen a názvů je nejen jedno velké lingvistické dobrodružství, ale také cenný zdroj informací, neboť nám často na danou oblast ledacos prozradí, aniž bychom dlouze listovali průvodcem. Možná nás hned netrkne souvislost názvu Vidnava se slovesem vidět. Město dostalo svůj název podle říčky Widny, která byla čistá, že v ní bylo všechno vidět. Až ale zavítáme do Priessnitzových léčebných lázní nad městem Jeseník, nezarazí nás, že se nad nimi vypíná Studniční vrch. Či až na mapě uvidíme názvy jako Bílé kameny nebo Pod Bílou skálou, můžeme zkusit zapátrat v paměti a vydedukovat, jaké podloží v dané oblasti je. A když už jsme u toho, mohli bychom se třeba podívat do bývalé německé osady, která se jmenuje Pavlínka :).

ŽULOVSKÁ PAHORKATINA – OBLÍKOVÁ KRAJINA (Michaela Dulovcová)

Žulovská pahorkatina je geomorfologickým celkem náležícím do oblasti Krkonošsko-jesenické podhůří, subprovincie Krkonošsko-jesenická soustava, provincie Česká vysočina, systém Hercynský. Nachází se v okrese Jeseník v Olomouckém kraji. Žulovská pahorkatina je z větší části tvořena žulovým masivem (v různém stupni navětrání) vytvořeným na konci karbonu a začátku permu v období hercynského (variského) vrásnění přibližně před 310–250 miliony let. Žula zde převládá, ale vyskytují se tu také granodiority. Jedná se o tzv. slezskou

žulu, v minulosti intenzivně těženou. V žulovém masivu jsou vloženy starší horniny (rula a mramor), které byly na kontaktu s vystupujícími horninami prohráty a metamorfovány v některých místech za vzniku zajímavých a vyhledávaných nerostů. Příkladem nalezišť takových kontaktních hornin je okolí obce Vidnava.

Žulovská pahorkatina sousedí s celkem Rychlebské hory. Liší se od něj tím, že je o několik set metrů nižší a má naprosto odlišný reliéf. Nachází se zde mnoho nízkých elevací a pahorků ve tvaru tzv. ostrovních hor (třetihorních inselbergů), z nichž nejvyšší je Boží hora (525 m). Melzer a Schulz (1993) uvádí, že zmíněné nízké elevace byly částečně přemodelovány pevninským ledovcem v tzv. oblíky. Pevninský ledovec s centrem ve Skandinávii zasáhl právě v období pleistocénu (starší čtvrtohory) až do této oblasti, a to dvakrát.

Názor, že tyto nízké elevace vznikly obrušovací činností ledovců (tzv. deterží), byl zastáván mnohými autory v průběhu 20. století. Nověji datované výzkumy ale s tímto tvrzením nesouhlasí a uvádějí, že tyto terénní tvary jsou jen obnaženou bazální plochou podléhající zvláštnímu způsobu zvětrávání. Nevylučují v minulosti přítomnost deterzní činnosti ledovců na tomto území, ale její vliv považují za morfologicky bezvýznamný. Vídeňský, Nývlt a Štěpančíková (2007), taktéž Czudek (2009), se shodují v tom, že tyto zajímavé tvary byly vystaveny intenzivnímu chemickému zvětrávání již v období před čtvrtohorami, před nástupem pevninského ledovce, a tato doba měla největší vliv na současnou podobu elevací.

Vídeňský, Nývlt a Štěpančíková (2007) provedli v oblasti výzkum zaměřený na určení morfologických znaků elevací. Právě oblíky by měly mít protaženou stranu ve směru pohybu ledovce. Měření ukázala, že v tomto případě tomu tak není. Elevace byly spíše asymetrické a směr nejdelšího protažení nemohl být

shodný s pohybem ledovce, protože tímto směrem se ledovec v minulosti nemohl pohybovat kvůli překážkám v terénu. Autoři se tedy přiklání k názoru (zastávanému některými autory novějších studií, například Czudkem (1997 a 2009), že tyto tvary jsou nerovnostmi bazální zvětrávací plochy, které se vyvinuly díky nerovnoměrnému zvětrávání žuly, a jejich pozdější ovlivnění ledovcem bylo zanedbatelné nebo žádné. Dle Czudka (1997) mají takovéto elevace obdobné tvary i v oblastech, kam již pevninský ledovec nezasáhl.

Z období výskytu ledovce ale pochází druhá významná část geologické stavby oblasti a to jsou uloženiny písků, štěrků a spraší a hlín. Pevninský ledovec tu dále zanechal zajímavé společenstvo hornin: skandinávsko-baltské žuly, porfyry a porfyrity růžové, červené a hnědé barvy.

Vzhledem k vědeckým pracím a provedeným měřením novějšího data lze předpokládat, že přítomné vyvýšeniny nejsou dílem čtvrtohorního pevninského ledovce. Nicméně, reliéf významně určuje charakter krajiny. Proto jsou tyto prvky součástí výjimečné krajiny, která bude vždy přitahovat milovníky jedinečnosti, ať už se na její současné podobě zapsal ledovec či ne.

ČINNOST KONTINENTÁLNÍHO LEDOVCE – BLUDNÉ KAMENY (Jitka Neuwirthová)

Pevninský neboli kontinentální ledovec je typ ledovce velkých rozměrů (více než 50 000 km²) vyskytující se v dnešní době pouze v Antarktidě a v Grónsku (o celkové ploše ca 15 mil. km²). Pokud by tyto ledovce roztály, hladina oceánu by stoupla až o 70 m. Avšak v minulosti pokrýval ledovec mnohem větší území (v Severní Americe 9 mil. km² a Evropě 3,3 mil. km², tedy $\frac{1}{3}$ celkové plochy).

Střední pleistocén (před 250 až 800 tisíci lety) byl klimaticky velmi nestálý. Oproti staršímu pleistocénu, kdy bylo klima v Evropě poměrně teplé, dochází ke značnému ochlazení a příchodu dob ledových – glaciálů. Ty se střídaly s meziledovými dobami – interglaciály. V soustavě evropského pevninského zalednění se rozlišují tři velké doby ledové: Elsterská, Sálská a Viselská (to odpovídá označení horských neboli alpských glaciálů Mindel, Riss a Würm). Pro naše zeměpisné šířky byly průměrné roční teploty v těchto obdobích 0°C. Během glaciálů došlo ve Skandinávii k vytvoření souvislého kontinentálního ledovce, který zasahoval až do střední Evropy. Území České republiky nebylo ledem nikdy zcela pokryto, ledovec zasahoval pouze do pohraničních hor a zastavil se ve Šluknovském a Frýdlantském výběžku. Moravskou branou postupoval až do opavského a těšínského Slezska. Naposledy k tomu došlo v předposlední – Sálské době ledové před 130–200 tisíci let.

Všechny ledovce (ať už horské nebo kontinentální) se pohybují, dá se říct, že tečou (přestože jsou tuhé). Pohyb kontinentálního ledovce je dvojího typu:

- Plastické tečení – u ledovce s mocností větší než 50 m. Tento pohyb je umožněn díky molekulární struktuře ledovcového ledu, který leží ve vrstvách. Molekulární vazby mezi vrstvami jsou slabší než vazby uvnitř vrstev a v okamžiku, kdy tlak překročí hranici pevnosti vazeb mezi vrstvami, začnou se vůči sobě pohybovat.
- Bazální skluz – pohyb celého ledovce po podloží na tenké vrstvě vody v kapalném skupenství vytvořené táním v důsledku vysokého tlaku a třecího tepla.

Pohyb pevninských ledovců je pomalejší než pohyb horských ledovců a závisí především na intenzitě přírůstku nového ledu (u horských ledovců je důležitější sklon podloží a tedy síla gravitace). Tlak ledovcové hmoty z centrální oblasti

působí směrem k periférii ledovce, a proto může dojít, oproti horským ledovcům, k pohybu i proti sklonu reliéfu (např. skandinávské ledovce postupovaly přes Baltské moře až na naše území, tedy s převýšením ca 300 výškových metrů).

Obr. 5. Sběrka bludných balvanů u Velké Kraše. Autorem sbírky je Mgr. Martin Hanáček. Foto: Jan Fiala 2013

Důkazem o přítomnosti ledovce v dané oblasti jsou, mimo jiné, bludné neboli eratické balvany (z latinského *errare* – bloudit). Obecně se jedná o valouny až bloky tvořené nepůvodními horninami, v našem případě se jedná o balvany skandinávských, finských a jiných severských hornin. Byly dopraveny činností ledovce při kontinentálním zalednění během středního pleistocénu a překonaly vzdálenosti stovky kilometrů.

Největší známý bludný balvan nacházející se ve švédském Botsmarku má průměr 35 m, výšku 15 m a váží ca 25 000 tun. V České republice je za největší pokládán Kunčický bludný balvan nacházející se v obvodu Slezská Ostrava, který byl

objeven roku 1954 při hloubení základů pro slévárnu a byl vyzdvižen z hloubky 6,8 metrů. Jeho rozměry jsou 320×250×155 cm a objem ca 6,5 m³. Jedná se o horninu žulového charakteru (přesněji hrubozrnný porfyrický granit) pocházející pravděpodobně ze synkinematických granitoidních masivů středního Švédska. Dnes je balvan evidován jako přírodní památka. Druhým největším je pak Porubský bludný balvan, který je taktéž evidován jako PP. Pro mne osobně je zajímavý 10,5 t mohutný balvan, který byl nalezen v palhanecké pískovně u Opavy a nyní je umístěn (jako největší na Opavsku) v centru Opavy, mého rodného města. Je tvořen hrubozrnným deformovaným granitem, složeným převážně z šedě červeného draselného živce.

Zájem o bludné balvany je veliký – jsou zajímavé jak z hlediska geologického, historického i estetického a povětšinou jsou chráněny jako přírodní památky. V obci Velká Kraš (Jesenicko) vznikla celá expozice složená ze 72 bludných balvanů hornin švédského, baltského a finského původu. Velikostně se pohybují mezi 50 a 170 cm (na délku).

KLIMA RYCHLEBSKÝCH HOR (Lenka Schmidtmayerová)

Klima Rychlebských hor je charakterizováno velkými rozdíly na poměrně malých vzdálenostech, které jsou způsobené rozdíly v nadmořských výškách. Rychlebské hory jsou tvořeny soustavou tektonicky vyzdvižených ker, které jsou pokleslé proti na jihovýchodě sousedícímu Hrubému Jeseníku a na jihozápadě navazujícímu Králickému Sněžníku. Naopak na severu a severovýchodě jsou Rychlebské hory vyzdviženy nad nižší Vidnavskou nížinu a Žulovskou pahorkatinu a odděleny od nich zlomovým svahem. Hřebeny Rychlebských hor mají také

poměrně mělká sedla s rozdílem nadmořských výšek od sedla po vrchol do 50 metrů.

Severní část Rychlebských hor spolu s Vidnavskou nížinou a Žulovskou pahorkatinou náleží podle Quittovy klimatické klasifikace k mírně teplé oblasti s průměrnými ročními teplotami mezi 7 a 9 °C a průměrnými ročními úhrny srážek mezi 650 a 800 mm. Zbylou část území Rychlebských hor zaujímá chladná oblast s průměrnými ročními teplotami v rozmezí 3 až 7 °C a průměrnými ročními úhrny srážek mezi 800 a 1200 mm. Platí zde tedy závislost teploty a úhrnu srážek na nadmořské výšce – s nadmořskou výškou klesá teplota a přibývá srážek. Tuto skutečnost však komplikuje fakt, že hory mají návětrnou a závětrnou stranu, na níž se projevuje tzv. srážkový stín (např. Vidnavsko).

Rychlebské hory mají převážně oceánický charakter klimatu jak z pohledu ročního chodu teploty, tak i z pohledu rozložení srážek v průběhu roku. Znamená to, že je zde vyrovnanější roční chod teploty i srážek (tzn. menší rozdíly v průběhu roku). Velké množství srážek spadne v podobě sněhu. Průměrně v Rychlebských horách sněží 60 dní v nižších polohách na severu až 110 dní v nejvyšších polohách. Navíc zde nejsou velké rozdíly mezi jednotlivými zimními měsíci (prosinec až březen). Proudění větru je převážně západní nebo jihozápadní. V nejvyšším bodě Rychlebských hor (Smrk, 1125 m n. m.) dosahuje průměrná roční rychlost větru 6–8 m·s⁻¹, jinde se pohybuje mezi 3 a 6 m·s⁻¹.

Zajímavosti klimatu Rychlebských hor: V chladné polovině roku jsou na území Rychlebských hor velmi časté teplotní inverze, kdy ve vyšších polohách je vyšší teplota než v údolích. V tomto ročním období se také často vyskytují inverzní mlhy. Zajímavostí je, že v červenci roku 1997 byly na jižním okraji

Rychlebských hor zaznamenány extrémně vysoké hodnoty jednodenních absolutních maxim srážek (150–200 mm), které vedly k ničivým povodním na Moravě a ve Slezsku. Meteorologická stanice Šerák, uvedená do provozu v roce 2004, uvádí jako nejvyšší naměřenou teplotu 28,6 °C (ze dne 17. 6. 2013), přičemž dlouhodobý průměr pro tento den je zhruba 17 °C. Nejnižší naměřená teplota na této stanici, – 26,8 °C, je ze dne 22. 1. 2006 a maximální naměřený náraz větru dne 11. 1. 2007 činil 42,2 m·s⁻¹.

Vliv klimatu Rychlebských hor na využití krajiny a složení rostlinných společenstev: Klima spolu s geologickým podložím Rychlebských hor určilo, že se před příchodem člověka na území vyskytovaly především různé varianty bučin. Kvůli drsnějšímu klimatu a obtížně přístupnému terénu byly nejprve osídleny úrodnější nížiny. Kolonizace území započala až ve 13. století. Osídlení postupovalo z nížin do vyšších poloh a les se postupně měnil na zemědělskou půdu a dříví bylo využíváno na otop. Již na začátku 15. století proto musela být vydávána opatření omezující nadměrnou těžbu dřeva. Po druhé světové válce došlo k rozsáhlému vylidnění oblasti, které mělo za následek méně intenzivní využívání krajiny a také zalesnění značné části dříve zemědělsky obhospodařované půdy.

Vedle charakteru podloží ovlivňuje i klima složení rostlinných společenstev. V Rychlebských horách se vyskytuje především podhorský vegetační stupeň, charakteristický relativním nadbytkem srážek. Vyskytují se zde některé vzácnější druhy rostlin jako například lýkovec jedovatý (*Daphne mezereum*), lilie zlatohlavá (*Lilium martagon*), tis červený (*Taxus baccata*) nebo jalovec obecný (*Juniperus communis*). Dále na území Rychlebských hor částečně zasahuje i podhorský a klečový vegetační stupeň s mírným nadbytkem srážek. Ve vrcholových

partiích se vyskytuje např. jestřábník oranžový (*Pilosella aurantiaca*) či pětiprstka žežulník (*Gymnadenia conopsea*). Na osluněných jižních a suťových svazích se pak vyskytují společenstva teplomilné vegetace. Rychlebské hory jsou tedy beze sporu velmi cenným územím, které by zasloužilo více pozornosti z hlediska ochrany přírody.

Závěr: Klima Rychlebských hor se příliš neliší od klimatu ostatních vyšších pohoří v České republice. Pro většinu vyšších poloh je typický převážně oceánický charakter klimatu, srážkové úhrny převážně nad 800 mm, pokles teploty s nadmořskou výškou, vyšší rychlosti větru apod. Rychlebské hory mají však i svá specifika spočívající ve velkých rozdílech v klimatu na malých vzdálenostech, častých teplotních inverzích a inverzních mlhách. Stejně jako jinde se i zde mohou někdy vyskytnout nebezpečné atmosférické jevy či extrémní počasí. Klima navíc spoluurčuje způsob využití krajiny člověkem a ovlivňuje také složení rostlinných společenstev.

VEGETACE RYCHLEBSKÝCH HOR – RAČÍ ÚDOLÍ (Vít Pejcha)

Přírodní rezervace Račí údolí, která je součástí Rychlebských hor, je kvůli své poloze a historickým souvislostem poněkud opomíjeným koutem naší země. To však na druhou stranu umožnilo, aby se zde zachovalo z přírodovědného pohledu velmi cenné území. Předmětem ochrany jsou především zachovalá pralesovitá lesní společenstva, zastoupená druhově chudými kyselými bučinami, květnatými bučinami, suťovými lesy, nebo údolním jasano-olšिनovým luhem. Nelesní společenstva, která jsou zastoupena společenstvy silikátových skal a drovin mají spíše minoritní význam. V současné době jsou porosty na území PR z větší části ponechány samovolnému

vývoji, jen v okrajových částech se provádí mírné zásahy na podporu přirozené skladby lesa na úkor smrku.

Možnosti zjišťování potenciální přirozené vegetace dané

lokality: Znalost potenciální přirozené vegetace daného území je naprosto krucální při výběru vhodného managementu. Nejčastěji se za tímto účelem používá dlouhodobý monitoring. Není to však jediná možnost. Podobu dříve rozšířených přirozených lesů můžeme rekonstruovat na základě mnoha měřitelných faktorů. Vedle klasických ukazatelů jako je chemismus půdy, či klimatické faktory, je to také sklon a orientace svahu. Tak lze například předpokládat výskyt suťových lesů na prudkých svazích severní až východní orientace s humózními půdami. Někdy můžeme usuzovat přímo na místě díky určitým zjevným znakům. Jedním z nich je přítomné bylinné patro v podrostu. To totiž někdy přežívá i pod značně druhově změněným dřevinným nadrostem a zároveň poukazuje na typ geologického podloží. Například pro kyselé bučiny tak bývá typická zejména bika hajní (*Luzula luzuloides*), borůvka černá (*Vaccinium myrtillus*) a metlička křivolaká (*Avenella flexuosa*). Typ geologického podloží však bývá díky své neměnnosti nejlepším ukazatelem potenciální přirozené skladby vegetace daného území. Převaha silikátů a vápenců v podloží Rychlebských hor napovídá, že před příchodem člověka pokrývaly většinu rozlohy pohoří různé typy bučin.

Skladba potenciálních přirozených lesů: Do dnešní doby se přirozené nebo alespoň polopřirozené bučiny dochovaly především na těžko dostupných místech. V rámci lesnické typologie jde o pás v nadmořských výškách od 300 do zhruba 1000 m. Zásadním druhem přirozených bučin je buk (*Fagus sylvatica*), v teplejších částech na úpatí pohoří do 500 m doplněn

dubem zimním (*Quercus petraea*) a lípou srdčitou (*Tilia cordata*). Na velmi teplých a suchých stanovištích se nacházejí vřesové doubravy, které přecházejí v suchomilné borové bučiny. V obou těchto typech lesa bývá velmi chudé bylinné patro, zastoupené hlavně vřesem obecným (*Calluna vulgaris*) a již zmiňovanou metličkou křivolakou a borůvkou černou. Ve stejném pásu, ovšem s vyšší půdní vlhkostí a humóznějšími půdami se uplatňují dřeviny jako javor klen (*Acer pseudoplatanus*), jilm horský (*Ulmus glabra*) a jasan ztepilý (*Fraxinus excelsior*). Tyto dřeviny dosahují převahy na strmých svazích, kde tvoří suťové lesy. Ve vyšších polohách se začíná prosazovat jedle bělokorá (*Abies alba*), která měla v bučinách mnohdy až 40% zastoupení. V závislosti na rostoucí nadmořské výšce stoupá zastoupení třetí hlavní dřeviny, a sice smrku ztepilého (*Picea abies*), který v oblastech nad 1000 m n. m. začíná převládat (v Račím údolí by se tedy neměl, kromě inverzních údolí, nacházet vůbec).

Skladba současných lesů: Vliv člověka, ať už přímý nebo nepřímý, je na druhovou skladbu porostů vždy velký. Nejinak je tomu i v Rychlebských horách. Většinu plochy (80 %) dnešních lesů tvoří vysázené smrkové monokultury. Takto přetvořené lesy jsou jak známo velmi chudé jak na rostliny, tak na živočichy a zároveň snadno podlehnou hmyzím atakům a vichřicím. Přesto zde přirozené a polopřirozené lesy, kterým dominuje buk v příměsi hlavně se smrkem, tvoří na ČR poměrně rozsáhlé celky. Račí údolí je pak tím nejcennějším v celé oblasti. Právě zde se nacházejí pralesovité bučiny s hojným zastoupením jedle a odráží tak skutečnou přirozenou skladbu.

Stupeň ochrany: Z toho, co lze o Rychlebských horách z pohledu ochrany přírody zjistit, soudím, že současný stupeň ochrany je nedostačující. Podle mého názoru má území Rychlebských hor

potenciál chráněné krajinné oblasti. Takové návrhy se v minulosti již objevily, nikdy však nebyly realizovány. Přitom vzhledem k absenci krajinného plánování u nás by velkoplošná ochrana zajistila zachování, respektive zlepšování stavu v tomto jedinečném území. Zároveň by bylo vhodné podpořit tradiční způsoby obhospodařování krajiny, která po odsunu Sudetských Němců prochází postupným zarůstáním lesem. Rozumné zvýšení turismu v oblasti, se zapojením místních obyvatel by zvýšilo jejich životní úroveň a zvýšilo by pravděpodobnost jejich dalšího setrvání, čímž by se zabránilo vyhlazování krajiny. Zapojení polské strany do nějakého takového projektu by mohlo přinést kýžený výsledek.

FAUNA RYCHLEBSKÝCH HOR (Jan Havlíček)

Fauna Rychlebských hor a Kladska není v podstatě z pohledu diverzity střední Evropy příliš zajímavá, vyskytují se zde především běžné druhy České republiky a Polska, ovšem nalezneme zde i některé druhy v rámci České republiky vzácnější.

Z bezobratlých zde bylo nalezeno přes 153 druhů pavouků a 120 druhů měkkýšů, což znamená cca 50 % malakofauny České republiky. Ze zajímavých druhů lze jmenovat například poměrně vzácné druhy, jako jsou ovsenka žebernatá (*Chondrina clienta*) která zde dosahuje nejvýchodnějšího místa rozšíření a také suchomilka ladní (*Helicella itala*). Z evropsky chráněných druhů brouků byl v Rychlebských horách nalezen např. silně ohrožený střevlík hrbolatý (*Carabus variolosus*), který obývá zejména listnaté (dubohabřiny až bučiny) a smíšené, ale i jehličnaté lesy, výjimečně se vyskytuje i na otevřených biotopech které k lesům přiléhají, nebo "naturový druh" střevlík Ménétríésův (*Carabus menetriesi pacholei*), který je vázán na

rašeliništní biotopy. Z dalších druhů brouků se zde vyskytují tesařík piluna (*Prionus coriarius*), tesařík (*Liopus nebulosus*), listopas šedý (*Strophosoma melanogrammum*), krasec (*Anthaxia quadripunctata*), zlatohlávek (*Oxythyrea funesta*) který by zde dle určitých zmínek mohl mít jedno z nejsevernějších míst rozšíření na Moravě. Z motýlů lze jako zástupce místní fauny jmenovat okáče rudopásného (*Erebia euryale*), který se vyskytuje ve většině našich příhraničních hor – např. na Šumavě a v Jeseníkách. Zajímavější je v minulosti zaznamenaný výskyt našeho nominotypického poddruhu okáče menšího (*Erebia sudetica sudetica*), jehož výskyt je nyní omezen pouze na Hrubý Jeseník. Z koryšů se pak v zájmové oblasti vyskytuje rak říční (*Astacus astacus*), který je ale na území ČR poměrně běžný.

Z obratlovců – plazů je na celém území Rychlebských hor běžná zmiže obecná (*Vipera berus*). V čistých horských potocích se z ryb vyskytují pstruzi potoční (*Salmo trutta*), vranky obecné (*Cottus gobio*) a střevele potoční (*Phoxinus phoxinus*). Obojživelníci jsou zastoupeni mlokem skvrnitým (*Salamandra salamandra*), vyskytujícího se především ve vlhkých smíšených lesích, dále čolkem horským (*Ichthyosaura alpestris*), čolkem obecným (*Lissotriton vulgaris*), čolkem velkým (*Triturus cristatus*) a dále také některými druhy našich běžnějších žab. Ze savců za pozornost stojí především početné zimní kolonie letounů v jeskyních Na Pomezí. Celkově bylo na této lokalitě zaznamenáno 11 druhů, k nejvzácnějším patří vrápenec malý (*Rhinolophus hipposideros*) a netopýr velký (*Myotis myotis*). Dále zde byl zaznamenán výskyt rysa ostrovida (*Lynx lynx*), vydry říční (*Lutra lutra*) či jelena lesního (*Cervus elaphus*). Z ptáků zde lze v hnízdní době zastihnout přibližně okolo 80–90 druhů. Mezi ty zajímavější bezesporu patří čáp černý (*Ciconia nigra*), který se ale v posledních dekádách rozšířil na většinu území naší republiky, či jeřábek lesní (*Bonasa bonasia*). Ze sov stojí za

vyzdvihnutí zjištění sovy pálené (*Tyto alba*) a sýčka obecného (*Athene noctua*) – oba druhy se nejspíše vyskytují někde v podhůří. Na druhou stranu je podivující absence kulíška nejmenšího (*Glaucidium passerinum*). Z pěvců jsou nejzajímavějšími druhy linduška horská (*Anthus spinoletta*), která se ale spíše vyskytuje na Králickém Sněžníku, kde se dříve vyskytovala i pěvuška podhorní (*Prunella collaris*), dále lejsek malý (*Ficedula parva*) a hýl rudý (*Carpodacus erythrinus*).

Závěr: Celkově lze konstatovat, že fauna Rychlebských hor a jejich podhůří vč. Kladské kotliny je ze středoevropského pohledu až na výjimky průměrná, což ovšem v žádném případě neznamená, že není zajímavá. To je dáno charakterem zdejší krajiny, která se, co do geografických, vegetačních a klimatických charakteristik příliš nevymyká mezi dalšími podobnými pohořími v širším okolí (i v rámci střední Evropy). Zajímavý je údaj o výskytu mnoha druhů měkkýšů, ale jen stěží lze říci, zda je místní malakofauna opravdu tak bohatá, nebo zda zde byl proveden opravdu důkladný průzkum (skupina není až tak populární a místní geologické podloží se nezdá být nějak výjimečné, proto se osobně kloním k druhé možnosti). Zmíněnou výjimkou, skupinou místně bohatou mohou být například letouni, kteří jsou vázáni na místní jeskynní systémy a popř. na opuštěné štoly. Z pohledu avifauny chybí v oblasti plochy typu vojenských střelnic (jako třeba na Šumavě), rozsáhlejších mokřadů, výsypek, nebo větších pralesovitých porostů, které by hostily některé vzácné druhy. Vzhledem ke své poloze (příhraničí, navíc ve stínu atraktivnějších sousedních oblastí) bych si troufal říci, že oblast je na naše poměry ne úplně dokonale prozkoumaná a je možné, že nám do budoucna přinese nějaká překvapení.

ČLOVĚK A KRAJINA – VYUŽÍVÁNÍ A OCHRANA

OCHRANA PŘÍRODY V ČECHÁCH A V POLSKU (Vladimír Hrbek)

V České republice se ochrana přírody řídí zákonem číslo 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny. Tento zákon se člení na ochranu obecnou a zvláštní. V Polské republice se současný zákon o ochraně přírody nazývá Ustawa o ochronie przyrody z 16. 4. 2004.

Polský zákon na ochranu přírody nezná pojem velkoplošné a maloplošné chráněné území, tak jak jej používá Česko, přesto se v kategorizaci územní ochrany oba státy značně shodují. V Polsku Park narodowy je obdobou našeho Národního parku, který má, podobně jako ten náš, 3 zóny ochrany: přísné ochranné pásmo, pásmo částečné ochrany a pásmo ochrany krajiny (v Česku je to 1.–3. zóna NP). Pro srovnání Polsko má národních parků 23, Česko 4. Park krajobrazowy je obdobou Chráněné krajinné oblasti. Ta má u nás 4 ochranné zóny, v Polsku 3 (značí se O₁–O₃). Opět pro srovnání, v Polsku je 121 těchto chráněných území, v Česku 25. Tento vysoký rozdíl v počtu chráněných území je pravděpodobně ovlivněn velikostí obou států (Česká republika je asi 4x menší než Polsko), mohlo by se však i jednat o větší snahu Polské republiky zachovat a chránit více území než Česko, to však samozřejmě nemohu potvrdit. Na druhou stranu, pokud budeme uvažovat v procentuálním podílu plochy chráněných území vůči rozloze státu, paradoxně má Česká republika více chráněného území než Polsko. Pro upřesnění, polské národní parky zaujímají asi 1 % plochy státu, kdežto u nás je to 1,5 %. Znatelnější rozdíl je vidět u chráněných krajinných oblastí (Park krajobrazowy) – polské „CHKO“ zabírají 8 % z celkové rozlohy státu, u českých je to 13 % z rozlohy státu. To znamená, že je v Polsku sice více chráněných

území, ale s menší rozlohou. Ostatní kategorizace chráněných území: Národní přírodní rezervace, přírodní rezervace, přírodní památky, biosférická rezervace, atd. Obdobu všech těchto chráněných území můžeme najít i v Polsku.

Vzhledem k Rychlebským horám, které jsou chráněny pouze ochranou obecnou, alespoň co se týče Rychlebských hor jako celku (nepočítám přírodní rezervace, památky, atd.), je toto pohoří na polské straně součástí Sněžnického krajinného parku (Snieżnicki park krajobrazowy).

Převážná část území Rychlebských hor je zalesněna. Je zde velký vliv lesního hospodářství (asi 80 % lesa je smrková monokultura), na zbývajících 20 % se vyskytují původní bučiny, které na některých místech vytváří pralesovité lesní celky. Kromě běžné lesní fauny středoevropských hor se zde vyskytují ohrožené druhy, jako je např. myšivka horská (*Sicista betulina*), rys ostrovid (*Lynx lynx*), vrápenec malý (*Rhinolophus hipposideros*), čáp černý (*Ciconia nigra*), střevlík hrboLATý (*Carabus variolus*) a další. Z rostlin to je např. kriticky ohrožený bradáček srdčitý (*Listera ovata*), jednokvĚtek velkokvĚtý (*Moneses uniflora*), hruštička prostřední (*Pyrola media*). Vyskytuje se zde i mnoho ohrožených a silně ohrožených druhů.

Co se týče okolí Rychlebských hor, nachází se v těsné blízkosti CHKO Jeseníky, na polské straně toto pohoří přechází v Snieżnicki park krajobrazowy. Pokud zůstaneme ještě u Polska, na severozápad od města Kladsko se nachází Park narodowy Gór stowoych, který v ČR pokračuje, ne však jako národní park, ale jako nám známé CHKO Broumovsko. Pokud porovnáme tuto lokalitu, dalo by se říci, že to co je v Polsku národním parkem, je u nás chránĚná krajinná oblast. A to co je chránĚnou krajinnou oblastí (Snieżnicki park krajobrazowy) není u nás nijak plošně chránĚno. Samozřejmě to nemohu vztahovat na všechna

chráněná území v obou zemích, ale pokud se díváme na Rychlebské hory a polské příhraničí, je tomu opravdu tak.

Podle mého názoru by si Rychlebské hory zasloužily být chráněnou krajinnou oblastí, ovšem nedokážu posoudit, jestli toto území splňuje všechna kritéria a požadavky, aby se tak mohlo stát.

VYUŽÍVÁNÍ KRAJINY RYCHLEBSKÝCH HOR V PRŮBĚHU ČASU (Eva Stehlíková)

Krajina ovlivňuje život člověka od samých počátků jeho vývoje, poskytuje mu více či méně vhodné podmínky k osídlení a obživě. Člověk svou činností od pradávna přizpůsoboval členitosti terénu, rozložení říčních toků a vodních ploch, zalesněnosti krajiny, dostupnosti nerostných zdrojů, atd., byl krajině „podřízen“. Tento vztah se ale během několika posledních tisíciletí poněkud změnil.

Využití krajiny (země, půdy; *land use*) můžeme definovat jako konkrétní projev lidské činnosti v prostoru a čase, který v sobě shromažďuje určitý historický, hospodářský, sociální a kulturní potenciál a představuje průnik mezi přírodními vlastnostmi území, technickými možnostmi a poznatky člověka.

Neolitická revoluce: Je možné říci, že všechno začalo tzv. neolitickou revolucí, která přišla na území střední Evropy v 6. tisíciletí př. n. l. V této době bylo osídlení Evropy velmi řídké, skupiny lidí se zdržovaly prakticky výhradně v úrodnějších a prostupnějších nížinných oblastech podél říčních toků. Docházelo zde k významným změnám ve způsobu získávání obživy, lidé začali postupně sami pěstovat obilí a další plodiny a domestikovat dobytek, přestali být závislí na migracích lovné zvěře a dokázali regulovat množství potravy potřebné pro

uživení komunity; to vše vedlo k růstu populace. Produkce přebytku potravy umožnila vydělení vrstvy řemeslníků a rozvoj obchodu s těmito přebytky. Hlavním předpokladem k počátku zemědělské produkce byly pravděpodobně klimatické změny, ke kterým došlo na konci Würmu – poslední doby ledové: podnebí bylo teplejší a sušší, což umožnilo efektivní pěstování obilí. Neolitická revoluce nastartovala velkou exploataci krajiny, která se od té doby neustále zvětšuje. Vznikala zde první umělá políčka, lidé doby kamenné začali kácet stromy ke stavbě svých stacionárních osad, vytvářely se první obchodní stezky či neolitické doly pro těžbu surovin na výrobu kamenných seker, sběr píce pro domestikovaný dobytek počal ovlivňovat charakter lesních porostů.

Doba železná: Za dalším významný dějinný mezník ve využívání krajiny lze považovat dobu železnou, která se dostává do střední Evropy kolem roku 800 př. n. l. Železo bylo v krajině dobře dostupné povrchovou těžbou, byl zaznamenán velký rozvoj hutnictví a železářství. Používání železa znamenalo zemědělskou revoluci – vyráběné nástroje byly mnohem vhodnější pro obdělávání polí, vznikaly pastviny a nově také louky obdělávané železnými srpy a kosami, krajina byla odlesňována ve větší míře než dříve (žďáření), rozšířily se solné doly. Byly vytvářeny dálkové obchodní cesty, které spojovaly i velmi vzdálená území, při těchto stezkách vznikala další strategická lidská sídla. V této době se významně mění i hierarchie společnosti, obyvatelé komunit dosahují různé vážnosti, vytváří se elita; počíná se „parcelovat“ a přidělovat půda.

Využití krajiny Rychlebských hor: Výše zmiňované fenomény se týkají především nižších a středních nadmořských poloh, které byly pro lepší dostupnost a úrodnost osidlovány

přednostně; vyšší polohy byly člověkem využívány jen zřídka (těžba surovin, obchodní stezky). Počátky využívání krajiny Rychlebských hor lze určit jen obtížně; hlubokými údolními vedly první stezky kupců, objevují se nenápadné pozůstatky keltského ryžování zlata v místních říčkách, aktivity germánských a slovanských kmenů. Středověké klimatické optimum trvající asi od poloviny 10. století do poloviny 14. století rozšířilo možnosti dalšího hospodářského rozvoje a umožnilo posun lidských osad i do vyšších nadmořských výšek – během 13. století probíhala tzv. Velká kolonizace podhorských a horských oblastí, které byly do té doby neobydlené, neprostupné a divoké. Lidé sem začali pronikat s rozvíjející se těžbou zlata, železa a dřeva. V Rychlebských horách se jednalo o německou, převážně hornickou kolonizaci. Rozvoj těžby zde podnítl také stavby strážních hradů a prvních hornických a dřevařských osad, v podhůří byla zakládána nová města, která sledovala převážně údolní linie cest a potoků (např. Horní a Dolní Údolí, Domašov...), nebo si vybírala prosluněná vymýcená místa v lesích (Bílý Potok, Pustá Rudná...). V 17. století byla již etnická struktura Rychlebských hor zcela ustálená, s naprostou převahou německého obyvatelstva. Krajina během těchto staletí prodělala velkou proměnu působením antropogenních vlivů, vznikaly zde hutě, železářny a milíře, které kvůli velké spotřebě paliva vyžadovaly masivní mýcení lesů. Na nově vzniklých odlesněných plochách vznikaly nové pastviny a pole, rozvoj zaznamenal také sklářský a textilní průmysl. Toto vše (v dobách, kdy ještě nebyly známy těžební postupy a možnosti využití uhlí jako paliva) vedlo k velkému odlesnění krajiny.

Nástup průmyslové revoluce: Důležité změny ve využívání krajiny přišly s průmyslovou revolucí během 18. a 19. století. V této době byly uplatňovány nové technologické objevy, došlo

k zásadní proměně zemědělství, výroby, těžby i dopravy, a to za pomoci nového zdroje energie – uhlí. Zemědělská produkce se rozšířila o nové plodiny (brambory, cukrovka, luštěniny...), šířily se nové zemědělské stroje, zdokonalily se technologie v živočišné výrobě. Výměra polí se během 19. století zvýšila o polovinu (na úkor úhoru a pastvin) hlavně díky zavedení hnojení. Lesní porosty dosáhly svého nejmenšího plošného rozšíření. Od tohoto období se začalo s obrovským zaváděním monokultur jehličnanů (velká potřeba pro stavebnictví), místo tradičních listnatých porostů, a to i v lokalitách, kde nejsou přirozené stanovištní podmínky pro jejich růst; lesy tak ztratily svou přirozenost. Započalo se také s regulacemi vodních toků, povrchovou těžbou nerostných surovin i výstavbou vodních nádrží. To vše umožnilo veliký rozmach využívání krajiny, ke kterému ještě intenzivně přispíval demografický růst a tím i větší poptávka po potravinách. S příchodem průmyslové revoluce začal také významný proces urbanizace. Kolem poloviny 19. století padly původní středověké městské hradby a města počala expandovat do okolní krajiny, zlepšila se také infrastruktura mezi sídly. Venkovské oblasti se začaly rychle přeměňovat na městské, obyvatelstvo se masově přesouvalo do měst, venkov počal ztrácet svůj význam.

Vliv světových válek na krajinu: Významnou vlnu vylidnění v oblasti Rychlebských hor s sebou přinesly obě světové války; pomníky padlých lze najít i dnes v místech některých zaniklých obcí. Po odsunu německého obyvatelstva zde došlo k radikálnímu poklesu počtu trvale žijícího obyvatelstva a k násilnému zpřetrhání přirozených vazeb člověka ke krajině trvajících po mnohé generace, prakticky ze dne na den byly opuštěny celé osady i města, mnohé postupně zpusly, nebo byly pobořeny a zanikly. Socialistické snahy o náhradní obsazení

vylidněných území nebyly příliš šťastné, nově (většinou nuceně) příchozí obyvatelé neměli ke zdejší nepřliš úrodné krajině žádný vztah. Nastalo období ekonomické, sociální, kulturní a duchovní katastrofy. V Rychlebských horách se nabízí jeden příklad za všechny – vybudování přečerpávací vodní nádrže o rozloze 15 ha na hoře Dlouhé Stráně odříznutím jejího vrcholu na místě původního cenného přírodního prostředí alpínského bezlesí. Ve vysídlených oblastech můžeme pozorovat výskyt některých typických užitkových či ruderálních druhů rostlin, které nám mohou napovědět, ve kterých místech se nacházely předválečné usedlosti. Bývalé pastviny, louky a pole byly z větší části uměle zalesněny smrkem, v pohraničí vzniklo v době komunismu neprostupně střežené hraniční pásmo.

Vývoj krajiny od 2. poloviny 20. století: Přibližně od poloviny 20. století proběhly výrazné změny ve struktuře krajiny; často byly reflexí především politických změn, změn vlastnických poměrů a přechodu k velkovýrobě. V období kolektivizace došlo k razantnímu, často až nevratnému rozorávání mezí, polních cest, remízků, scelování pozemků do velkých lánů, čímž se zvětšila eroze půdy, došlo k odvodnění, zničení trvalých travních porostů a niv. Struktura zemědělské krajiny nápadně zjednodušila, docházelo k přeměně cenných ekosystémů na ornou půdu, k necitlivým úpravám vodních toků či změnám vláhových režimů, aplikaci vysokých dávek průmyslových hnojiv a pesticidů; to vše vedlo k ekologické destabilizaci a estetické degradaci české krajiny. V lesním hospodářství byla preferována holoseč a zvyšování podílu jehličnanů. Nejnápadnější růst měst probíhal přibližně od 80. let 20. století. V 70. letech zaznamenala krajina také rozmach vnitrostátní rekreace, na krásných místech začaly vznikat chatové osady a střediska volného času, která snad navždy pozměnila nenarušený ráz krajiny a přírody.

Od 2. světové války velká část obcí Rychlebských hor chátrala, zdejší sídla jsou migračně ztrátová především kvůli nedostatku pracovních příležitostí, i přes pozitivní posun v posledních letech je zde vysoké procento nezaměstnanosti obyvatelstva; jen některé obce, které měly vhodné lokalizační, přírodní a dopravní předpoklady k rozvoji celoročního turismu, změnilly svou funkci ve prospěch rekreace. Toto území lze v současnosti charakterizovat jako území se slabých zastoupením výrobního sektoru – zachoval se jen průmysl stavební s těžbou vápenců a žuly, s rostoucím významem cestovního ruchu a lázeňství. Vzhledem k odlehlosti území se zde významný výrobní pokrok nedá předpokládat; jistý ekonomický vývoj je možné nadále očekávat v oblasti služeb a turismu, zdejší krajina je velmi atraktivní, vhodná ke sportovnímu a rekreačnímu využití, s vysokým podílem lesních ploch, významný potenciál pro cestovní ruch představují také dvě blízké vodní nádrže v polském příhraničí. Zimní turistický ruch Rychlebských hor i přes svůj potenciál stále zaostává za úrovní Jesenických hor jako celku, zdejší obce stojí ve stínu větších rekreačních a lázeňských středisek (Jeseník, Ramzová, Lipová-lázně...) co do počtu ubytovacích a stravovacích kapacit a doplňkového rekreačního zázemí. Vrcholové partie jsou poznamenány kůrovcovými kalamitami. Rychlebské hory jsou turisticky nepříliš známé, na rozdíl od sousedních Jeseníků zde nepotkáte zástupy turistů ani přeplněná horská střediska; hory zůstávají ve stínu známějších pohoří oázou klidu a čistoty. Ačkoliv je v Rychlebských horách velké množství jedinečných přírodních úkazů, není toto území chráněno jako celek, nachází se zde pouze několik přírodních rezervací a památek (např. PP Skalka u Kaní hory, Píšťala, Nýznerovské vodopády). V oblasti je snaha přiblížit zdejší kraj turistům, úspěchy jsou však pozvolné, především kvůli málo rozvinuté infrastruktuře a nedostatečné

znalosti a osvětě, vznikají zde však naučné stezky (např. Latzelova stezka krasem Rychlebských hor), úspěšný je také projekt sítě stezek pro horská kola, tzv. Rychlebské stezky; v letních měsících je též atraktivní možnost koupání v zatopených lomech V zimě je možné využít více či méně udržované lyžařské běžecké tratě. Ve svahu nejvýchodnějšího výběžku Rychlebských hor leží Priessnitzovy léčebné lázně; zdejší mikroklima příznivě ovlivňuje nižší hladinu alergenů v ovzduší, obsahuje stopové prvky nezbytné pro správný rozvoj organismu; zdejší lázně jsou velmi vhodné pro léčbu alergií, horních cest dýchacích, kožních nemocí, nervové soustavy, potíží krevního oběhu.

Závěr: Na podobě krajiny Rychlebských hor se v historii podílely společenské změny, ať už politické, ekonomické, demografické nebo technologické, nebo změny ve vlastnických poměrech, výrobních postupů či technických inovací. Řada těchto změn je v krajině čitelná dodnes. Na budoucím utváření místní krajiny se bude pravděpodobně odrážet rozvoj turismu.

OBCHODNÍ STEZKY STŘEDOVĚKU NA ÚZEMÍ KLADSKA (Lucie Houdková)

Obchodní stezky byly již od raného středověku důležitou součástí všech kultur a civilizací nejen na evropském území. Na tehdejší možnosti brázdila naše území poměrně spleť větších cest, které se vinuly krajinou tak, jak jim okolní terén a politická situace nejlépe dovovali. Vzhledem k tomu, že bylo zapotřebí, aby po těchto cestách pohodlně projel povoz s nákladem tažený soumary (dřívější označení tažných zvířat – koně, osli, voli, atd.), musela být trasa cesty zvolena tak, aby se nemusel zdolávat příliš obtížný terén. Proto staré obchodní

stezky nevedli přes velká pohoří nebo po jejich hřebenech, ale spíše je obcházeli a více či méně se drželi vodních toků. Tyto obchodní trasy obvykle spojovaly lokality s různými nalezišti vzácných kovů či nerostů nebo místa s výskytem komodit ne zcela běžných – např. sůl a přetínaly evropské území od severu na jih a od západu na východ. Podél obchodních cest také vznikaly mnohé tvrze a hrady, které sloužily jako obrana a útočiště pro putující obchodníky. Jako ukázkou můžeme vyjmenovat např. hrady Helfštýn, Starý Jičín nebo Hukvaldy, které strážili stezku Jantarovou a na stezce Polské je to např. Náchod, Opočno či Chábory.

Město Kladsko a přilehlá kladská kotlina bývalo dlouho součástí Českých zemí, až bylo kolem roku 1818 postoupeno Prusku a po druhé světové válce definitivně propadlo dnešnímu Polsku. Za dob středověku bývalo Kladsko důležitou křižovatkou dvou obchodních stezek, a to Jantarové a zemské stezky Polské (nebo také Náchodské či Kladské).

Jantarová stezka: Jantarová stezka byla nejvyužívanější patrně v době římské (cca během prvních čtyř století našeho letopočtu) spojovala sever Evropy, zejména pobřeží Baltu, s jihem Evropy, s italským pobřežím Středozemního moře. Na jihu Evropy její větve zasahovala až do Řecka. Na mapě můžeme její počátek sledovat až v dnešním ruském Petěrsburku, dále vedla přes významná města Rigu, Kaliningrad, přes celé Polsko až do Kladska, pod nímž se v oblasti Kralického sněžníku ocitla v České republice, kde následně Moravskou branou podél řeky Moravy přes Uničov a Olomouc dospěla k Brnu, a kolem rakouské Vídně a přes slovinskou Lublaň zakončila svou cestu v italských Benátkách. Zhruba takto by se dala dřívější Jantarová stezka sledovat na moderní mapě. Měla však také mnoho odboček a větví, které zabíhali do ostatních velkých měst po cestě, či

rovnou zamířili do dalších zemí, jako je např. Řecko. Hlavní komoditou na této stezce byl samozřejmě jantar, který se od Baltu takto dostával až na jih Evropy. Ovšem nebyla to jediná obchodovatelná komodita. Po cestě se také obchodovalo s jinými předměty a surovinami, např. s medem, kožešinami, ale i s otroky a z jihu se pak dováželi různé luxusní a umělecké předměty z dalekých cizokrajných dílen.

Dnes tuto prastarou stezku přibližně sleduje velká hlavní silnice E461, po které se z Olomouce dostaneme až do Vídně. Vzhledem k tomu, že se v dějinách i trasy zemských cest měnily podle momentální situace v zemi, je možné říci, že i z Polska, respektive z Klodska, je možné zhruba sledovat trasu bývalé obchodní stezky a to pomocí silnic 33 v Polsku a 43, 11, 44 a 35 pak na našem území.

Náchodská stezka: Další stezka, která se v Klodsku křížila se stezkou Jantarovou má v dějinách více názvů; a sice Náchodská, Kladská či Polská. Tato stezka spojovala polskou Vratislav s Prahou a procházela městy Minstrberk, Kladsko, Náchod – kde stezka vstupuje na naše území tzv. Náchodskou brankou a Hradec Králové. Po cestě se obchodovalo skoro se vším, jako příklad je možné uvést např. obilí, zbroj, nerostné suroviny nebo sukno, z Pruska potom vosk či kožešiny nebo dokonce pivo z pobaltských přístavů. Stezka byla však využívána nejen obchodníky, ale i vojáky a zajímavostí je, že tudy roku 1628 odešel do exilu J. A. Komenský.

V dnešní době v místech, kde u Náchoda vstupovala tato obchodní stezka, tedy Náchodskou brankou, vstupuje na naše území jedna z nejfrekventovanějších současných komunikací E67, která představuje hlavní tah pro nákladní dopravu z Prahy do Polska. Doprava je zde velice hustá, tudíž se uvažuje o výstavbě obchvatu, který by městu pomohl od zátěže.

HISTORIE TĚŽBY ZLATA V RYCHLEBSKÝCH A ZLATÝCH HORÁCH (Petra Kokořová)

Hornictví mělo vždy významné postavení v historickém vývoji na současném území České republiky jak z hlediska hospodářského, tak i politického. Velké bohatství ložisek nerostných surovin, zejména zlata a stříbra, a jejich těžba měla pro naši zemi především v průběhu středověku mimořádný význam a upevňovala postavení našeho panovníka ve zbytku Evropy. V okolí nalezišť a míst těžby nerostných surovin vznikala obvykle města, která následně získala statut „horní město“ udělený panovníkem, který městu a jeho obyvatelům zajistil různé výhody. Také kolonizace Jesenicka, kde se nachází Rychlebské i Zlaté hory, je úzce spjata s těžbou zlata a dalších surovin, protože se jedná o oblasti pro lidi ne příliš přitažlivé.

Rychlebské hory jsou jedny z nejméně osídlených i hospodářsky využívaných pohoří na území České republiky. Periferní a opuštěnou oblastí byly vždy zejména díky své odtrženosti a vzdálenosti od populačních center a faktu, že byly považovány za jakousi přírodní hranici mezi Českem a Polskem a historicky mezi Slezskem a Kladskem.

Zloty Stok (Rychleby): V podhůří můžeme najít několik lomů jako pozůstatků po těžbě žuly, vápence a grafitu. Zlato se na české straně pohoří netěžilo nikdy, ale významné ložisko se nachází v okolí polského města Zloty Stok (česky Rychleby), které leží na severním úpatí Rychlebských hor nedaleko hranic s Českem. A právě městečko Zloty stok je stará hornická osada, jejíž vývoj je pevně spjat s těžbou zlata. Zlato se v okolí tohoto města těžilo již kolem roku 2000 př. n. l., a od té doby zde vzniklo více než 300 km tunelů a šachet. První písemná zmínka o

zdejších dolech je z roku 1273 a již v 15. století byly vyhlášeny jako nejvýnosnější doly ve Slezsku.

Největší rozvoj těchto dolů přišel v 16. století, kdy se začaly razit zlaté dukáty. V této době byly doly v okolí Zlotého Stoku zdrojem asi 8% celoevropské produkce zlata. Tehdejší majitelé těchto dolů navíc svým zlatem podporovali španělskou královnu Izabelu, která díky tomu mohla vyslat Kryštofa Kolumba na plavby, při kterých byla objevena Amerika.

Zdejší doly byly také známé jako první doly, kde byl k odstřelu skal použit střelný prach. Nicméně následkem morových epidemií a třicetileté války bylo město i doly v polovině 17. století na pokraji úpadku. Záchrana přišla s novými technologickými poznatky, které umožnily těžbu arseniku, a tak se Zlotý Stok stal hlavním dodavatelem arseniku na dlouhých 100 let.

Těžba zlata zde byla obnovena až v 19. století, kdy byla objevena levnější metoda získávání ryzího zlata z rudy – chlorováním vytěžené rudy. Zlato se ve Zlotém Stoku těžilo až do roku 1962, kdy byla těžba z neznámých důvodů zastavena. Za celou dobu fungování zdejších dolů bylo získáno více než 16 tun ryzího zlata.

V současné době je většina dolů zaplavena podzemní vodou, dvě štolý se podařilo zpřístupnit pro turisty – štolu Gertruda a Černou horní štolu, ve které se nachází podzemní vodopád vysoký 8 metrů.

Zlatohorská vrchovina: Oproti Rychlebským horám je Zlatohorská vrchovina, rozkládající se východně od Rychlebských hor, pro turisty mnohem více atraktivní a je významným poutním místem. Centrem celého mikroregionu je město Zlaté hory, jehož okolí bylo v minulosti bohaté na zlato a

stříbro. Kromě těchto drahých kovů se zde těžila i měď, olovo a zinek.

Ačkoli o počátcích těžby zlata na Zlatohorsku nejsou dochovány žádné přímé záznamy, usuzuje se, že místní ložiska objevili Keltové již ve 3. století př. n. l., kteří zlato těžili povrchově zejména rýžováním z místních vodních toků.

Další archeologické nálezy prokazují těžbu zlata až o více jak tisíc let později v 9. století, v období Velkomoravské říše. V průběhu 10. a 11. století se pokračovalo s rýžováním a jílováním zlata podél toků – takto bylo vytěženo asi 1450 kg zlata. Slované už také uměli využívat k těžbě vodu a budovali šachtice.

Ve 13. století se postupně přešlo k dolování zlata v pevné hornině v oblasti Marie Pomocné (asi 4 km jižně od zlatých hor na úpatí Příčného vrchu) a byly objeveny i zlatonosné rudy na Starohoří. V průběhu dalších století se střídala období úpadku a uzavření dolů s obdobími obnovení těžby i slávy. Největším úspěchem zdejších dolů je objevení 2 největších známých valounů zlata o hmotnosti 1,3 kg a 1,7 kg v letech 1590 a 1591 v dole Měkký cech. Oba tyto valouny byly darovány do sbírek Rudolfa II.

V následujících letech těžba upadala a pokusy o obnovu nebyly nikdy příliš úspěšné a nedosáhly dřívější úrovně. Po geologickém průzkumu v polovině minulého století byla obnovena těžba mědi a zinku a do roku 1994 pokračovala také těžba zlata. V současnosti je těžba v dolech kompletně zastavena a dlouhou historii důlní činnosti v této oblasti dokládají pouze četné pozůstatky v podobě dolů, hald, štol, pinek a jiných depresí.

Nedaleko města Zlaté hory byl vybudován hornický skanzen, kde byly obnoveny dva zlatorudné mlýny. Říčka

Olešnice na tomto území ukládá po tisíce let zlato do náplavů, a tak je možné si i dnes vyzkoušet rýžování zlata na „vlastní kůži“.

Dopad těžby na životní prostředí: A jaký dopad má těžba nerostných surovin na životní prostředí? Prakticky vždy znamená významný zásah do geologických a přírodních poměrů daného území. Následkem těžby ubývá půdního fondu, je poškozen vegetační kryt oblasti a dochází ke zhoršení ekologických podmínek.

Navíc k těmto zásahům do životního prostředí dochází už od středověku. V této době byly například v oblasti Jeseníků vykáceny téměř všechny jižní svahy Hrubého Jeseníku díky spotřebě dřeva při těžbě a zpracování železné rudy a došlo tak ke zvýšení eroze ve vrcholových partiích hor. Poměrně časté bylo také překládání vodních toků, které je v oblasti Zlatých hor patrné dodnes a má vliv na spodní vodu i průtoky řek na Jesenicku.

Většina hlubinných dolů v oblasti Zlatého Stoku i Zlatých hor je v současnosti již zasypána nebo zaplavena podzemní vodou, ale že se jednalo o hornické oblasti je patrné na první pohled díky přítomnosti všemožných pozůstatků po těžbě v podobě různých hald vytěžené zeminy či půdních depresí. Nicméně pro zdejší obyvatele měla těžba zlata v předchozích stoletích značný význam a často byla jediným možným zdrojem obživy.

LOMY JAKO SOUČÁST KRAJINY (Lucie Pavlíková)

Celá oblast podhůří Rychlebských hor byla v minulosti silně zasažena povrchovou a podzemní těžbou. Těžila se hlavně žula a mramor, ale i další horniny a nerosty jako je písk, zlato, křemen, kaolín nebo jíly. První kamenolomy byly založeny až

v 19. století. Rozmach kamenictví nastal v jeho druhé polovině, kdy bylo na Žulovsku založeno několik firem na těžbu a zpracování kamene. Kvalitní kámen (především žula a mramor), který se nachází v celé oblasti, znamenal skvělé podmínky pro kamenickou výrobu - schody, pamětní desky, kostky na dláždění silnic, kamenná koryta nebo například sochy.

Těžba – zásah do krajiny: Každá těžba nerostných surovin je nevratným zásahem do krajiny, protože dochází ke změně jejího reliéfu. Kromě záporných vlivů, jako jsou během těžby hluk, imise, prašnost a dále zásah do reliéfu vytvořením antropogenních tvarů, změna vodního režimu, zničení původních skalních společenstev často s reliktními druhy, můžeme nalézt i nějaká pozitiva. Těmi jsou například tvorba nových geologických odkryvů, tvorba náhradních stanovišť pro lesostepní a skalní ekosystémy a zvýšení celkové diverzity krajiny i druhových společenstev.

Způsob těžby má velký vliv na následné využití, případně rekultivaci. Těžba v 19. století se velmi lišila od dnešní. Lomy byly menší, více členité a těžba probíhala ručně nebo za pomoci malé mechanizace. Tyto staré lomy do krajiny již velmi dobře zapadly a v mnoha případech ji obohatily o zajímavé biotopy. Dnešní velkolomy ale mají kolmé stěny a pravidelné pravoúhlé etáže. Tento vzhled už má k přirozeným skalám velmi daleko a proto je nutné provádět terénní úpravy v podobě sanací a revitalizací.

V období hospodářské krize v první třetině 20. století proběhl útlum kamenické výroby. Útlumem těžby a opuštěním mnoha lomů po roce 1945 se ráz krajiny, silně poznamenaný těžbou, začal rychle měnit. Opuštěné lomy rychle zarůstaly dřevinami a jizvy v krajině se začaly postupně ztrácet. Dnes není

po stovkách kamenolomů ani památky. Vidět můžeme pouze několik stále činných kamenolomů.

Podle způsobu těžby rozeznáváme tři druhy lomů: jámové – lom založen na povrchu, většinou na rovině nebo v mírném svahu a těžba postupuje vertikálně od povrchu do hloubky; stěnové – lom založen ve svahu kopce, těžba postupuje horizontálně směrem do svahu; zahloubené – kombinace předchozích dvou způsobů: lom se založí stěnovým způsobem ve svahu kopce a dále těžba postupuje vertikálně jámovým způsobem

Lomy po opuštění: Po opuštění lomů došlo v několika případech k jejich zatopení. Na jejich dně se nahromadila srážková voda, nebo voda vyvěrající ze skalních puklin. Zpočátku byly takovéto lomy často využívány ke koupání, nebo k chovu ryb. V několika lomech se dá koupat dodnes. Většina lokalit však podlehla rychle postupující sukcesi (zarůstání dřevinami a zanášení organickým materiálem) a díky tomu byly vytvořeny velmi cenné antropogenní mokřadní biotopy s výskytem celé řady organismů vázaných na vodní prostředí. Lomy tak zvyšují biodiverzitu a krajinnou heterogenitu, podporují populaci vzácných a ohrožených druhů a vedou i ke vzniku různorodých společenstev. Rozmanitá stanoviště s extrémními abiotickými podmínkami a nízkou produktivitou, která jsou na člověkem pozměněných lokalitách běžná, často slouží jako náhradní stanoviště mnoha druhům, které z naší krajiny rychle mizí. Tato stanoviště jsou pravidelně kolonizována řadou druhů rostlin i živočichů specializovaných na osluněné skalní výchozy, řídké stepní trávníky a lesostepi. Zatopené těžební jámy se staly významným prvkem životního prostředí a mají v celé oblasti obrovský význam pro udržení druhové rozmanitosti vodních

organizmů. Mnohé lomy jsou naopak zasypány nebo přeměněny ve skládky.

Obr. 6. Lom Žula nedaleko NPP Venušiny misky. Poloha lokality je také na mapě 3 v příloze. Foto: Jan Fiala 2013.

Lomy vhodné na koupání: V okolí Žulovska je mnoho lomů, ve kterých se dá koupat, a z toho důvodu jsou turisty často vyhledávány:

- **Arcibiskupský (Vápenná – jižně od osady Zelená Hora)** – trochu skrytý a v porovnání s ostatními lomy méně navštěvovaný lom, nacházející se na severním úpatí kopce Žulový vrch jižně od osady Zelená hora. Lom je jednou z nejvýznamnějších lokalit výskytu chráněného raka říčního.
- **Brankopy (Žulový vrch u Vápné)** – Krásný romantický lom, nacházející se východně nad obcí Vápnou téměř na samém vršku kopce.

- **Kaolínka (Bývalý kaolínový lom u Vidnavy)** – Jeden z nejkrásnějších lomů v kraji, připomínající ve zmenšeném měřítku romantickou krajinu Divokého západu či kanadských jezer.
- **Rampa (Černá Voda)** – Jeden z dominantních a nejnavštěvovanějších lomů v Černé Vodě. Jeho hlavní zvláštností je populární vysoká kolmá stěna, podle které lze lehce odlišit tento lom od ostatních.
- **Rokliny (Černá Voda)** – Lom je skryt v terénu a vytváří tak klidné, až romantické prostředí. Kromě jednoho místa má lom díky vysokým stěnám problematický přístup k vodě.
- **Štachlovice (Štachlovice u Vidnavy)** – Rozlohou i dostupností patří tento lom k menším a méně navštěvovaným, ovšem prostředím a koupáním určitě k těm nejvhodnějším. Průzračná voda láká ke koupání turisty z celého okolí. Mnozí návštěvníci zde také stanují.
- **Vaněk (Skorošice)** – Jeden z nejznámějších žulových lomů v kraji.
- **Vycpálek (Vápenná – osada Zelená Hora)** – Pravděpodobně nejznámější žulový lom je jako jediný opatřený při vstupu žulovým pomníkem s vyobrazením zakladatele Jana Vycpálka.
- **Ostrůvek - Obecní lom (Žulová - osada Starost)** – V tomto lomu je krásně čistá voda, neboť je nejkratší dobu zatopený, a proto má i méně zarostlé okolí.

Nejkvalitnější vápenec a mramorové drti pro výrobu tmelů, lepidel a stěrek se těží v lomu Smrčník, což je "kaz" ryzí přírody Rychlebských hor nacházející se poblíž známé jeskyně Na Pomezí. Na jeho severní straně jsou mohutné terasy vzniklé těžbou vápence. V místě lze najít až 50 druhů minerálů a přímo

na vrcholu hory Smrčník (798,8 m n.m.) se nachází z daleka viditelná skalní dominanta složená z devonského kvarcitu a krystalických vápenců, z níž je pěkný rozhled na okolní hory. Okolní rovinaté louky sloužily za II. světové války jako polní letiště, což dalo název tomuto místu "Na letišti". Jedná se o louky, na kterých se vyskytuje ohrožený vemeník dvoulistý (*Platanthera bifolia*) a pětiprstka žežulník (*Gymnadenia conopsea*).

V obci Uhelná se nachází navíc zatopený povrchový důl na uhlí. V roce 1948 byl dosavadní úřední název obce Serksdorf změněn na "Uhelnou" podle zdejší těžby hnědého uhlí, stejně jako nové názvy zvolené pro okolní obce (Žulová, Vápenná, Písečná). Uhelný důl, kterému obec vděčila za nový název, byl již roku 1957 zatopen a přeměněn na dnešní rybník využívaný rekreaci.

MOŽNOSTI OBŽIVY OBYVATEL RYCHLEBSKÝCH HOR (Alena Bartošová)

Oblast Rychlebských hor (polsky Góry Złote) leží v nejzápadnějším výběžku Moravy na hranicích s Polskem a jde o jedny z nejpouštěnějších hor v ČR. Možnosti obživy místních obyvatel jsou tedy velmi omezené a tato esej si klade za cíl tento důležitý aspekt ovlivňující budoucí vývoj oblasti zhodnotit.

Veškeré následující statistické údaje byly převzaty z Českého Statistického úřadu, výsledky Sčítání lidu, domů a bytů 2011, a to pro poněkud širěji definovanou oblast – okres Jeseník (není-li řečeno jinak). Tento fakt pravděpodobně do jisté míry zkresluje reálnou situaci v Rychlebských horách, nicméně vzhledem k tomu, že se jedná o zřejmě jediné veřejně přístupné údaje vztahující se k dané oblasti, je nutné tento fakt akceptovat. Taktéž je tato práce zaměřena na možnosti uplatnění místních

obyvatel, tedy se nezabývá zaměstnanci dojíždějícími z jiných okresů.

Vzdělání: Základním faktorem ukazujícím na potenciál oblasti je vzdělání. Téměř 40 % místních obyvatel má střední vzdělání včetně vyučení bez maturity, což odpovídá celorepublikovému průměru. Velmi vysoké procento (22 %) má pouze základní vzdělání, a to včetně nedokončeného (průměr pro ČR je 16 %). Vysokoškolsky vzdělaných lidí je naopak relativně málo, a to 8 % (průměr ČR 14 %, Praha 20 %). Tento fakt je pravděpodobně způsoben neochotou mladých vzdělaných lidí vracet se na místo s malou možností pracovního uplatnění.

Ekonomická aktivita obyvatel: Dalším ukazatelem ekonomického potenciálu oblasti je aktuální ekonomická aktivita obyvatel. Z Tabulky 2 je zřejmé, že pracujících obyvatel je menší polovina než občanů v důchodovém věku a studentů. Přes 80 % lidí dojíždí do zaměstnání v rámci okresu, z toho 37 % v rámci obce. Třetina obyvatel využívá k dopravě autobus, čtvrtina vlastní auto a pouze 5 % vlak; tak malé procento dopravy vlakem je v oblasti s tak širokou infrastrukturou vlakové dopravy velmi zvláštní. Nicméně vezmeme-li namátkou trasu Javorník-Jeseník (cca 35 km), autobusem tuto trasu absolvujeme bez přestupů a v základní ceně o 19,- Kč levněji, což v každodenním dojíždění (80 % obyvatel cestuje do práce každý den) bez pochyby hraje velkou roli. Zajímavé je také to, že ze všech lidí, kteří do zaměstnání dojíždějí do jiného okresu, jich plná třetina dojíždí do Prahy.

Pracovní možnosti v Rychlebských horách: Definujeme-li Rychlebské hory jako oblast hornatého příhraničního pásma a k němu přilehlých vesnic a měst (Bílá Voda, Javorník, Uhelná,

Vlčice, Skorošice, Žulová, Vápenná, Lipová-Lázně, Ostružná, Branná, Staré Město), je možné se na některé statistické údaje podívat blíže. Oproti celému okresu Jeseník jako celku je v oblasti Rychlebských hor výraznější nezaměstnanost, která je i nad celorepublikovým průměrem. Žije zde výrazně vyšší procento lidí s pouze základním či středním vzděláním bez maturity, což se jistě podepisuje na nižší zaměstnatelnosti těchto občanů.

Nejsevernější obec Českého Slezska, Bílá Voda, oproti okolním obcím vyniká velkým procentem nezaměstnanosti. Více jak polovina místních pracuje v průmyslu a ve zdravotně-sociální oblasti, a to zřejmě především ve firmě Unita s.r.o., která se specializuje na výrobu hostií, příp. lázeňských oplatků a v místní psychiatrické léčebně.

Město Javorník má naopak nejnižší procento nezaměstnanosti (7%) a nabízí mnohem širší možnost uplatnění. Také rozvrstvení obyvatel v pracovních oblastech je mnohem stejnoměrnější a své zákazníky zde našla i např. palírna, umělecký kovář, pánský holič, nahrávací studio, tančírna či prodej jednorázových zapalovačů.

Významným zaměstnavatelem v obci Uhelná je zřejmě firma Ralux s.r.o., která se zabývá těžbou a zpracováním žuly. Na toto odvětví nasedá např. také firma zabývající se výrobou zdvihacích zařízení. Obce Vlčice a Skorošice byly také historickými zpracovateli žuly těžené v obci Žulová; většina místních obyvatel pracuje buď v průmyslové výrobě, nebo ve stavebnictví, příp. zemědělství a lesnictví. Ve městě Žulová, krom zpracování a těžby žuly, se také množství lidí uchytilo jako pedagogičtí pracovníci v místní střední škole pro mládež s poruchami chování a drogově závislé.

Největším zaměstnavatelem obce Vápenná je firma Omya a.s., která se zabývá těžbou a zpracováním mramoru. Většina obyvatel proto pracuje ve stavebnictví či v průmyslové

výrobě. Těžbou mramoru se také zabývá obec Lipová-Lázně, kde se ale také od 70. let 20. stol. začal rozvíjet cestovní ruch, a množství pracovních příležitostí tak skýtá právě tato sféra. Sousedící obec Ostružná je také významným zimním turistickým centrem; kromě turismu a na něj navázaných oborů je zde také možnost věnovat se obsluze několika větrných elektráren.

Jak je zřejmé z výše uvedených odstavců, jde o velmi chudou oblast s velmi nízkou možností volby pracovního oboru. Jde především o těžební a následnou zpracovatelskou činnost, práci ve zdravotnictví a sociální péči a v turistickém ruchu. Vzhledem k opuštěnosti oblasti bych měla pocit velmi přehnaného optimismu spekulovat bez důkladných znalostí místních poměrů o potenciálu rozvoje, nicméně z internetových stránek místních obcí je zřejmé, že je tomuto věnováno velké úsilí.

Zaměstnanost na polské straně: Polská část Rychlebských hor tedy sice pravděpodobně také neskýtá svými obyvatelům příliš velký výběr různých zaměstnání, nicméně vzhledem k mnohem pestřejšímu zázemí pro cestovní ruch je pravděpodobně míra nezaměstnanosti oproti české části mnohem nižší.

Na polské straně se na hranici Rychlebských hor vyskytují tři městečka: Złoty Stok, Łądek Zdrój a Stronie Śląskie. Všechna tato města těží ze své zlatokopečské historie; je zde rozvinuté zázemí pro turisty. Pro lepší možnost rozvíjet se s cestovním ruchem Polákům nahrává i fakt, že Polsko jako nížinná země má vyšší koncentraci turistů v pohraničních pohořích. Město Łądek Zdrój navíc těží z jedněch z nejstarších lázní v Evropě, které jsou velkým lákadlem a zaměstnávají množství obyvatel.

ALTERNATIVNÍ ZEMĚDĚLSTVÍ V ČECHÁCH A POLSKU (Šárka Otáhalová)

Za komunismu byla v ČSR většina farem kolektivizována a centrálně řízena – vznikla tak družstva s obrovskými výměrami pozemků. Oproti tomu v Polsku ke kolektivizaci nedošlo, takže zde byly zachovány malé (rodinné – 83 %) i větší farmy (90 % v soukromém vlastnictví) s regionálním způsobem hospodaření. Tento fakt byl pro Polské zemědělství vnímán po léta jako slabina. Po vstupu do Evropské unie se však tento „hendikep“ proměnil v jednu z výhod – polské potraviny bývají proto ve srovnatelné kvalitě relativně levnější. Nejenom struktura zemědělské půdy, ale i počet lidí zaměstnaných v zemědělství se mezi těmito dvěma zeměmi liší: pro ČR bylo typické intenzivní (průmyslové) zemědělství, které váže minimum pracovní síly (~ 2–8 % obyvatel), v Polsku bylo naopak méně efektivní zemědělství základním zdrojem příjmu pro ~ 8–20 % obyvatel. Na rozdíl od Polska je v ČR drtivá většina půdy pronajímána od soukromých vlastníků a státu (i přes neúspěšné pokusy o vznik soukromých farem v roce 1989), což představuje nestabilitu pro dlouhodobější plánování.

Zemědělství a EU: Klíčový vliv na vývoj zemědělství v obou zemích má EU – a to tzv. *Společná zemědělská politika*, která měla zvýhodňovat malé a střední rodinné farmy. Naopak rozsáhlým českým podnikům překračujícím normy EU měly být podpory kráceny. Dalším zásadním dokumentem v ČR je *Akční plán pro rozvoj ekologického zemědělství*, pro Polsko jsem podobný dokument nenašla.

V porovnání s údajem v tabulce se v ČR zvedlo množství ekologicky obdělávané půdy na téměř 12% (2012), v Polsku na 3,4% (2012) z celkové výměry zemědělské půdy. Průměrná

velikost biostatku se v ČR dle prvního zdroje snížila na 190 ha (2008), na webu www.bio-info.cz se ale uvádí, že v roce 2008 byla velikost biostatku 237 ha.

Dynamický rozvoj ekologického zemědělství byl zajištěn po vstupu obou zemí do EU – zásadním dokumentem se stal *Program rozvoje venkova* (na období 2007–2013). Na jeho základě jsou zemědělcům vypláceny dotace: EU pokrývá 80 %, státní rozpočet 20 % dotací. Tyto dotace se vyplácely na plochu zemědělského statku – dotační systém tedy vyhovoval spíš zemědělcům s velkou výměrou půdy. V době vstupu do EU bylo v obou zemích nadpočet producentů nad zpracovateli – proto se produkty zpracovávaly v zahraničí⁵. Dostupnost potravin z ekologického zemědělství lze odvodit i z roční spotřeby bioproduktů: v ČR utratíme 6€/os/rok (2011), v Polsku 4€/os/rok (2011).

Ekologické zemědělství: V ČR je vysoký podíl pozemků v ekologickém zemědělství (~ 80 %) zařazeno do kategorie trvalých travních porostů (TTP) – představují tak zhruba 1/3 všech TTP v ČR (důvodem je především vysoký podíl méně příznivých oblastí v ČR – především horských a podhorských oblastí). Kdežto v Polsku tvoří TTP zhruba 40 % (2009). Naproti tomu je rozloha orné půdy v ČR minimální (~13%), v Polsku však v roce 2009 překročila 25 %. Od roku 2010 také rapidně stoupá počet bio-vinařů, -chmelařů a „sadařů“.

Hlavní kategorií biopotravin s největším objemem prodeje jsou dlouhodobě „Ostatní zpracované potraviny“ (35% podíl, přičemž 45 % tvoří hotové pokrmy typu dětských výživ, podkategorie „káva a čaj“ s 14% podílem), následovaná kategoriemi „Mléko a mléčné výrobky“ (20 %) a „Ovoce a zelenina“ (14 %). Pořád se do ČR ale dováží až 60 % bioprodukce. Polsko – pěstuje se převážně pšenice, žito, ječmen,

oves a brambory. Také ovoce (především bobulovité ovoce a jablka). Živočišné bioprodukty, kromě mléka a vajec, měly pouze malý význam (2007). Produkce ekologického hovězího a vepřového masa tvořila pouze 0,5 % celkové produkce biopotravin (2008). Dnes je ale Polsko významným producentem ekologických rostlinných i masných výrobků.

Geneticky modifikované organismy (GMO): GMO jsou v dnešní době hodně rozšířeny. Genetický materiál rostlin je měněn hlavně z důvodů vyšší produkce, lepšího poměru obsažených látek nebo vyšší odolnosti vůči pesticidům i škůdcům. Některé organizace ale varují před nekontrolovaným šířením GMO do všech ekosystémů a také před údajně škodlivými vlivy na lidský organismus.

Polsko patří v Evropě k tradičním odpůrcům geneticky modifikovaných plodin. Dokonce v roce 2008 schválilo stanovisko, podle kterého má trvale směřovat k tomu, aby se stalo zemí bez GMO – jedná se hlavně o GMO krmiva. Jejich úplný zákaz byl ale odsunut do roku 2013 a stále neplatí. 2. ledna 2013 ale vláda schválila zákaz pěstování dvou GMO plodin. Úplný zákaz GMO je však v rozporu s normami EU – ta říká, že zakázat lze pouze jednotlivý produkt nebo odrůdu, nikoliv však obecně GMO. Česká vláda se staví ke genetickým modifikacím spíše benevolentně, ekologické organizace se však čile zapojují do anti-GMO hnutí.

Do budoucna: V roce 2013 výrazně poklesl počet nových farem a to zejména z důvodu pozastavení vyplácení dotací. Z norem EU vycházející další plány rozvoje předpokládají v ČR dosažení 15% podílu výměry zemědělské půdy a zároveň navýšení podílu biopotravin na trhu s potravinami na 3 % (v roce 2010 to bylo pouze 0,75 %). EU zároveň připravuje dotační podmínky od roku

2014 – mezi povinné podpory bude patřit (i) základní podpora, (ii) podpora pro postupy prospěšné pro klima a ŽP, (iii) podpora pro mladé zemědělce; nepovinné podpory se budou týkat (i) podpory vázané na produkci, (ii) podpora v oblastech s přírodním omezením. Celkový vydaný objem peněz ale bude podobný s rokem 2013.

Závěrem k ekologickému zemědělství: Začátky ekologického zemědělství můžeme vidět už po druhé světové válce, avšak výrazný pokrok je zřejmý (i) po změně režimu (1989), (ii) v období přípravy ke vstupu do EU (2. polovina 90. let) a posléze (iii) v období vstupu obou zemí do EU. Poslední výrazný pokrok v propagaci a šíření ekologicky obhospodařované půdy se objevil po spuštění Programu rozvoje venkova pro období 2007–2013. Od té doby se ekologické zemědělství neustále rozvíjí co do kvality produktů, propagace, komunikace, atd.

Polské farmy jsou v průměru malé a často fragmentované. Naprostá většina farem je rodinných a velká část z nich pouze samozásobitelských (do prodeje putují pouze přebytky) – proto je hlavní podíl bioprodukce směřován do velkých měst. Česká republika zaujímá se svými většími farmami, které jsou navíc ve vlastnictví třetí osoby častěji než v Polsku, odlišnou pozici. Za léta rozvoje ekozemědělství a jeho propagace se v ČR rozvinul ucházející systém prodeje ve větších i menších městech.

Ekologické zemědělství obecně přináší více práce a méně výnosů, spolu s méně úrodnou půdou v Polsku nejsou zisky tak vysoké jako v ČR a v návaznosti na to nepostupuje modernizace tak rychle. Polsko má ale vysoký potenciál v agroturistice: dobrý stav životního prostředí, tradičně nízké užívání chemických vstupů, zachovalá pestrost a biodiverzita krajiny spolu s rozvinutou sítí chráněných území vytvářejí

předpoklady pro extenzivní, ekologicky šetrný zemědělský model. Tento stav je naprosto odlišný od stavu intenzivního zemědělství v ČR.

V ČR už tedy není hlavním cílem pouze nárůst ploch v ekologickém zemědělství na 15 % do konce roku 2015, ale zkvalitnění celého systému včetně zkvalitnění kontrolního systému. I v Polsku je samozřejmě ekologické zemědělství ve vývoji, o čemž svědčí i narůstající počet ekologických farem.

NEZISKOVÉ A VEŘEJNĚ PROSPĚŠNÉ AKTIVITY V RYCHLEBSKÝCH HORÁCH A POLSKÉM PŘÍHRANIČÍ (Jan Fiala)

Jak již bylo zmíněno, oblast Rychlebských hor se dělí na dva mikroregiony – Žulovsko a Javornicko. Mikroregion **Žulovsko** je tvořen kolem obcí Černá Voda, Kobylá nad Vidnavkou, Skorošice, Stará Červená Voda, Vápenná, Velká Kraš, Vidnava a Žulová. Mikroregion **Javornicko** obsahuje následující obce: Bernartice, Bílá Voda, Javorník, Uhelná, Vlčice.

Mimo těchto dvou mikroregionů v Rychlebských horách a okolí provozuje, kromě různých regionálních poboček běžných a známých organizací, svou činnost mnoho občanských sdružení. Vybral jsem snad ty nejzajímavější sdružení.

Sdružení **Rychlebské stezky** provozuje stezky pro zkušené cyklisty v náročném terénu, půjčovnu terénních kol a ubytování. Stezky využívají dříve zbudovaných lesnických cest, které byly léta nevyužívané mnohé zapomenuté. Všechny jsou okružní – začínají a končí ve vsi Černá Voda – a mají jich tam desítky kilometrů*. Sdružení zároveň pořádá i různé závody či výuku jízdy v obtížném terénu. Jednu naučnou stezku pro pěší vytvořilo sdružení **Na pomezí**, jehož činnost se týká zejména historie a geologie Rychlebských hor (RH).

Sdružení zabývající se ochranou přírody jsou například Patriot CZ (Prachatice) nebo Sdružení Lacerta či místní odnož Brontosaurů, chránící kulturní přírodou. **Patriot CZ** se snaží o návrat medvěda hnědého do Rychlebských hor a Jeseníků, kde právě u Smrku (nejvyšší hora RH) by mělo dojít k vysazení prvních medvědů ze Slovenska (pro CHKO Jeseníky to ale není prioritou). **Brontosauří sady** – kultivují starý sad v bývalé vsi Zastávka u Uhelné, který nebyl udržován od odsunu Němců a kde se udržely staré odrůdy ovocných dřevin dnes zahradnictvími nenabízené. **Sdružení Lacerta** (bud' latinsky ještěrka anebo souhvězdí mezi Kasiopeou a Labutí) provádí ochranu a soustavné mapování mokřadů, zatopených kamenolomů, pískoven a jiných zatopených jam vzniklých dobýváním hornin či nerostů v RH již od roku 1995.

Kulturou v RH provází např. **Světakraj** vytvářející prostor pro setkávání lidí prostřednictvím různých akcí a projektů (vzdělávací, zážitkové i kulturní), kterými podporují kontinuitu kulturního rázu krajiny – třeba autorským čtením v mongolské jurtě –, nebo **Mezinárodní hudební festival Karla Ditterse z Dittersdorfu**, probíhající od konce září do začátku listopadu zejména v Javorníku, který zaštiťuje skoro stejnojmenné sdružení. Karel Ditters byl místní proslulý hudebník a skladatel 18. století. Jedná se o festival klasické hudby.

Obr. 7. Ekocentrum Rychleby nedaleko města Jeseník. Foto: Klára Hajšmanová 2013

Neméně zajímavé je i sdružení **Javornická dělostřelecká garda**, z jehož názvu je cítit, že má co dočinění s historií a to historií boje. V repertoáru mají tři kanóny, které si sami vyrobili a se kterými obrazy rekonstrukce historických bitev v období od pozdního středověku přes novověk a napoleonské války až do roku 1938.

*na jejich stránkách jsem to nenašel, jinde psali, že k 24 km přibude 50 km, i když v Jeseníkách, takže těžko říct, součet dvou udávaných stezek přímo v úvodu je asi 32 až 37 km.

LIDSKÉ STOPY V KRAJINĚ – HISTORICKÁ A ESTETICKÁ DIMENZE KRAJINY

UMĚLECKÁ DÍLA V KRAJINĚ (Monika Nováková)

Umělecká díla bývají důvodem k návštěvě výstavních síní, galerií či obrazáren. Lákají řady nadšenců, obdivovatelů a turistů a jsou tedy důvodem, proč tato místa navštěvujeme. Sice takový Louvre, Zwinger nebo Ermitáž by jistě byly hodny návštěvy i bez přítomných uměleckých děl, vždyť samotné prostory jsou uměleckými díly, avšak nemusíme chodit daleko. Podobně jako Kuks, Kroměříž, objekty Národní galerie nebo další významné stavby by jistě byly navštěvovány i bez svých expozic. Umístěná umělecká díla jen podtrhují jejich výjimečnost a co je nejdůležitější – na jejich atraktivitě ještě přidávají. Avšak mohou být také důvodem k zatraktivnění míst vyhledávaných pouze nadšenci, nenavštěvovaných či zcela zapomenutých. Například, co teď bude se zámek v Moravském Krumlově po odvezení jedinečných děl Slovanské epopeje Alfonse Muchy? Vždyť Praha má tolik nádherných památek, objektů a kulturních zajímavostí, že s dalším dílem navíc bude snad již překypovat turismem. Dostane se tak dílu větší pozornosti, nebo ho ani ve Veletržním paláci japonští fotografové nenajdou a spokojí se s obrázkem Karlova mostu s Pražským hradem v pozadí a zatleskají při zvonku smrtky? O tom, že prostory zámku byly nevyhovující, není pochyb. Převézt díla na dobu nutnou k opravám bylo jistě nezbytné, ale neobešlo by se to bez soudních tahanic? Jinak vedená a samozřejmě dřívější větší propagace by místu jistě prospěla. Tím, že tomuto místu odebereme jeho největší zajímavost, mu jednoznačně uškodíme.

Kulturní lákadlo na Bohem zapomenutých místech:

Některým místům, takřka Bohem zapomenutým, můžeme naopak dodáním zvláštnosti, jedinečnosti, cíle, přispět na atraktivitě, turistické vyhledávanosti, zájmu lidí, médií a tím i sponzorů, k jeho vyzvednutí a případné obnově. Zrovna v případě Rychlebských hor, úpatí Jeseníků a vůbec pohraničních oblastí si myslím, že jakékoliv lákadlo nebo zajímavost je pro končinu důležitá. Nehostinné podmínky, chudý kraj a málo pracovních příležitostí turistickému ruchu a přínosu peněz příliš nenahrávají, a pokud ano, jedná se spíše o zimní sezonu soustředěnou do velkých lyžařských center (v této oblasti) typu Ramzová. Nedostatek financí a mnohdy i nevyjasněné majetkové spory přispívají k tomu, že mnohé památky (bohužel nejen v tomto kraji) bezútešně chátrají. Zámek ve Velkých Losínách nebo Jánský vrch v Javorníku má v tomto případě obrovské štěstí, že s ním bylo vždy nakládáno s respektem.

Toto neměl už neméně obdivuhodný a rozsáhlý objekt v Branné, od třicetileté války upadající a využívaný jako pivovar, byty, škola, nebo naprosto nevyužívaný. Jistě, podobné obrovské objekty asi vždy není možné udržovat v původním stavu a vybavení a po ztrátě majitele by měly mít své využití. Ovšem vždy je potřeba citlivých zásahů a minimální množství úprav k zachování autentičnosti místa, zvláště když má obrovskou kulturní hodnotu.

Zámek ve Vlčicích: Tento zřetel nebyl brán ani v případě zámku ve Vlčicích, v jehož dnešní podobě se spíše zrcadlí vlivy vlády éry jedné strany, než jeho původní klasicistní vzhled. Vlčice založil lokátor Vrocivoj v r. 1248 na příkaz vratislavského biskupa Tomáše I. nad říčkou Vlčicí (dnešní Studená voda) s tím, že se zde smí usazovat jen Poláci a kolonisté z jihu – z Moravy, tedy ne Němci. Jako další majitel vsi je doložen v r. 1371 rytíř Albert Schoff a pravděpodobně za jeho dědiců, kteří drželi Vlčici až do r.

1558, bylo vystavěno v 15. století na jižním okraji vsi rytířské sídlo, gotická tvrz chráněná vodním příkopem napájeným vodou z rybníka. Schoffové panství zastavovali a na zástavní listině z r. 1475 je také první písemná zmínka o tvrzi a jejím majiteli. V zástavní listině vrací majitel místní sklářské hutě Nikl Rüdiger zastavenou ves s tvrzí Petrovi Schoffovi. Jak vypadala původní tvrz, dnes již nevíme, nedochovaly se žádné nákresy a pozdější přestavby původní podobu tvrze zcela skryly. Snad jedinou známkou původní vodní tvrze je dnes rybník v blízkosti zámku, který byl součástí, spolu s vodním příkopem, obranných prvků. V r. 1558 Schoffové ztrácejí zdejší panství a ves i tvrz Vlčici získal jako věno Voršily Schoffové Baltazar z Promnic a od Promniců statek výměnou v r. 1582 získal Albert Maltitz, který pravděpodobně tvrz přestavěl na renesanční zámek a nechal ve vsi vystavět zdejší kostel sv. Bartoloměje. Zámek se však poprvé uvádí až v r. 1665 v inventuře pozůstalosti po Janu Jindřichu Maltitzovi. V r. 1791 Maltitzové vymřeli po meči a lénní statek opět získal potomek Schoffů, hrabě Antonín Schaffgotsch a jeho rod byl na zámku až do r. 1921. Hrabětem Josefem Schaffgotschem byl zámek v r. 1829 přestavěn v empírovém a později klasicistním slohu. V letech 1844-1845 vybudoval hrabě František Schaffgotsch kolem zámku rozsáhlý přírodně krajinářský park. Ten měl původně rozlohu přes 40 ha. Dnes se zachoval v menší rozloze, ovšem dodnes zde najdeme mnoho zajímavých a letitých dřevin. Posledními majiteli byli po roce 1921 velkostatkáři Schuberové a Mertové. Jim byl majetek po roce 1945 zkonfiskován. Zámek sloužil po 2. světové válce pro správní a kulturní potřeby obce, školní družinu a také rekreační zařízení dolu Paskov a park využíval státní statek. Na zámku se projevil necitlivé úpravy a tak by jeho původní účel, natož podobu, určil už jen málokdo.

Přírodně krajinářský park ve Vlčicích: Současný přírodně krajinářský park ve Vlčicích je sice jen několikahektarovým zlomkem rozsáhlého zámeckého parku. Původní výměra parku dosahovala asi 44 hektarů, včetně samostatného mnohakilometrového náhonu a několika větších vodních ploch. Přesto že zatím jde o zlomek, je takovou zajímavostí, že ve své kategorii nemá na území okresu Jeseník obdoby. Obec vlastní přes 11 hektarů z území bývalého parku, zámek a další menší část je v soukromých rukou, jinou část zabrala zemědělská výroba. I když se na stavu parku velmi necitlivě podepsala éra socialismu, je zde stále co obdivovat. Jádrem dnešních výsadeb tvoří asi pětihektarové území bezprostředně navazující na zastavěnou část obce. Na této ploše můžeme vidět řadu druhů stromů a keřů, vesměs se jedná o druhy velmi pěkně kvetoucí, či ozdobné listem. Díky mnohamilionovým investicím byl park v podstatě zachráněn. Pod odborným vedením zde byly v minulých osmi letech realizovány výsadby mnoha desítek stromů a keřů, znova se objevily trvalkové a smíšené záhony. Mimo jiné můžeme vidět prastaré jinany dvoulaločné, zajímavé liliovníky tulipánokvěté, řadu vajgelií, trojpuků, štědřenců, tavolníků a pustorylů, mochny i magnolie, z květin například rozsáhlé soubory kosatců, kopretin či náprstníků. Mimo mnoho desítek druhů keřů a menších stromů umožnila vitalita vrostlých dřevin a rozloha území přežít řadu mohutných lip, dubů, buků i javorů v jejich přirozených růstových formách. V dosud neošetřované části bývalého parku se nachází řada dalších hodnotných dřevin – zejména dubů, lip a borovic. Unikátní je mohutný exemplář (bohužel poškozený) již zmíněného liliovníku. Jedná se snad o nejmohutnější strom tohoto druhu na našem území, a přesto o něm ví jen několik lidí. Exempláře zdejších nálety zarostlých dubů věkem přesahují 200 let.

Vlčický park a REZ: A právě na výjimečnost parku a celé oblasti Rychlebských hor se snaží upozornit skupina sedmi mladých lidí spolu se dvěma architekty, říkájících si Rychlebská excentrická záležitost (REZ). Starší z objektů umístěných ve vlčickém parku je dřevěný altán v podobě gotické křížové klenby z roku 2008. Sami členové REZu si nejen vybrali konkrétní stanoviště pro altán mezi loukou a stromovou částí parku, ale i celá realizace objektu byla v jejich režii. Dalším objektem umístěným v parku je Lavička milenců, *The Lover's shelter* (název použitý přímo na stránkách REZu) z roku 2011. Jedná se o tři bukové kmeny postavené v trojúhelníku, uvnitř kterých se skrývá malé posezení zastřešené plechovou střechou s plexisklovými průzory.

Obr. 8. Židle a stůl skupiny REZ. Foto: Hana Fluksová 2013

Další počiny skupiny REZ: Znamějšší instalací umělecké skupiny jsou ale beze sporu dřevěné židle a stůl v nadživotní velikosti umístěné v roce 2007 na vrcholu kopce Lánský vrch (viz obrázek 8).

Jedná se o nápadný, izolovaný, ledovcem modelovaný oblík v předpolí Rychlebských hor nenarušený antropogenními vlivy. Kopec není v okolí nejvyšší, přesto je na místo krásně vidět ze všech stran a naopak poskytuje krásný výhled. Na jih a západ to jsou hlavně hřebeny Rychlebských hor. Severně pak na Žulovskou pahorkatinu. Letos v létě proběhla generální oprava zmíněného objektu. Jednak kvůli pravidelné údržbě a obnově kvůli přírodním vlivům, jednak ne každý, kdo zavítá, se k objektu chová slušně a zdvořile jako k uměleckému dílu, které si to jistě zaslouží. A přispívá k atraktivitě kraje. Na jednom internetovém portálu jsem narazila na hlášku: „Je zajímavé, jaká blbost dokáže lidi přimět vylézt na kopec.“ Ano, dílo to není veliké, uměleckou hodnotu nedokážu posoudit, zřejmé ale je, že místu dodává na jedinečnosti a provedením ani materiálem nenarušuje okolní krajinu.

Obr. 9. Pasoucí se kozy u Kobylé nad Vidnávkou skupiny REZ.
Foto: Hana Fluksová 2013

To se bohužel nedá říct o „příjezdové“ cestě, kterou nikdo z aktérů zřejmě nezamýšlel, ale která vznikla samovolně pod nájezdy „autoturistů“, kteří jakoby těch pár metrů převýšení nedokázali vyjít po svých. Nevítaným doprovodným jevem je i skládka odpadků po návštěvnicích zde zanechaných. Každopádně se jedná o novou výraznou zajímavost kraje, která však má dvě stránky. Turisty nadšené výhledem, který by jinak bez povšimnutí minuli, milovníky zdejší samoty a čistoty smutné ze ztráty nádherného klidného místa.

Uskupení REZ má na svědomí i další exponáty rozmístěné po kraji Rychlebských hor za účelem nenásilně propagovat a zviditelnit místní kraj. Dokonce byl vydán Průvodce po dílech REZ, volně k dispozici na OÚ Vlčice a u účastníků dílny. A podobně jako se židle staly záhy po svém dokončení navštěvovanou a vítanou atrakcí mnoha místních i náhodných návštěvníků těchto končin Jesenicka, staly se i další objekty vítanou součástí svého prostředí. Takže se dá říci, že projekty REZu jsou úspěšné a plní svou funkci – potěšit oko i mysl turisty nebo i náhodného návštěvníka, připomenout časy minulé, možná lepší i horší a varovat před časy budoucími. Jak se jim to ale dál povede, záleží na tom, jak se k daným objektům budeme chovat.

ČESKÉ ŠLÉPĚJE A OTISKY V KLADSKU (Jiří Tůma)

Zabrousíme-li do dějin území Kladska (toto označení budu používat pro celky jak polské, tak české strany hranice), zjistíme, že se moc nad tímto krajem často přelévala od panovníka k panovníku, od samosprávy k područí a svým významem od „okraje“, přes „součást“ až po „most“. Každý vládce se pak zasazoval o osídlení získaného území svými obyvateli. Což by v pohraniční oblasti nebylo nic neobvyklého, ale v případě

Kladsko (podobně jako v případě Podkarpatské Rusi) se jedná o tlak tří národností, vliv převrstvování, či míšení obyvatelstva. Naskytá se otázka, zda se v takto rozrůzněném regionu – zejména na polské straně, uchovalo něco z českého osídlení? Stopy češství musely odolat jak vytrácejícímu se národnímu vědomí Kladských Čechů (jedním ze zlomů bylo např. uzavření českých škol v roce 1870), tak tlakům germanizace regionu, či převaze polských obyvatel. Další otázkou tedy může být – jsou kladští Češi původem (či etnicitou) Poláci, Němci, Prusové, či skutečně přeci jen Češi? Na druhou stranu, jako posilující prvek češství můžeme považovat právě jistou izolaci Čechů v Kladsku. Odloučení územní i mentální se totiž může projevit právě jako stmelující prvek, posilující komunitní cítění menšiny na území jiného státu. Konzervaci jazyka, povahy, tradic a obecně folklóru lze přisoudit i sveřeposti (často navzdory všem příkořím) menšin, či jazykových regionů i jinde ve světě. Pro příklad – Bavoři, Katalánci, Baskové, Skoti, Bretaňci či Laponci. Většina těchto etnik však patří *sama k sobě* a pouze žijí na území jiného státu. Kladští Češi však žili a žijí v jiné zemi, přitom však „jejich“ země stále existuje. Pováleční migranti se prý často až v Česku dozvídali, že Kladsko bylo kdysi české území.

České stopy v Kladsku – jazyk: Jak to tedy s českými stopami v Kladsku je? Jedním z pozůstatků našeho obyvatelstva je jazyk. Dnes žije (převážně v Česku) asi poslední generace lidí, kteří mluvili kladským dialektem češtiny. Tato řeč z tzv. Českého koutku v Kladsku vymizela exponenciální řadou s odchodem, či převrstvením českého obyvatelstva. Podle Mgr. Víška, v roce 2004 mluvili českým dialektem jen čtyři lidé na území Českého koutku. Po druhé sv. válce došlo k hromadnému odsunu (vyhnání, či útěk) Čechů z polského území. I tehdy však byla identita těchto migrantů pro rodilé Čechy překážkou k vlídnému

přijetí. Podle Kladské Češky Barbory Páslerové – mnozí prý česky mluvili jen málo, nebo mluvili německy. Také se jinak oblékali – tehdy např. většina nosila bílé punčochy, které si „rodilí“ Češi spojovali vždy jen s německou kulturou. Kladští Češi většinou neuměli v češtině psát ani číst, jazyk se však dochoval v mluveném slovu, když se sousedi setkávali na častých večerních „poudačkách“ a „toulačkách“. Dnes si tento rudiment češtiny můžeme přiblížit ze sebraných nahrávek z Kladska, či z lingvistických studií. Uvedu alespoň jeden příklad: *„Dřívejc, ešte takle asi před třiceti roky [tj. ve dvacátých letech], to bejvaly pěkný časy u nás ve Stroužnym. Ve dne se dělalo za stavem a soukalo, taky se chodilo do lesa na dříví a na trávu, a jak se bylo večer po večeři, tak se šlo toulat. A nejvic k Machom [...] Přichodili muský toulat, ty vypravovali poudačky, a dřiu jak za starejch času to šechno bylo. Holky chodívaly taky toulat. Pak se taky hrало na hermoniku a zpívalo se, ty mladý, a starý, ty si halt vypravovali vo tech starostich a vo ušem. Bylo to pěkný časy.“* (JECH 1959). Stejně tak názvy míst v krajině a především vesnic byly původem české. Nic na tom nezměnilo ani dvojnásobné poněmčení jejich názvů – nové německé jméno dostaly některé vsi za druhé sv. války, přičemž již používali starší, germanizovanou podobu českého jména. Ani pozdější transformace do názvů polských (viz tabulka současných polských názvů), český kořen nevymazala.

Místní názvy, písně, fragmenty jazyka. Ale také jména konkrétních obyvatel zde nalezneme. A to příznačně – na náhrobcích v obcích Stroužné, Slaný, Chudoba, či Čermná. I když některá poněmčená, či psaná „polsky“, každý v nich češtinu rozpozná. Někdy jsou připojeny i české věty jako rozloučení se zesnulým. Ve vsi Jakubovice stála i boží muka s českým nápisem. Ve vsi Stroužné vznikl skanzen kovářství, vázaný na český rod Jansů. A nyní – v Čermné – byl v roce 1999 odhalen česko-

polsko-německý pomník, jako memento střetu, soužití i přátelství tří kultur.

Obr. 10. Gotický most sv. Jana v Klodsku. Foto: Jan Fiala 2013

Stopy českého osídlení: Nahlédneme-li ještě dále do minulosti, spatříme opět zřetelné stopy po českém osídlení. Tak například město Klodsko je někdy nazýváno „malou Prahou“, a to díky společným rysům v architektuře i jaksi celkovým uspořádáním. Najdeme zde i „malý Karlův most“ – totiž gotický most sv. Jana velmi podobný pražskému Karlovu mostu jak výzdobou, tak přítomností mosteckých věží (viz obrázek 10). Tyto věže pravděpodobně byly spolu s hradbami součástí městského opevnění. Horní brána byla postavena v 13. stol., dolní pak v 15. Most vede přes kanál Młynówka a byl dokončen kolem roku 1390, je tedy nejstarším kamenným mostem v Polsku. Českou pozornost přilákají, krom jiných barokních soch, sochy sv. Václava a sv. Jana Nepomuckého pocházející ze 17. a 18. století.

Výzdoba počala osazením sousoší Piety (1655), tuto i další pískovcové sochy pak sponzorovalo město a šlechta, později také, jako prestižní okázalost i bohatí měšťané. Autoři soch nejsou známi.

Město Kladsko se pojí s jedním, z našich nejstarších slovanských rodů – se Slavníkovci. Slavník (†981) jej vlastnil jako část svého panství v 10. století. Za jeho vlády se do oblasti stěhovalo slovanské obyvatelstvo. Slovanskou tradici, ale hlavně křesťanskou nauku zde nadále šířil jeho syn – sv. Vojtěch. Ostatně právě Vojtěch je společným světcem a hlavně mučedníkem Polska i Česka.

Do 13. stol. patří celá oblast Kladska Českému království. Za vlády Václava I. a Přemysla Otakara II., přichází do oblasti němečtí kolonisté. Z 13. stol. také pochází kostel Nanebevzetí Nejsvětější Panny Marie (pozdní gotika), jehož stavba byla iniciována významným Čechem a rádcem Karla IV – arcibiskupem Arnoštem z Pardubic, který se zasadil o rozvoj Kladska. Krom toho, na balkónu městské radnice najdeme znak českého státu a království – bílého lva na červeném poli, jako další stopu (a to významnou) po českých předcích. Roku 1462 je region povýšen na hrabství se všemi privilegii. V roce 1742 po porážce Marie Terezie Pruskem, se Kladsko stává spolu se Slezskem součástí Pruska, většina území je postupně germanizována. Roku 1871 je Kladsko pod správou Německého císařství. Ovšem až do roku 1972 patřilo Kladsko do Pražské diecéze a čeští věřící sem konali pravidelné poutě. Po roce 1945, v rámci Postupimské konference (a následné dohody) bylo Kladsko připojeno k Polskému státu, tím také počalo období polské repatriace, převrstvování a vyhánění Čechů z polského území.

Zamyšlení: Jak tedy nakonec uchopit současnou výpověď krajiny o jejích osudech? Jsme vůbec schopni proniknout hustou mlhou navršených vzpomínek, otisků v zemi a hlasů třech národů? Nevím, zda jsem schopen říci, čím je národní identita člověka určena. Nevím ani, zda tomuto sousloví rozumím správně. Myslím však, že člověk je determinován hlavně minulostí – ta ho určuje, jak v měřítku našich životních zkušeností, tak i v rozměru zkušeností našich předků. Někdy je velmi obtížné si vybavit sama sebe na rozhraní věků, jako součást svého okolí, jako průnik dvou časoběhů. Věřím, že člověk něco takového je a potřebuje tuto *svou* kontinuitu vnímat.

český název	polský název
Slané	Słone
Březová	Brzozowie
Velká Čermná	Czermna
Žakš	Zakrze
Chudoba	Kudowa Zdrój
Blažejov	Błażejów
Jakubovice	Jakubowice
Stroužné	Pstrężna
Bukovina	Bukovina (Kłodzka)
Nouzín	Ostra Góra
Ostrá Hora	Ostra Góra (část)

Tabulka č. 1.: srovnání některých českých názvů vesnic s polským současným názvem (převzato a upraveno z Hladíková 2004).

TYPICKÉ PRVKY POLSKÉ, ČESKÉ A PRUSKÉ ARCHITEKTURY V KLADSKU (Michala Bryndová)

Zřetelné stopy jednotlivých národů jsou patrné nejen v jazyce, ale především v architektuře. Kladsko (polsky Kłodsko, německy Glatz) je, jak již bylo několikrát zmíněno, kraj na pomezí česko-polské hranice, historicky vzato je ale pomezím hned několika zemí. Kladsko má za sebou minimálně osm století české historie, následovalo období silné germanizace pod pruskou nadvládou a až po druhé světové válce připadlo Kladsko Polsku (podrobněji se o historii Kladska můžete dočíst v předchozím příspěvku). Budeme-li hodnotit vliv na architekturu, je dobré si uvědomit, že kostely, věže a podobné stavby byly stavěny známými architekty, kteří obvykle měli zkušenosti z jiných krajů a čerpali ze světovějších než lokálních trendů. Myslím, že ze stavby pak výrazněji dýchá ruka autora než charakter oblasti. V době renesance a baroka se střídali italské a holandské styly v rukách známých architektů. V době neoklasicismu se pak vyvinul celý jeden styl kolem postavy Carla Gottharda Langhansa a spíše, než by se mluvilo o kladském neoklasicismu, se mluví o Langhansově neoklasicismu. Přesto lze i na těchto stavbách rozlišovat prvky různých zemí, například hrázděné zdivo barokního kostelu v Javorníku je nepochybně inspirací z Německa. A charakteristická kombinace cihlového zdiva s kamennými detaily gotických kostelů nese známku saského vlivu na architekturu. Na druhou stranu přímo v Kladsku najdeme most sv. Jana, který je připodobňován formou a sochařskou výzdobou k českému Karlovu mostu (jeho stavba byla skutečně započata v době vlády Karla IV. a dokončena po jeho smrti). Přesto mnohem více o lokální architektuře vypovídá pohled na běžná stavení.

Slezský roubený dům: Vezmeme-li v potaz podobu typického stavení, v němž po staletí Češi (a nejspíš i Němci a Poláci) v Kladsku žili a která se nám v několika exemplářích dochovala dodnes, pak skončíme u domu nazývaného východosudetský dům, pro tuto oblast se spíše jedná o jeho podkategorii – slezský roubený dům.

Obr. 11: Ukázky slezského roubeného domu. (převzato z publikace Lidová roubená architektura Kladského pomezí – mizející tvář krajiny, Jan Tůma 2011)

Slezský roubený dům měl typicky vysokou a poměrně strmou sedlovou či polovalbovou střechu, často lomenou symetricky podélnými námětky, štítová strana střechy mívala jednoduché svislé pobití či slezskou lomenici s přesunutým trojúhelníkem na vrcholu vyplněným též svisle, ale někdy i klasovitě či naopak stromečkovitě prkny. Typickým prvkem je také podsíňová světnička vybíhající kolmo na hlavní plán domu na podpěrách, pavlače na okapové straně domu a zádveří tvořené jakousi předsíňkou z prken před vchodem. Typický je také kontrast roubené světnice a bíle omítnutou či vyzděnou předsíní a hospodářskou částí domu, často se bílily i stěny domu zvenku.

Slezský roubený dům je chápán jako typický pro danou oblast (severovýchodní Čechy), ale vraťme se k původní otázce – lze říci, je-li český? Jeho podoba pochází z dob, kdy Kladsko bylo českou zemí, ale přežil i do dob, kdy patřilo Prusku a v dnešním Polsku jeho pozůstatky najdeme také. A ani tento dům není po staletí stejný, nese drobné odlišnosti ve výzdobě okřídlení na střechách, řezaných motivech a malbách.

Modifikace slezského roubeného domu: Jeho různé modifikace pak mohou nést prvky z jiných zemí. Například několik dochovaných domů bylo zčásti hrázděných, což je prvek v této oblasti označovaný jako pruský, ale ve skutečnosti je charakteristický pro větší část západní Evropy. V Kladsku však oproti hrázděným domům ze západu zůstávalo přízemí roubené.

U větších roubených staveb, jakými byly hostince a školy, se pak v baroku v této oblasti objevuje mansardová střecha, jejíž původ sahá do Francie, leč v Kladsku bývá v literatuře označována jako polský prvek – minimálně je na dnešní polské straně častější než na české.

I v dobách míru, ve vlastnictví českých zemí, zde vždy žili lidé mluvící také německy a polsky, v českém pohraničí nejsou výjimkou období, kdy německá populace zcela převládala nad českou. A je tedy otázkou, zda se jisté prvky architektury dají považovat za ryze české, pruské či polské.

Slovo architektonický prvek vnímám jako amorfni hmotu, která se přelévá přes různá území, nabývá podobných, ale různých tvarů a sune se dál. To dokumentuje rozšíření slezského roubeného domu, který se nevyskytuje jen v Kladsku, patří ale pěknému kusu světa, do nějž Kladsko musíme zahrnout. Myslím, že nelze pokládat určitý prvek za čistě polský, český či pruský, toho jsme schopni, podíváme-li se z určitého omezeného úseku času či malého geograficky vymezeného území. Jevy v architektuře nám nepomohou interpretovat původ ani historii, spíše jsme schopni interpretovat architekturu na základě znalostí historie a původu. Bez historického pozadí zbude jenom ta přelévající se „amorfní hmota“.

POUTNÍ CESTY V RYCHLEBSKÝCH HORÁCH, KLADSKÉ KOTLINĚ A OKOLÍ – od středověku do dnešní doby (Václav Šebelík)

Lidé už odnepaměti podnikali různé cesty. Ať už kvůli obchodu, novým územím, studiu nebo válkám. Dalším důvodem těchto cest byla duševní osvěta, kvůli které lidé absolvovali cesty k poutním místům. Tyto poutě mají velmi dlouhou tradici i v Čechách a na Moravě, kde lidé většinou chodili uctívat pozůstatky sv. Marie a sv. Václava. I když v některých dobách nebylo poutím přáno, vydržely až do dnešní doby. Některými těmito černými obdobími jsou například časy husitských válek (husité neuznávali uctívání obrázků svatých, podnikali pouze poutě na hory), vláda Josefa II., který svým výnosem o zákazu

konání poutí popudil mnoho obyvatel, nebo v neposlední řadě nedávné období let 1948–1989.

Také dnes poutní cesty a památky s nimi spojené díky své duchovní i umělecké hodnotě přitahují spousty návštěvníků jak z řad křesťanů, tak i z řad nevěřících. Mnoho významných církevních památek a poutních míst se nachází i na Kladsku a v Rychlebských horách.

Poutní místa v Rychlebských horách: Mezi nejvýznamnější poutní místa Rychlebských hor patří Bílá voda. Tato obec se nachází na pomezí Rychlebských hor a rozlehlých polských nížin a je to nejsevernější ves Slezska. Kostel Navštívení P. Marie, ke kterému se poutníci scházejí první neděli po 2. 7., náleží pod ostravsko-opavskou diecézi. K tomuto kostelu připadala i piaristická kolej, která byla založena v r. 1723. Ta byla však o několik let později zavřena, kvůli již zmiňované josefínské reformě. Klášter byl bohužel zneužit komunisty, jako největší ženský internační tábor. Po sametové revoluci byl klášter navrácen církvi.

Dalším poutním místem této oblasti je kopec nazývaný Boží hora, který leží na pravém břehu řeky Vidnavky asi 1 km od města Žulová. Boží hora spadá pod ostravsko-opavskou arcidiecézi a poutě se zde konají první neděli po 5. 7., 15. 9., a na svátek sv. Silvestra. Na tomto kopci byl na místě dnešní kapličky pověšen obraz Bolestné Matky Boží už ve 12. století. Josefínská reforma byla ale k této kapličce nesmlouvavá a podle výnosu měla být zbourána. To se sice nestalo, ale kaple začala chátrat a byla opravena až roku 1878, kdy byl na oltář umístěn obraz P. Marie Bolestné.

Nedaleko polských hranic, u Zlatých Hor, se nachází kostel Panny Marie Pomocné. Původně zde byl pouze pověšen obraz Panny Marie Pasovské. Ten zde nechal umístit městský

radní na památku místa svého narození. Jeho matka ho zde porodila na útěku před švédskými vojsky za třicetileté války. Později zde byla vystavěna kaple, která by roku 1729 rozšířena. Ani tak nestačila pro zástupy věřících, a proto byla nahrazena poutním kostelem, ke kterému byla přistavěna křížová cesta, Lurdská jeskyně a kaple sv. Anny. Původní kostel byl v roce 1973 zničen a nový kostel byl vysvěcen 23. 9. 1995.

Vznik dalšího kostela je také úzce spjat s třicetiletou válkou. V těchto těžkých dobách děti chodily na Horu Matky Boží, dříve nazývanou Lysá hora, kde zpívaly mariánské písně. Mezi nimi byl i pozdější královéhradecký biskup, který jako malý slíbil, že na hoře nechá vybudovat kostel. Na poutě sem začaly proudit statisíce poutníků. Kostel byl v roce 1846 skoro zničen po zásahu bleskem a o několik let později byl zrušen klášter za ním. Dnes je na tomto místě kostel a poutní dům. Poutě se zde konají každou první sobotu v měsíci.

Rozdíl mezi Polskem a Českem: Největší rozdíl mezi významností poutních míst v Česku a Polsku hraje fakt, že Česko tradičně podle anket spadá mezi nejateističtější státy světa. Naproti tomu v Polsku se ke katolictví hlásí asi 89 % obyvatel. To je bezesporu dáno i tím, že papež Jan Pavel II., který byl v moderních dějinách asi nejvíce uznávaným papežem, byl Polák. Dalším příkladem toho, že v Česku se poutní místa navštěvují spíše jako architektonické památky, je to, že pouť pro většinu Čechů dnes znamená zábavu na kolotočích a ne nějakou duchovní očistu, což je ovšem velká škoda, protože to degraduje jak poutní místa, tak význam slova pouť.

NERATOV – kostel s originální architekturou minulosti a budoucnosti (Klára Hajšmanová)

Kostel Nanebevzetí Panny Marie (viz obrázky 12 a 13) stojící v obci Neratov nad údolím Divoké Orlice je příkladem, jak málo někdy stačí k nastartování totální devastace a co naopak rozhoduje o šťastnější budoucnosti. Kostel byl postaven v letech 1723 až 1733. První dřevěný kostel byl v Neratově postaven v souvislosti s příchodem prvních osadníků kolem poloviny 16. století.

Architekt kostela není známý a mezi odborníky dochází k neustálým rozporům. Stavebním mistrem byl Carl Antoni Reina, který je i jedním z kandidátů na architekta. Reina si při pádu z lešení zlomil vaz a podle pověsti pak v kostele strašil, dokud nebyly zazděny dveře za oltářem, které byly v presbytáři původně proražené.

Kostel je 48 metrů dlouhý a 19 metrů široký, vnitřní šířka je 27 metrů a původní vnější výška měřená až ke špicím věží byla 47 metrů. Má půdorys ve tvaru kříže, konvexní průčelí se dvěma na koso postavenými věžemi a konkávně probrané pilastry. Zajímavostí je severojižní orientace, hlavní vchod a průčelí směřují na jih a kněžiště na sever, což porušuje katolické zvyklosti a dříve to bylo naprosto nepřípustné. Dle starých kronik toto umístění způsobovalo, že na Boží hod vánoční dopadaly paprsky slunce rovnou na svatostánek.

Jeho zkázu přinesli osvoboditelé. Na konci druhé světové války na samém konci bojů, zbytečně střelou z pancéřové pěsti kostel zasáhli, vzniklý požár ho značně poničil. Sotva se začalo s obnovou, přišly další rány. Obyvatelé byli z Neratova vysídleni a moci se ujali komunisté, kteří o investicích do sakrálních památek nechtěli ani slyšet.

Roku 1955 se lidé z okolních vesnic pokusili kostelní střechu opravit, ale na opravu se nenašly peníze a práce kvůli nedostatku peněz zcela zastavily. Provizorní krovy se postupem času a vlivem počasí propadly a zchátral celý kostel. V roce 1973 byla zamítnuta žádost o zapsání kostela mezi státní památky a na kostel byl vydán demoliční výměr. Zbourán nebyl jen proto, že veškeré finance určené na demolici byly vyčerpány na převezení rokokového schodiště před kostelem do parku zámku Skalka.

Obr. 12. Kostel Nanebevzetí Panny Marie stojící v obci Neratov.
Foto: Michala Bryndová 2013

V roce 1990 se na svátek Nanebevzetí Panny Marie v Neratově konala první pouť, i když ještě na louce před kostelem plným suti. Následující rok se pouť už konala ve vyčištěném kostele bez střechy a kostel byl vyhlášen kulturní památkou.

Ačkoliv mše pod nebeskou klenbou mohly působit romanticky, pro záchranu kostela ho bylo třeba zastřešit. V roce 2006 se Neratov konečně dočkal střechy. Tento originální kousek je částečně prosklený, což spojuje původní a moderní architekturu, právě jako upomínka na dlouholeté mše pod otevřeným nebem.

Obr. 13. Detail prosklené střechy kostela ve tvaru kříže a interiéru. Foto: Klára Hajšmanová 2013

Sdružení Neratov se podílí na obnově kostela a života ve vsi a pořádá každoročně poutní slavnosti, které trvají vždy od svátku Panny Marie Nanebevzaté do následující neděle. Mše svaté jsou střídány koncerty vážné hudby, nebo divadelním představením neratovských dětí. Kromě poutí se v Neratovském chrámu konají i jednorázové akce.

V kostele stále probíhají stavební práce, bylo obnoveno průčelí, věže, hodiny, sanace vnitřního zdiva, oprava fary, oprava

vnitřku kostela, zastřešení kostela, střešní římsy, dlažba a vstupní schodiště. Stále ještě zbývá opravit stěny kostela, osadit věže replikami původních věžiček, úprava okolí a dostavba poutního domu. Do budoucnosti se počítá s vybudováním křížové cesty a klidové zóny v lese za kostelem a navrácením rokokového schodiště.

Podle mého názoru obnova památek v České Republice je velice důležitá a právě takto vzácné stavby v neporušené krajině by se měli zachovat nejen pro nás ale i pro další generace.

HRANIČKY – osudy vsí v pohraničí (Milan Oberreiter)

Obec, jejíž název většině lidí neprozradí více, než souvislost s hranicemi. Ale kterými? Těmi současnými či historickými? Vydáme-li se do Slezska, našli bychom tuto obec v Rychlebských Horách v katastrálním území Nové Vilémovice, 9 km jihozápadně od správní obce Uhelná na hranici s Polskem. Nadmořská výška je 696 metrů nad mořem.

Vznik osady je datován přibližně do roku 1785, kdy byla založena čistě německým obyvatelstvem. Její rozvoj zajišťoval hlavně příhraniční obchod, neboť vysoká nadmořská výška a neplodná půda omezovala zemědělství na pěstování ovsa, pastevectví a lesnictví.

Roku 1809 byl v osadě vystavěn kostel zasvěcený svatému Josefu, ten byl ke stému výročí založení osady obnoven. V roce 1883 byla zřízena jednotřídní škola. Toto období bylo zlatou érou osady. To ostatně lze vidět v počtu obyvatel v průběhu let. Zatímco v roce 1836 bydlelo v 27 domech 281 obyvatel, v roce 1890 to bylo již jen 222. V období před první světovou válkou, konkrétně v roce 1910, zde bydlelo 193 obyvatel a v roce 1921 192. Dle mého názoru paradoxně

v období odvodů mladých mužů na vojnu a velkým ztrátám na životech je zde úbytek jen jednoho obyvatele v období 11 let. Největší ztrátu obyvatel během krátké doby však osadu teprve čekal. Na základě Benešových dekretů bylo z Hraniček v několika vlnách odsunuto kromě 4 rodin veškeré stávající obyvatelstvo. V roce 1948 byla nastěhována jedna rodina, ale již o rok později byli všichni obyvatelé vystěhováni a ves zůstala opuštěná a začala chátrat. Zuby času pomohli obyvatelé sousedních vsí rozebíráním a odnášením všeho, co jim bylo užitečné. O definitivní konec se postarala československá lidová armáda v letech 1959-60. Ženijní vojsko odstřelilo i kostel. Jediný dům, který zůstal ušetřen a byl poté znovu obydlen jeho majitelem Franzem Schlegelem, je památkem zaniklé osady na rozlehlé pláni dodnes. Nyní je v obci evidován výše zmíněný dům jako jediný trvale obydlený a jedna stavba rekreačního charakteru. Bydlí zde jen jeden obyvateľ.

Hraničky podle vyprávění pamětníka publikované Karlem Oswaldem měli zdárně nakročeno k úspěšnému soužití cigánské menšiny s většinou. Řada cigánů se živila jako řemeslníci – kováři, koňští handlíři či obchodníci s textilem. Bylo to vidět také na vzdělanosti některých mladých cigánů, kteří měli vystudováno kyjovské gymnázium či dokonce univerzitu. K těm si chodili pro radu i sedláci čili gádžové, když například potřebovali přeložit něco z jiného jazyka. Tito vážení cigáni měli právo i mluvit do chodu obce. Nic není náraz, trvalo to dlouhé období a zřetelně se to začalo projevovat v období let 1915–1920. Během druhé světové války byli všichni cigáni nejen z Hraniček deportováni do koncentračních táborů. Po válce již nikde takto dobré vztahy mezi národnostní menšinou a většinou nebyly.

Obr. 14. Zaniklá obec Hraničky. Foto: Jan Fiala 2013

Jak jsem již zmínil, praktickou likvidaci obce znamenal odsun Němců. Takzvaný divoký odsun je velká černá kaňka v historii národa, na kterou každý chce zapomenout a spousta lidí se tváří, že o ničem takovém neví. Podle morálního práva by zločiny spáchané v tomto období musely být potrestány, ale z hlediska vyššího principu mravního „vražda na tyranovi není zločinem“. Němci byly po šesti letech válečných útrap, poprav a tyranizování českého obyvatelstva bez výjimky nenáviděni a to byl jeden z důvodů, proč na konci války byly nejen vyháněny celé rodiny, ale i popravovány desítky lidí včetně dětí.

Divoký odsun bylo svým způsobem jednání v afektu, kdy lidé spoléhali na beztrestnost, protože oplácejí tyranům jejich činy. Poté byl zahájen odsun řízený orgány státní správy a armádou. Po něm byla snaha vysídlené osady opětně dosídlit. Odsun se netýkal ovšem všech Němců. Antifašisté, kterým se podařilo prokázat své zásluhy či lidé potřební pro chod

některých důležitých podniků a mající jedinečné znalosti, měli výjimku a mohli zůstat.

Tato problematika je velmi složitá, protože se zde snoubí několik faktorů krátkého i dlouhodobého působení, lidské záporné vlastnosti a krutost tehdejší doby. Zaobíralo se jí i několik filmů například Habermannův mlýn či první část seriálu Zdivočelá země.

SLAVNÍ RODÁCI – VINZENZ PRIESSNITZ, vodní doktor (Kateřina Zadinová)

Nejznámější jesenický rodák Vinzenz Priessnitz se narodil koncem devatenáctého století konkrétně 4. října 1799. Žil v Gräfenberku u Frývaldova, dnešní Lázně Jeseník. Proslavil se jako zakladatel přírodního léčitelství a položil základy dnešní hydroterapie. Ze známých osobností se u něj léčil například Nikolaj Vasilijevič Gogol, který byl v lázních dvakrát, ale vždy utekl, protože nevydržel přísný řád.

Legenda a léčitelské úspěchy: Podle legendy Priessnitze k léčení vodou inspirovala srna, kterou jako dítě pozoroval, jak si chodí omývat ránu do pramene. Když bylo Priessnitzovi šestnáct let, utrpěl těžký úraz, kdy mu povoz přejel hrudník. Ranhojiči konstatovali, že jde o velmi vážné zranění a že jestli to mladý Vinzenz přežije, tak skončí na vozíku. Nařídili mu teplé obklady. Potom, co odešli, Vinzenz poprosil matku, aby mu dala studené obklady a zabalila ho do deky, ve které se zapotil. Tuto proceduru opakovali rok a nakonec se mladý Priessnitz uzdravil, což vedlo k začátku jeho léčitelské kariéry. Vyléčení vodou nezůstalo v kraji utajeno. Všichni brali jeho vyléčení za malý zázrak, od této chvíle právě on započal léčení, nejdříve zraněných domácích zvířat, později pak i sousedů, a to pramenící

studenou vodou. Časem se pověst o jeho léčitelských schopnostech roznesla po širokém okolí a začal léčit i šlechtu a umělce. Napravoval vykloubené ruce a nohy, krevní výrony a zlomeniny, později i revmatismus, dnu, chronickou zácpu, nemoci jater a žaludku. Roku 1822 přemluvil otce, aby mu dovolil přestavět dům a vznikl, tak první vodoléčebný ústav ve světě. Kromě léčby pomocí zábalů a studené vody také ordinoval léčbu prací, chozením venku naboso, taktéž přidal poměrně přísnou životosprávu a spánek.

Priessnitz to však neměl jednoduché. Lidem přišly divné jeho úspěchy a také mu záviděli, takže, jak v té době bylo zvykem, obvinili ho z čarodějnictví. Dokonce strávil čtyři dny v žaláři za to, že během procedur používá houbu, která prý byla očarovaná. Tyto nepokoje se táhly až do roku 1837, kdy přijela císařská odborná komise, která zjistila, že léčba je v pořádku a neděje se během procedur nic neobvyklého. Od tohoto roku mohl Priessnitz oficiálně provozovat lázně bez jakéhokoliv omezení. Priessnitzova tvrdá práce a časté noční výjezdy k naléhavým případům se projeví na jeho zdraví a roku 1851 ve věku 52 let zemřel pod slunečními hodinami, které jsou na budově tzv. hradu, který nechal postavit. Na počest Priessnitze nechali jeho pacienti v okolí lázní postavit plno památníků, z nichž většina je dnes propojena naučnou stezkou. O Priessnitzovi a jeho léčebné metodě bylo napsáno přes čtyři sta knih v řadě jazyků. Od roku 1999 je v muzeu V. Priessnitze zřízena stálá expozice věnována jeho osobnosti.

Priessnitzovy lázně dnes: V současné době navštěvuje Priessnitzovy lázně kolem 15 tisíc hostů ročně. Léčebné procedury prospívají především pacientům, u nichž se vyskytují nemoci oběhového ústrojí, vysoký krevní tlak, ischemická choroba srdeční, choroby ohrožující cévní systém. Osobně si

myslím, že Priessnitzovy metody byly velmi přínosné pro dnešní medicínu a dnes je i plno jeho metod vědecky podloženo, např. měl velký úspěch při léčení cholery, a to z toho důvodu, že při choleře docházelo k silné dehydrataci organismu. Díky jeho hydroléčbě k této dehydrataci nedošlo. Mou jedinou zkušeností s tímto typem léčby je Priessnitzův obklad, se kterým se asi skoro každý setkal, a mně vždy pomohl na bolest v krku. Těm, kteří ho nezkoušeli, mohu doporučit.

Priessnitz versus Schroth: Je skoro až s podivem, že na jednom místě se současně objevili dva léčitelé, kteří si získali brzy velký věhlas mezi lidmi. O to zajímavější je, že jejich životy byly propojeny už od dětství, kdy navštěvovali stejnou základní školu v tehdejší Frývaldově (dnešní Jeseník). Tím prvním je již zmiňovaný Vinzenz Priessnitz, zakladatel Priessnitzových lázní, druhým je Johann Schroth (1798 – 1856), zakladatel Lázní Dolní Lipová. Oba byli prostého původu a k jejich léčebným metodám je přivedla zkušenost s pozorováním a léčením zvířat. Přesto (či možná právě proto) se tito dva léčitelé stali konkurenty, o čemž svědčí i staré lázeňské prospekty, ve kterých se každý snaží dokázat, že jejich metoda léčby je ta správná. Stejně tak prý panovalo napětí mezi Priessnitzovými a Schrothovými pacienty. Schroth, na rozdíl od Priessnitze, neoceňoval léčivou sílu chladné vody a bohaté stravy. Vypozoroval, že nemocní koně odmítají potravu a že koně, kteří nedostávají pít, podávají větší výkony. Základem jeho léčby se tedy stala dieta doplněna popíjením vína. Proto se mu také přezdívalo „žemlový“ nebo „vinný“ doktor. Sám prý jedl velmi poskrovnu, zato sklenkou vína nikdy nepohrdl. Chvění jeho rukou pak příznivci přikládali jakési magické síle, odpůrci jako důkaz jeho nadměrné lásky k alkoholu (odtud zřejmě známé „být na šrot“).

Tak či tak, oba si našli mnoho příznivců i odpůrců a zanechali za sebou stopu nejen ve své době, ale i dodnes.

Obr. 15. Priessnitzovy lázně dnes. Na spodním obrázku je uprostřed Priessnitzův dům. Foto: Jan Fiala 2013

ZDROJE:

Geologie a místopis (Pavla Staňková):

- <http://www.rychleby.cz>
- <http://www.treking.cz/regiony/rychlebske.htm>
- <http://www.kamvbrne.cz/zajimavosti-brno/puvod-jmena-brno.php>
- <http://www.postoloprty.cz/historie/ms-1056/p1=1056>
- <http://www.rychleby-jeseniky.cz>
- http://cs.wikipedia.org/wiki/Rychlebsk%C3%A9_hory
- <http://zulovy-vrch.ceskehory.cz/>
- <http://stribrnice.ceskehory.cz/>
- http://www.vidnava.cz/index.php?option=com_resource&view=list&category_id=49&Itemid=10
- <http://cs.wikipedia.org/wiki/Praha>
- www.mapy.cz

Žulovská pahorkatina – oblíková krajina (Michaela Dulovcová):

- Czudek, Tadeáš. *Reliéf Moravy a Slezska v kvartéru*. Sursum, 1997.
- Czudek, Tadeáš. "Vývoj reliéfu bazální zvětrávací plochy jihozápadně od Krnova a severně od Žulové." *Geol. výzk. Mor. Slez* 16 (2009): 8–12.
- Melzer, Miloš, and Jindřich Schulz. *Vlastivěda šumperského okresu*. Okresní úřad Šumperk a Okresní vlastivědné muzeum Šumperk, 1993.
- Vídeňský, A., Nývlt, D., Štěpančíková, P.(2007): Příspěvek k otázce vznikugranitoidních elevací v západní části Černovodské pahorkatiny, žulovský batolit. Zprávy o geologických výzkumech na Moravě a ve Slezsku v roce 2006, Brno, s. 35–39

Činnost kontinentálního ledovce – bludné kameny (Jitka Neuwirthová)

- Horník S., Buzek L., Mičian L. (1984), *Fyzická geografie II*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství.

- Řehoř F. (1998) *Přehled historické geologie a regionální geologie České Republiky*, Ostravská Univerzita.
- J. Dvořák, B. Růžička (1972) *Geologická minulost Země*. Praha, SNTL – Nakladatelství technické literatury.
- Paterson W. S. B. (2001) *The Physics of Glaciers*. Oxford, Butterworth-Heinemann.
- Plán péče o PP Kunčický bludný balvan – Moravskoslezský kraj. Portál veřejné správy [cit. 5. 8. 2013]. Dostupné online z: http://portal.gov.cz/portal/publikujici/8x6bxsd/informace/6644_doc.html
- Jarošová L., Zapletal L., Hanáček M. (2007) *Padesáté výročí instalace největšího bludného balvanu v Opavě*. ČSZM-A 57, 85–91.
- Obec Velká Kraš – Expozice bludných balvanů ve Velké Kraši (cit. 25. 8. 2013). Dostupné online z: <http://www.velkakras.cz/expozice-bludnych-balvanu-velka-kras/ds-1068/p1=2130>

Klima (Lenka Schmidtmayerová):

- ČHMÚ (Český hydrometeorologický ústav) – Odbor profesionální staniční síť 2013: Meteorologická stanice Šerák: <http://pr-asv.chmi.cz/opssapp/stanice.php?ukazatel=serak> (září 2013).
- Hédli, R. 2001: Krajina a lesní vegetace Rychlebských hor. Živa, 2.
- In-počasí 2013: Stanice Šerák. http://www.in-pocasi.cz/archiv/stanice.php?stanice=serak&historie_bar_mesic=6&historie_bar_rok=2013&typ=teplota (září 2013).
- Melzer, M. & Schulz, J. [et al.] 1993: Vlastivěda šumperského okresu. Okresní úřad a Okresní vlastivědné muzeum, Šumperk, 585 s.
- Tolasz, R. [ed.] 2007: Atlas podnebí Česka. Český hydrometeorologický ústav a Univerzita Palackého v Olomouci, Praha – Olomouc, 256 s.

- Wikipedia 2013: Rychlebské hory:
http://cs.wikipedia.org/wiki/Rychlebsk%C3%A9_hory
(září 2013).

Fauna Rychlebských hor (Jan Havlíček):

- Karel Šťastný, Vladimír Bejček, Karel Hudec 2006: Atlas hnízdního rozšíření ptáků v ČR. Adventinum.
- <http://www.lepidoptera.cz/index.php?id=157>
- <http://www.lepidoptera.cz/motyli/okac-mensi-erebia-sudetica-staudinger-1861>
- <http://www.krajemrychlebskychhor.rychleby.cz/pdf/tabelle13.pdf>
- <http://www.biolib.cz/cz/speciesmapping/id3/>
- <http://nyznerovak.blogspot.cz/2008/07/na-kole-do-nitra-rychlebskch-hor.html>
- <http://www.muzeum-przyrodnicze.uni.wroc.pl/pliki/Tomasz-Maltz/2005-Rychlebske-Hory.pdf>
- www.natura2000.cz

Ochrana přírody v Čechách a v Polsku (Vladimír Hrbek):

- <http://www.mzp.cz/www/platnalegislativa.nsf/d79c09c54250df0dc1256e8900296e32/58170589e7dc0591c125654b004e91c1>
- <http://www.krajemrychlebskychhor.rychleby.cz/pdf/tabelle13.pdf>
- <http://www.krajemrychlebskychhor.rychleby.cz/pdf/tabelle6.pdf>
- <http://www.krajemrychlebskychhor.rychleby.cz/pdf/tabelle7.pdf>
- http://geography.upol.cz/soubory/studium/bp/2007-geo/2007_Zamecnik_OP.pdf
- http://www.hedl.net/jeseniky/rychleby/rostlinstvo_Rychleby.htm

Využívání krajiny Rychlebských hor v průběhu času (Eva Stehlíková)

- Brázdil, R. 1995. History of Weather and Climate in the Czech Lands I. Period 1000–1500. Zürcher Geographische Schriften 62, Zürich.
- Cílek, V. 2005. Krajiny vnitřní a vnější. Dokořán.
- Pavlíček, P. 2004. CD-ROM Rychlebské hory. BERNARTWOOD.
- Pokorný, P. 2011. Neklidné časy, kapitoly ze společných dějin lidí a přírody. Dokořán.
- Žigrai, F. 1974. Využitie poľnohospodárskej krajiny vo vzťahu k jej ekologickým vlastnostiam v SZ časti Liptovskej kotliny. Acta Univ. Palackiana Olomoucensis. Fac. Rer. Nat., Biologia, **47** (15): 343–346
- http://www.kgrr.fpv.ukf.sk/pdf/Geograficke_informacie_12_2008.pdf#page=84
- <http://www.rohace.cz/?cube=text&c=25>
- <http://www.casopis.ochranaprirody.cz/res/data/007/000910.pdf>

Obchodní stezky středověku na území Kladska (Lucie Houdková):

- <http://www.tisicileti.cz/index.php?clanek=5&menu=005>
- <http://www.hiu.cas.cz/cs/mapova-sbirka/mapy/kladsko-promeny-stredoevropskeho-regionu.ep/>
- <http://www.mestonachod.cz/mesto-nachod/doprava/>
- <http://toulavakamera.ceskatelevize.cz/article.asp?id=2798>
- http://cestovani.idnes.cz/kladsko-cesky-kout-polska-09m-/kolem-sveta.aspx?c=981213_160416_cestovani_luk
- <http://www.hradeckydvr.net/vsedni-zivot/obchod-a-obchodnici-ve-stredoveku>
- <http://majovyhonzik.wordpress.com/2011/06/10/zani-ke-hrady-kladsko-bystricke-obchodni-stezky/>

Z webových adres bylo čerpáno v datu od 14. 9. do 20. 9. 2013

- Školní atlas Československých dějin, PhDr. Cafourek, Petr, CSc., 1971, Kartografie, n.p., Praha, str. 6-7

Historie těžby zlata v Rychlebských a Zlatých horách (Petra Kokořová):

- http://cs.wikipedia.org/wiki/Rychlebsk%C3%A9_hory (15. 9. 2013)
- http://cs.wikipedia.org/wiki/Z%C5%82oty_Stok [cit. 15. 9. 2013]
- <http://kopalniazlota.pl/index.php/cs/article/20> [cit. 15. 9. 2013]
- <http://zlatehory.cz/ryzovani-zlata/ms-36189/p1=36186> [cit. 15. 9. 2013]
- <http://www.hornickyspolekstibro.cz/strana/o-hornictvi/> [cit. 21. 9. 2013]
- <http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/pedf/js10/antropog/web/pages/4-1-dusledky-tezby-zpracovani-nerostnych-surovin.html> [cit. 21. 9. 2013]
- Vysloužil L. (2013): Vymezení a charakteristika oblastí krajinného rázu v Olomouckém kraji; diplomová práce, PŘF Masarykova univerzita, 122 s.
- Bártková V. (2010): Zlatonosní mineralizace na historickém ložisku zlata Marie Pomocná ve zlatohorském rudním revíru; bakalářská práce, Univerzita Palackého v Olomouci, 48 s.

Lomy jako součást krajiny (Lucie Pavlíková)

- <http://www.turistika.cz/mista/mramorovy-vapencovy-lom-smrcnik-tovarna-stomix> [cit. 7. 8. 2013]
- <http://www.lacerta-pisecna.com/Data/Texty/lomy.htm> [cit. 7. 8. 2013]
- <http://rychleby.cz/index.php?id=lomy.html> [cit. 7. 8. 2013]
- <http://www.zulovsko.cz/gif/hezky/koupani.htm> [cit. 7. 8. 2013]

- <http://www.fototypy.cz/mista/smrcnik> [cit. 9. 8. 2013]
- http://web.natur.cuni.cz/zoologie/BP_Podzim_29/Borska.pdf (9. 8. 2013)
- <http://www.lipova-lazne.cz/soubory/8466/6-zastaveni.pdf> [cit. 15. 8. 2013]
- <http://www.cskamen.cz/stavebni-kamen.htm> [cit. 15. 8. 2013]
- Jongepierova I., Pešout P., Jongepier J. W., Prach K.: Ekologická obnova v České republice
- Zemanová V., bakalářská práce: Je možné využít spontánní sukcesy v obnově vybrané štěrkopískovny?

Možnosti obživy obyvatel Rychlebských hor (Alena Bartošová)

- <http://www.czso.cz/>
- <http://www.rychleby.cz/index.php?id=mistopis.html>
- <http://www.unita.caritas.cz/>
- <http://www.jesenik.org/firmy/>
- <http://cs.wikipedia.org/>

Alternativní zemědělství v Čechách a Polsku (Šárka Otáhalová)

- ICOAS (2011); 3rd Scientific Conference in Prague.
- EcoConnect – 12/2008
- <http://www.bio-info.cz/>
- Mgr. práce (2006); Vliv společné zemědělské politiky EU na zemědělství České republiky a Polska: komparace a případová studie.
- Vývojové trendy ekologického hospodářství (2006); informační přehled UZPI.
- Bc. práce (2009); Vyjednávání podmínek účasti na SZP během východního rozšiřování EU: příklad České republiky, Polska a Maďarska.
- tisková zpráva Mze (2010); Do roku 2015 má podíl ekologick obhospodařované půdy vzrůst na 15%.
- Ekologické zemědělství v České republice (aktuální stav, data 2010).

- Statistická šetření ekologického zemědělství – Zpráva o trhu s biopotravinami v ČR (2013).
- <http://www.bio-info.cz/zpravy/polske-geneticke-krizovatky> – 2008
- <http://www.bio-info.cz/zpravy/polske-ekologicke-zemedelstvi-dale-rostlo>
- Ročenka ekologického zemědělství 2008
- Akční plán pro rozvoj ekologického zemědělství pro roky 2011–2015
- Základní statistické údaje ekologického zemědělství k 31.12.2012
- Budoucnost SZP do roku 2020 (Právní návrhy) [ppt].
- polské Ministerstvo zemědělství a rozvoje venkova (<http://www.minrol.gov.pl/pol/Jakosc-zywnosci/Rolnictwo-ekologiczne/>).
- <http://www.bio-info.cz/zpravy/polsko-pravdepodobne-dosahne-svych-cilu-pro-ekologicke>
- <http://www.bio-info.cz/zpravy/polske-geneticke-krizovatky>

Neziskové a veřejné prospěšné aktivity v Rychlebských horách a polském příhraničí (Jan Fiala)

- <http://www.rychlebskehory.cz/>
- <http://www.rychlebskestezky.cz/cs/stezky/zakladni-informace>
- <http://www.sady.brontosaurus.cz/>
- http://m.denik.cz/sumpersky_denik/c/sdruzeni-chce-do-jeseniku-vratit-medvedy.html
- <http://www.lacerta-pisecna.com/Data/Texty/informace%20o%20cinnosti.htm>
- <http://www.lacerta-pisecna.com/home.htm>
- <http://www.napomezi.cz/projekty>
- <http://www.svetakraj.org/>
- <http://www.festivalditters.cz/>
- <http://www.jdg.cz/>

Umělecká díla v krajině (Monika Nováková)

- <http://www.turistika.cz/mista/lansky-vrch>
- <http://lokalita.geology.cz/815>
- http://www.jestyd.cz/diskuze.php?hash={hash}&sent=1&ID_clanky=18849&papir=1
- <https://www.facebook.com/zidle7lanu>
- <http://www.turistika.cz/mista/vlcice-zamek>
- http://hledani.rozhlas.cz/iradio/?defaultNavigation=+generic2%3A^%22%C4%8CRo+Olomouc%22%24&query=&from=&to=&porad=1056x_Od+Prad%C4%9Bdu+na+Hanou
- <http://www.jesenik.org/zajimavosti-pamatky/o156-jesenicko-vcice/k3288-park/8058-zamecky-park-ve-vcicich.html>
- <http://www.vlcice.cz/>
- <http://www.r-e-z.cz/cz.html>
- <http://www.o2thinkbig.cz/projekty/detail/1629?showAll=1>
- www.rychleby-jeseniky.cz
- www.mapy.cz

České šlépěje a otisky v Kladsku (Jiří Tůma)

- HLADÍKOVÁ, Kristýna. *Kladské sběry lidových vyprávění v „Českém koutku“ v Kladsku*. (Diplomová práce) Praha 2004 – Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Katedra České literatury, 128 s.
- JECH, Jaromír. *Lidová vyprávění z Kladska*. Praha: SNKLHU, 1959.
- <http://www.pametnaroda.cz/data/witness/1435/recording/854-transcript.htm>
- <http://valamir.imess.net/kladsko/> Osudy země kladské, red. Vladislav Knoll
- <http://www.navychod.cz/?req=article&id=472> – Osud Českého koutku v Kladsku – Zdeněk Víšek

- http://www.souispamatek.com/xkladsko/historie_kladsko_knoll.htm
- <http://www.cesky-dialog.net/clanek/4813-cesky-koutek-v-kladsku/>

Typické prvky polské, české a pruské architektury v Kladsku (Michala Bryndová)

- http://www.souispamatek.com/xkladsko/historie_kladsko_knoll.htm
- www.wikipedia.cz
- Jan Tůma 2011, Lidová roubená architektura Kladského pomezí – mizející tvář krajiny. Katalog k výstavě. Náchod 2011.
- Josef Vařeka 1979, Typy a oblasti lidových domů v českých zemích. Český lid 66.
- Kolektiv 2003, Lidová architektura v jizerských horách, informační leták vydaný CHKO Jizerské hory, Liberec 2003.
- Kolektiv 2009, Dobré příklady pro běžné stavby na venkově, dílčí aktivita V005. Brno 2009.
- Czerniewicz-Umer T. a kol. 2005, Polsko, společník cestovatele. Euromedia Group k.s. Praha 2005.
- www.klodsko.pl

Poutní cesty v Rychlebských horách, Kladské kotlině a okolí – od středověku o dnešní doby (Václav Šebelík)

- Boháč, Z., 1995, Poutní místa v Čechách, Debora, Praha, 286 s.
- Nováková, M., 2005, Navštivte... poutní místa na Moravě, ve Slezsku, Olympia a. s., Praha, 112 s.

- Wikipedia, 2013a, Hora Matky Boží, dostupné z http://cs.wikipedia.org/wiki/Hora_Matky_Bo%C5%BE%C3%AD, citováno září 2013.
- Wikipedia, 2013b, Polsko, dostupné z <http://cs.wikipedia.org/wiki/Polsko>, citováno září 2013.

Neratov – kostel s originální architekturou minulosti a budoucnosti (Klára Hajšmanová)

- <http://www.zachranme-dominanty.cz/dominanty/zachranene/neratov-kostel-nanebevzeti-panny-marie/>
- [http://cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_Nanebevzet%C3%AD_Panny_Marie_\(Neratov_v_Orlick%C3%BDch_hor%C3%A1ch\)](http://cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_Nanebevzet%C3%AD_Panny_Marie_(Neratov_v_Orlick%C3%BDch_hor%C3%A1ch))
- <http://toulavakamera.ceskatelevize.cz/article.asp?id=4152>
- <http://www.neratov.cz/poutni-misto/kostel-nanebevzeti-panny-marie/>
- <http://www.celebritynet.cz/clanek/33760/zazrak-v-neratove-vzkrisili-tu-byvalou-obec-i-kostel>
- <http://www.hradeckymkrajem.cz/kraj/poutni-misto-neratov>

Hraničky – osudy vsí v pohraničí (Milan Oberreiter)

- <http://cs.wikipedia.org/wiki/Hrani%C4%8Dky>
- <http://www.rychleby.cz/index.php?id=hranicky.html>
- <http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=1446561>
- http://www.romanohangos.cekit.cz/clanek.php?id_clanek=1928

Slavní rodáci – Vinzenz Priessnitz, vodní doktor (Kateřina Zadinová)

- Dokument ČT: Příběhy domů – Priessnitzovy lázně (2008)
- wikipedia, [cit. 14. 8. 2013], dostupné z http://cs.wikipedia.org/wiki/Vinzenz_Priessnitz
- Odmaturuj, [cit. 14. 8. 2013], dostupné z <http://www.odmaturuj.cz/zivotopisy/vincenz-priessnitz/>
- Priessnitzovo, citace ze dne 14. 8. 2013, dostupné z <http://www.priessnitzovo.cz/vincenz-priessnitz>
- <http://www.ceskozemepribehu.cz/jeseniky.aspx>
- <http://www.jesenik.org/jesenicko/37777-johann-schroth-1798-1856.html>

KRAJINA EUROREGIONŮ 2013/2014 –

JESENICKO, ZIMNÍ ČÁST

Zimní část kurzu navazovala na podzimní kurz a cílem bylo srovnat oblast z hlediska fyzicko-geografických podmínek, turismu a života místních obyvatel mimo hlavní sezónu. Navíc byl kurz doplněn o nová témata (viz tabulka 2), která vyplynula z podzimní části. Jedním tématem byl vývoj a historické změny hranic na Jesenicku. Historik Pavel Macháček nás první den po příjezdu prováděl ve své prezentaci historií Jesenicka s důrazem na výše zmíněné hranice. Tato přednáška měla zásadní význam pro pochopení vývoje tohoto regionu v kontextu historických souvislostí. V novodobé historii sehrály hranice rovněž úlohu při setkávání a výměně samizdatové literatury polského a českého disentu. Toto téma společně s ukázkou vysídlených obcí nás druhý den doprovázelo na exkurzi od Bílé vody směrem na Borůvkovou horu a dále po hřebenu hranice a dále zpět do Račího údolí (viz mapka v příloze 3). V obci Bílá Voda jsme shlédli klášter, který sloužil v době socialismu jako internační tábor pro řádové sestry. Řádových sester zde bylo najednou až čtyři sta padesát. Celkem zde bylo internováno přes tisíc řeholnic, přičemž mnohé jsou pohřbeny na místním hřbitově. Cestou na Borůvkovou horu jsme navštívili zaniklé obce Jedlovec a Růženec. Na Borůvkové hoře jsme diskutovali o setkávání českého a polského disentu a úloze jeho čelních představitelů, zejména bývalého prezidenta Václava Havla. Následovala malebná cesta po hranicích Rychlebských hor s cílem v Račím údolí, kterého jsme dosáhli ve večerních hodinách. Následný den jsme stejně jako v říjnu navštívili centrum Hnutí Brontosaurus „Hobitín“, kde nás opět provedl Tomáš Hradil. Cílem bylo dozvědět se o aktivitách Hnutí Brontosaurus v místech zaniklých obcí Hřibová a Zastávka, kde tato nevládní organizace navazuje

na tradice sadařství a kultivuje okolní pozemky. Odpolední část exkurze směřovala směrem na Dlouhé stráně, kdy jsme vyjeli lanovkou ze stanice Kouty nad Desnou asi do tří čtvrtin cesty a pěšky směřovali k nádrži. Dlouhé stráně je přehrada uvedená do provozu od roku 1996 s plochou horní nádrže 15,4 ha a instalovaným výkonem obou turbín 650 MW. Sobotní exkurze 22. 2. směřovala z chaty Na návrší směrem na vrchol Kralického Sněžníku (viz mapka v příloze 3). Cestou jsme sledovali měnící se přírodní podmínky ve výškovém gradientu a na zastávce Stříbrnická jsme měli diskuzi o vlivu klimatických podmínek na rozvoj vegetace. Dalšími zastávkami byly ještě vrchol Kralického Sněžníku a chata na polské straně a Klepáč, kde je evropská rozvodnice do tří moří (polsky Trojmorski Wierch). Poslední den exkurze jsme navštívili klášter Hedeč, který sloužil v době totalitního režimu jako mužský církevní internační tábor. Dnes je zde muzeum internace. Směrem do obce Králíky vede památní alej, kde náš program dospěl ke svému závěru.

1) Politicko-historické téma klíčová slova: disidenti, pašování, historická úloha hranic a její vývoj lokalita: Borůvková hora (Rychlebské hory) garant: M. Hais	jméno a příjmení
	Veronika Schaabová
	Ludmila Vlková
	Martin Hůlka
	Eva Švamberská
	Veronika Otisková
2) Umělecko-estetické téma, krajinný ráz klíčová slova: umění v krajině, estetika garant: H. Fluksová	Jiří Tůma
	Tereza Myšková
	Eva Kadlčková
	Kateřina Delawská
	Vít Pejcha
3) Přírodní poměry Srovnání léto x zima klíčová slova: klima, anomálie, geologie, mrazové údolí, vrcholový efekt garant: M. Hais	Jan Havlíček
	Lucie Houdková
	Eva Stehlíková
4) Socio-ekonomické téma klíčová slova: turistické využití regionu léto-zima, typy obživy, ubyt. Kapacity apod. garant: J. Straková	Monika Nováková
	Lenka Schmidtmayerová
	Klára Hajšmanová
	Lucie Pavlíková
5) Regionální rozvoj - scénáře budoucího vývoje podle způsobu využití území (ekonomický rozvoj, průmysl x turistický a ochranný vývoj), územní a strategické plánování garant: S. Grill	Michala Bryndová
	Michaela Dulovcová
	Nela Hralová
	Milan Oberreiter

Tabulka 2. Přehled témat pro studentské prezentace v terénu na kurzu Krajina euroregionů v zimě 2014.

PŘÍLOHA 1 – KRAJINA EUROREGIONŮ 2011

Program exkurze

1. den	2.den	3.den	4.den
Holašovice a Záboří – lidová architektura – selské baroko , kruh z menhirů	Rabí – nejrozsáhlejší hradní zřícenina na vápencích,	Pleš – vysídlená obce v českém pohraničí, ruderální vegetace	Valeč – zámecký park s barokními úpravami, sochy M. Brauna v parku
Kratochvíle – renesanční lovecký zámek ve stylu italského kasina a renesanční užitková zahrada	Rabí - vápencový lom s přirozenou sukcesí suchomilné vegetace	Diana – lovecký zámek s parkem se hvězdovitě se rozbíhajícími alejemi	Vladař u Žlutic – keltské hradiště (téma: vývoj české kotliny ca 3 tisíce let zpět)
Netolicko – mohylové slovanské pohřebiště, keltská obdélníková svatyně	Chudenice – Americká zahrada s exotickými dřevinami, rozhledna Bolfánek	Kynžvart – golfové hřiště v zámeckém parku, bolševník velkolepý	Kladruby – kulturní zakončení exkurze - architektura J.B.Santiniho, prohlídka parku
Lomec – Libějovice – poutní kostel s barokně komponovanými průhledy , čtyřřadá alej	Čerchov – pohraniční hvozď, strážci hranic, vývoj za hláskou	NPP Kladská – rašeliniště, téma vody v krajině	
Chelčice – muzeum		NPP Křížky	
		Prameny - zkrachovalá obec	

Mapa trasy s vyznačenými místy zastávek

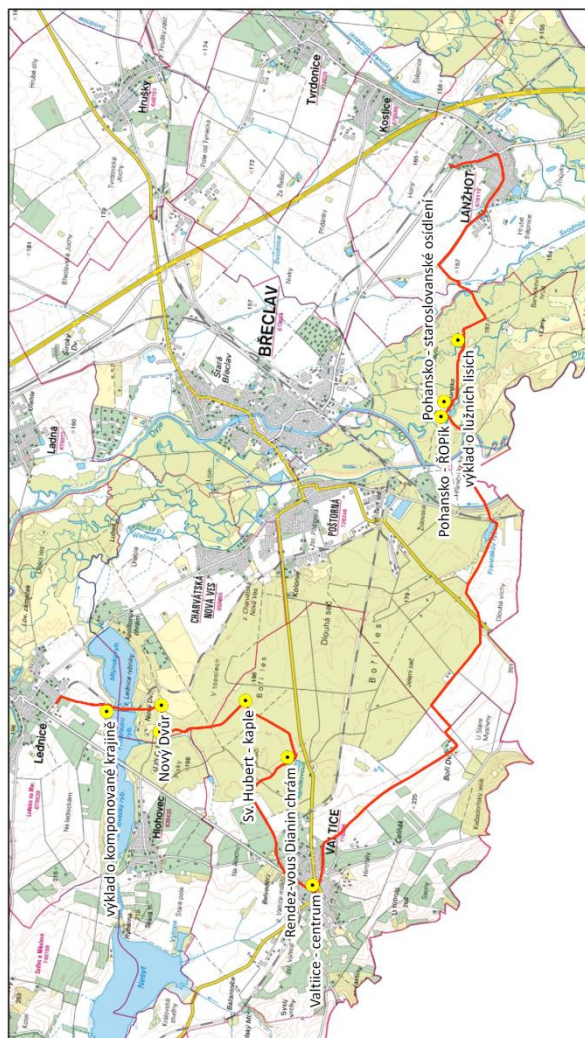
PŘÍLOHA 2 – KRAJINA EUROREGIONŮ 2012

Program exkurze

1. den	2.den	3.den	4.den
Pfaffenschlag, staroslaovanské osídlení	Exkurze na kolech. Lednicko- valtický areál, Valtice, Pohansko, Lanžhot (viz. mapa v příloze)	Celodenní pěší exkurze. Mikulov - Mariánský mlýn - Svatý kopeček - Mikulov centrum - Turolď - Stolová hora - Sirotčí hrádek (viz. mapa v příloze)	Valtice - Muzeum železné opony -
Farma Peníkov, historická pila na vodní pohon (nedaleko Stoječina)			Kolonáda na Reistně -
PP Betlém (M. Šebela)			Falkenstein - středověký hrad
Pouzdřanská step			poutní bazilika Maria Dreieichen.
Procházka po zámeckém parku v Lednici (D. Vítová)			

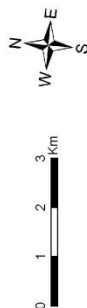
Mapy vybraných tras v euroregionu Pomoraví

Cyklistická exkurze Lednicko-valtickým areálem a okolím Břeclavi

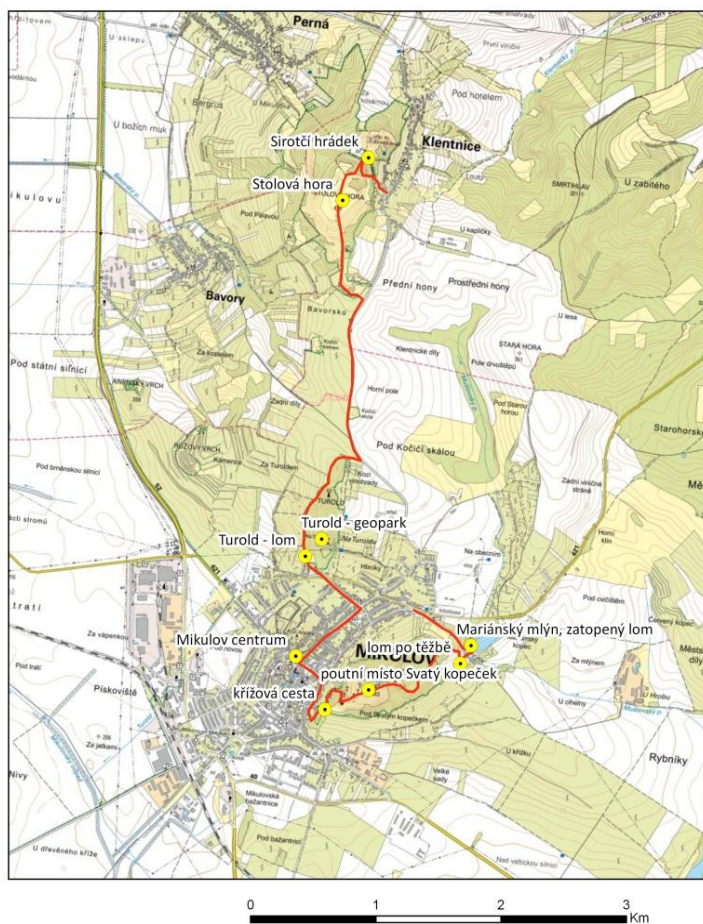

Legenda

- zastávky s výhledem Markéty Flekalové
nebo studentských příspěvků
- trasa exkurze 2. 10. 2012

Pěší exkurze v oblasti Mikulova a Pálavy

- Legenda**
- zastávky s výkladem L. Kulišťákové a J. Kmety
nebo studentských příspěvků
 - trasa exkurze 3. 10. 2012

PŘÍLOHA 3 – KRAJINA EUROREGIONŮ 2013Program exkurze

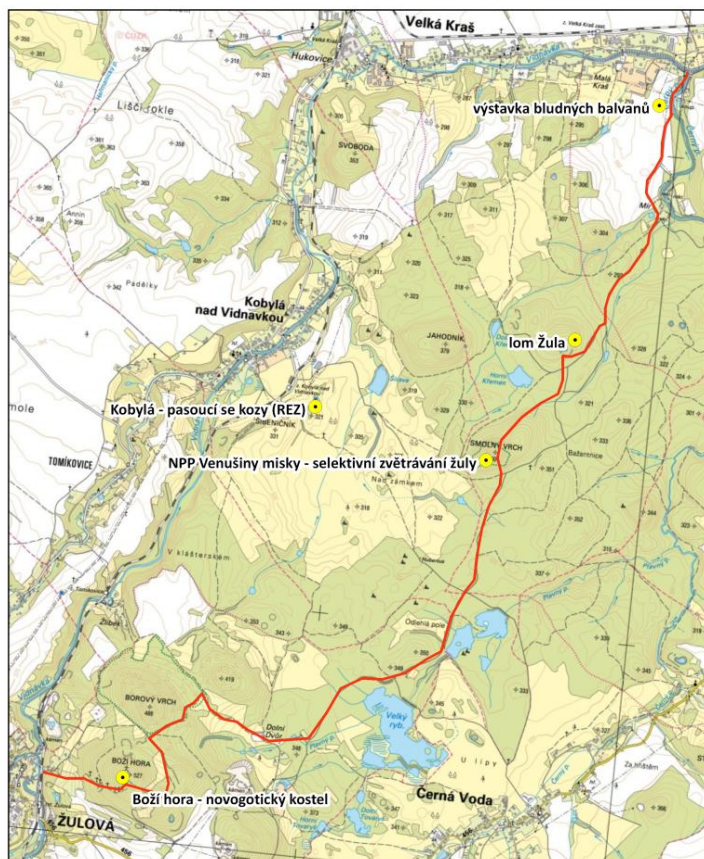
Program Krajiny euroregionů na podzim 2013

	8:00	9:00	10:00	11:00	12:00	13:00	14:00	15:00	16:00	17:00	18:00	19:00	20:00
1.10 po ČB		doprava autobusem*			ezned				lázně Jeseník, stezka po pramenech (J. Glazbaň)		večeře Smrtíník		povídání o místní krajině (T. Hradil)
2.10 út	snídaně		Žulová - Boží hora - Venušiny misky - bludné balvany - Vřidnava (13 km - M. Krška)			oběd Vřidnava + lékárna			Ekocentrum m. Rychleby	Packow (Polsko) prohlídka	Packow (Polsko) večeře		
3.10 st	snídaně		Žitě, Kobylá (BEZ)		pstruží farma	oběd na farmě	vodopády Nýznerov		základna Brontosaurus - Hobitín (T. Hradil)		večeře Rač údolí		noční výlet na hrad Rychleby
4.10 čt	snídaně		Rač údolí - zájatecký tábor - Hraníčky (10 km), Oběd balíček (P. Macháček)				Kletno, uranové doly (PL)		Cesta na Sněžník	ezned	Cesta na Sněžník k chatě		večeře a noleh na Sněžniku (bez řidiče)
5.1 pá	snídaně	Cesta dolů z KS pod KS (37 km)	Bus čeka Křídsko (40) - podzemí, most (průvodce)				Aronova farma (Zh s farmářem)		Stolové Hory (pěšky k chatě - J. Wojewoda)		večeře a noleh Šelincec		
6.10 so	snídaně	Stolové hory		Neratov	pauza - oběd	reflexe			ezned			ČB	

- přírodovědná témata
- umění, kultura, historie, nevládní organizace
- ekonomická témata
- doprava autobusem
- stravování
- odpočinek, dobrovolný program

Mapy vybraných tras v euroregionech Glacensis/Praděd roce 2013

Pěší exkurze ze Žulové do Velké Kraše a Vidnavy

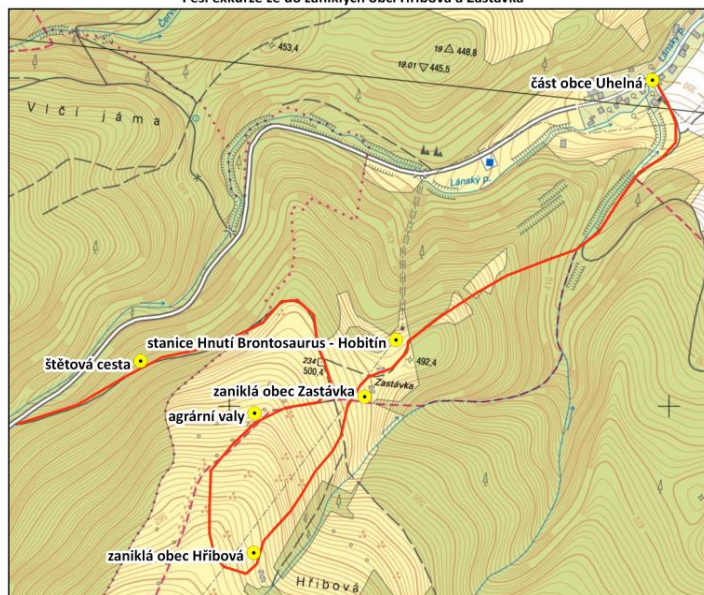
Legenda

- zastávky se studentskými příspěvky
- trasa exkurze 1. 10 2013

0 0,5 1 1,5 Km

Pěší exkurze ze do zaniklých obcí Hřibová a Zastávka

Legenda

- zastávky s výkladem Tomáše Hradila (Brontosaurus)
- trasa exkurze 2. 10 2013

0 0.1 0.2 0.3
km

PŘÍLOHA 4 – KRAJINA EUROREGIONŮ V ZIMĚ 2014

Program exkurze

Program Krajiny euroregionů v zimě 2014

	8:00	9:00	10:00	11:00	12:00	13:00	14:00	15:00	16:00	17:00	18:00	19:00	20:00
19.2 st							doprava autobusem	ezned	doprava autobusem	ubytování večeře		přednáška o historii (P. Macháček)	
20.2 čt	snídaně										večeře		
21.2 pá	snídaně										bus	večeře Na návrší	
22.2 so	snídaně										bus	večeře Na návrší	
23.2 ne	snídaně												

přírodovědná témata

umění, kultura, historie, nevládní organizace

ekonomická témata

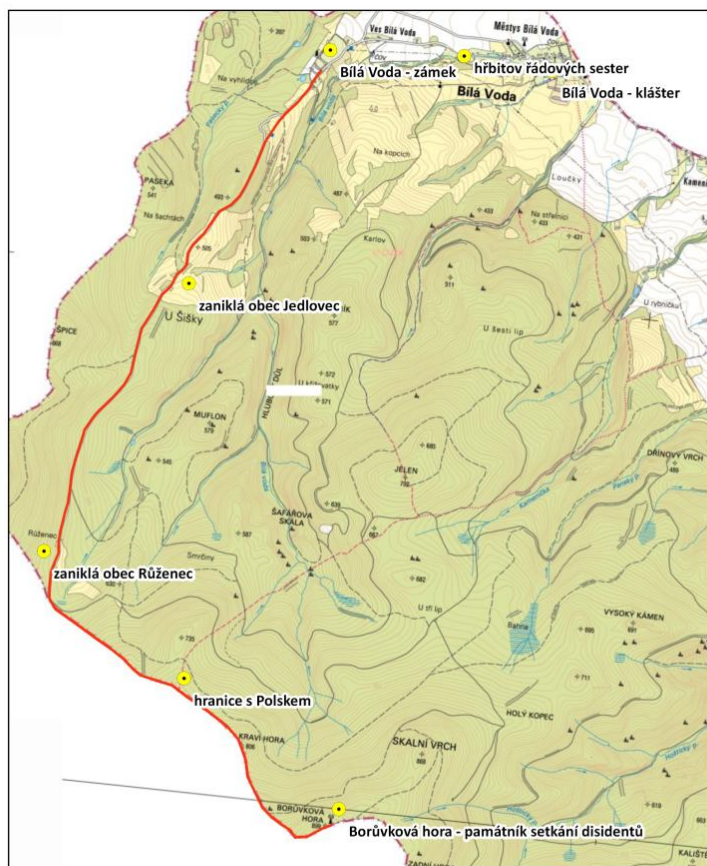
doprava autobusem

stravování

odpočinek, dobrovolný program

Mapy vybraných tras v euroregionech Glacensis/Praděd v zimě 2014

Pěší exkurze z Bílé Vody do Račího údolí 1. část

Legenda

- zastávky s výkladem historika Pavla Macháčka
nebo studentských příspěvků
- trasa exkurze 20. 2. 2014

Pěší exkurze z Bílé Vody do Račického údolí 2. část

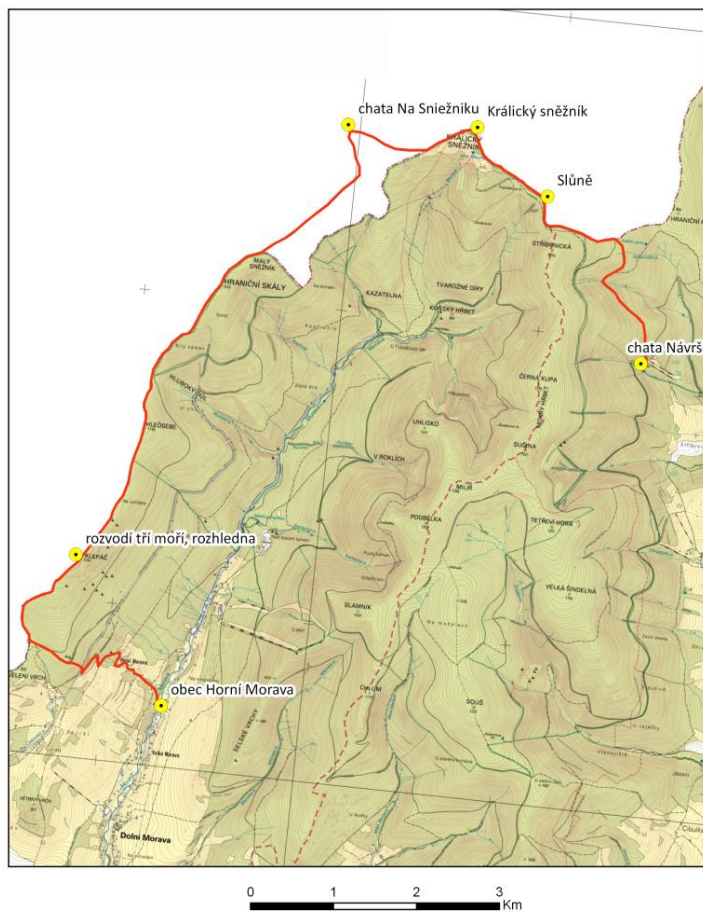

Legenda

- zastávky s výkladem historika Pavla Macháčka
nebo studentských příspěvků
- trasa exkurze 20. 2. 2014

Pěší exkurze na Králický Sněžník

Legenda
 • zastávky s přírodními a kulturními zajímavostmi
 nebo studentských příspěvků
 — trasa exkurze 22. 2. 2014

Název: Krajina euroregionů 2011 - 2014

Vydavatel: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Autor (editor): Editoři: Martin Hais a Pavla Staňková

Rok: 2014

Vydání: 1

ISBN: 978-80-7394-462-9

MOSUR
MEZIOBOROVÁ SÍŤ
UDRŽITELNÉHO ROZVOJE
OP VK CZ.1.07/2.4.00/17.01/30

ISBN: 978-80-7394-462-9

9 788073 944629